पवारी साहित्य कला संस्कृति मंडल, भारत

G/042/2019/F-8680

पवारी साहित्य सरिता

स्मारिका २०२१ अंक-३

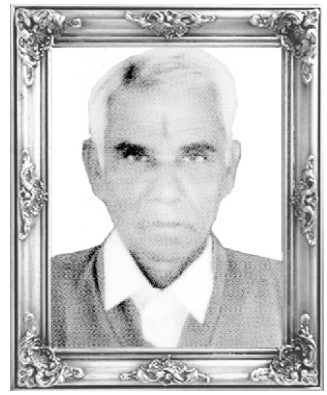

पवारी / पोवारी
आमरी मायबोली

आदरणीय स्व. श्री जयपालसिंह धाडूजी पटले

पवारी साहित्य सरिता, अंक ३, २०२१

**** सादर समर्पित ****

जन्म : १७/७/१९३५

मृत्यु : ०५/०८/२०२१

पवारी रचना :

१. पवारी गाथा,
२. ग्रामगीता
३. पवारी गीत गंगा
४. गीत रामायण
५. श्रीमद्‌भगवत गीता सार
६. राजा भोज गीतांजली

पवार एकता गीत

विजयी हो विजयी हो, पवार समाज हमारो ।
धर्मवीर और कर्मवीर हो, समाज हमारो ।
धन धान्य सम्पन्न रहो, सदा समाज हमारो ।
अन्य समाज से अग्र रहो, समाज हमारो ।।१।

सोनो चांदी से लदो रहो, कभी न हो उ खाली ।
'लक्ष्मी' हर पर खुश रहो । 'नाग' करें रखवाली ।
खेती मा हो उपज सालभर, कभी न रहो वा बंजर ।
पानी को साधन रहो, बहतो रहो निर्झर ।।२।।

घर घर मा हो ज्ञानी ध्यानी, सभी बनो पदवीधर ।
कोई बनो जननायक, कोई बनो बडो अफसर ।
कोई बनो उद्योगपती, त कोनी बनो व्यापारी ।
कोन्ही को घर मा घुस न पाये, भूख अना लाचारी ।।३।।

बढो मानसन्मान हमारो, अना रहन को दर्जा ।
मन सबको चंगा रहो, मन मा उपजे ऊर्जा ।
आपस मा सब मिल जुल करके, बात करो एकी की ।
अहमभाव ना ईर्ष्या त्यागो, सोच ठेवो नेकी की ।।४।।

सबको मन मा भाव रहे, इक दूजे क जतन को
सोचो न भूलकर भी, कभी कोनी को पतन को ।
छत्तिसगड हो या महाराष्ट्र, राष्ट्र हमारो एक से ।
का पवार ना भोयर, समाज हमारो एक से ।।५।।

आपस मा हो मेल जोल, अना हों नाता रिस्ता ।
बिहया को तंग गली मा, मार्ग बनेति सस्ता ।
बैतूले हो या बालाघाटी, रिश्ता ना व्यवहार करो ।
भोपालिया या मुंबईया सेव भाई, एकी को इजहार करो ।।६।।

बचाय सकबिन नई पीढी ला, अंतरजातीय को जाल ल ।
बदनामी ना दुःखीभर को, अंर्तमुख मवाल ल ।
महासभ व महासंघ मा, तालमेल की बात करो ।
होय विधायक या होय सांसद, दिगर जमात ला मात करो ।।७।

छत्तीस और बहात्तर 'कुर' मिलकर, होयत एकसौआठ ।
होय कोनी की का मजाल, आमरोसिन करे कोई धीसधीस ।
एकता बनावो मजबुत, बांधो मन मा पक्की गाठ
बहुमत मांगसे सिंहासन, गाव-गाव करो राज ।।८।।

जयपालसिंह पटले,
२७, एम.एस.ई.बी. कॉलनी, नया सुभेदारनगर, नागपुर-२४.

संदर्भ - **पवार संदेश-२००३** पृष्ठ २०

पवारी साहित्य कला संस्कृति मंडल

पं.क्र. G/042/2019/ - F- 8680

डॉ. ज्ञानेश्वर टेंभरे
अध्यक्ष
09096088436
Email - dbtembhare@gmail.com

श्री देवेंद्र चौधरी
सचिव
09284028714
devendrachaudhari31@gmail.com

उद्देश्य

१. पवारी (पोवारी / भोयरी) बोली को जतन, संवर्धन, आधुनिकीकरण अना प्रचार प्रसार करनो ।

२. पवारी लोक साहित्य संकलन अना आधुनिक साहित्य निर्मिती करनो।

३. हर साल 'पवारी साहित्य संग्रह' को प्रकाशन करनो।

४. पवारी कला, गीत, संगीत, लघुनाट्य, लोकनाट्य, सांस्कृतिक कार्यक्रम को साल मा कमसे कम एक बेरा आयोजन करनो।

५. उभरती पवारी साहित्य कला संस्कृति क्षेत्र की प्रतिभाइन ला प्रोत्साहन देनो।

६. हर साल 'राष्ट्रीय पवारी साहित्य कला सम्मेलन' को आयोजन करनो।

७. पवारी बोली, साहित्य, कला, संस्कृति ला राष्ट्रीय मंच प्रदान करनो।

८. पवारी साहित्य को जतन साथी 'पवारी ग्रंथालय' की स्थापना करनो।

९. पवारी इतिहास, भाषा, कला, संस्कृति, संस्कार इन अमूल्य सामाजिक मूल्यों को रक्षण करनो।

१०. पवारी कुलदेव देवी-देवता, रीतिरिवाज, सांस्कृतिक मूल्यों को प्रचार प्रसार करनो।

पवारी मा बोलो - पवारी मा लिखो

पवारी साहित्य कला संस्कृति मंडल, भारत

(पं.क्र. G/०४२/२०१९/F-८६८०)

-:: कार्यकारिणी ::-

अध्यक्ष	-	डॉ. ज्ञानेश्वर टेंभरे	९०९६०८८४३६
उपाध्यक्ष	-	ॲड. लखनसिंह कटरे	९६६५०४१४८३
सचिव	-	श्री देवेंद्र चौधरी	९२८४०२८७१४
सहसचिव	-	श्री सी. एच. पटले	७५८८७४८६०६
कोषाध्यक्ष	-	श्री पृथ्वीराज राहांगडाले	९४२२१९२२६४
उपकोषाध्यक्ष	-	श्री इंजि. सुरेश देशमुख	७०६६९१९१६९
सदस्यगण	-	श्री छगनलाल राहांगडाले	९१५८५५२८६०
,,		श्री हिरालाल बिसेन	९३७०६२१६७५
,,		श्री रविंद्रकुमार टेंभरे	९४२१७३१६६६
,,		श्री हिरदीलाल ठाकरे	७०२०१४४५८८
,,		सौ. विध्याबाई टिकेन्द्र बिसेन	९४२५१४००५०
,,		सौ. ऊषाबाई रमेशजी पटले	७७४१०००९२३

-:: जिला समन्वयक ::-

नागपुर जिला	श्री छगनलाल राहांगडाले	९१५८५५२८६०
वर्धा जिला	डॉ. तिर्थनंदन बन्नगरे, आर्वी, जि. वर्धा	९८२२०९१०५९
भंडारा जिला	डॉ. प्रा. राम चौधरी, जवाहर नगर, भंडारा,	७०३८०४७९८६
गोंदिया जिला	श्री यादवराव चौधरी, गोंदिया	९३१०४०२६०३
बालाघाट जिला	श्री तुफानसिंह पारधी, अगरवाडा, जि.बालाघाट	९९२१५७३४७२
सिवनी जिला	श्री हरकसिंह टेंभरे, बरघाट, जि. सिवनी.	७९९९५५७५६०
छिंदवाडा जिला	श्री तुकाराम किनकर, पांढुरना, जि. छिंदवाडा	९४२४३१७५९३
बैतुल जिला	डॉ. श्रीमती शारदा कौशिक पवार, बैतुल.	९०३९८५३१९२
दुर्ग जिला	श्री आर. के. रहांगडाले, भिलाई, दुर्ग.	९४०७९८१०१७
बिलासपूर जिला	डॉ. शोभा बिसेन, बिलासपूर.	९७६७७३८१२१

संरक्षक

इंजि. मुरलीधर टेंभरे, अध्यक्ष -राष्ट्रीय पवार क्षत्रीय महासभा मो. ९४२३१०२०८३

डॉ. नामदेव राऊत, अध्यक्ष, अखिल भारतीय भोयर पवार महासभा मो. ९४२३२२१९८२

पवारी साहित्य कला संस्कृति मंडल, भारत

(पं.क्र. G/०४२/२०१९/F-८६८०)

पवारी साहित्य सरिता

स्मारिका २०२१ अंक - ०३

संपादक मंडल

प्रधान संपादक	- डॉ. ज्ञानेश्वर टेंभरे, विजयनगर, नागपूर.	९०९६०८८४३६
मार्गदर्शक	- ॲड. लखनसिंह कटरे, आमगांव, जि. गोंदिया	९४२२८९१०३२
विज्ञापन संपादक	- श्री पृथ्वीराज राहांगडाले, चंदननगर, नागपूर.	९४२२१९२२६४
कार्यकारी संपादक	- श्री छगनलाल राहांगडाले, खापरखेडा, नागपूर.	९१५८५५२८६०
,,	- श्री सी. एच. पटले, गोपालनगर, नागपूर.	७५८८७४८६०६
सहसंपादक	- इंजि. सुरेश देशमुख, विजयनगर, नागपूर.	७०६६९१९१६९
,,	- श्री रविंद्रकुमार टेंभरे, ओंकारनगर, नागपूर.	९४२१७३१६६६
,,	- श्री रामचरण पटले, महाकाली नगर, नागपूर.	९८२३९३४६५६
,,	- सौ. उषाबाई पटले, त्रिमूर्ती नगर, नागपूर.	७७४१०००९२३

प्रकाशक - श्री देवेन्द चौधरी (सचिव), तिरोडा, जि. गोंदिया. ९२८४०२८७१४

पवारी साहित्य कला संस्कृति मंडल

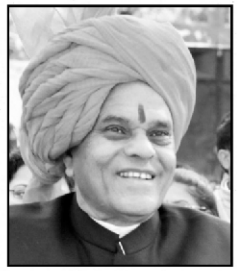
प्रकाशन तिथि	मुद्रक	सहयोग राशि
१९ दिसम्बर, २०२१	श्री प्रिंट प्रोसेस, सुरेंद्र नगर, नागपूर	रू. १००/-

टिप : लेख तसोच कविता मा देया गया बिचार लेखक अना कवि का रहेत. सम्पादक मंडल केवल

सम्पादन कार्य लक जुड़ी से. टंकलेखन गलती साती क्षमस्व.

गौरीशंकर बिसेन
विधायक
मध्यप्रदेश विधान सभा
क्षेत्र क्र. 111 बालाघाट
(पूर्व सांसद/पूर्व मंत्री म.प्र.शासन)

डी/4,74 बंगले,
स्वामी दयानंद नगर, भोपाल
वार्ड नं. 22, सर्किट हाऊस रोड
बालाघाट (म.प्र.) 481001
मोबा: 9425139726
दूरभाष: 07632-241226
फैक्स: 07632-248900

दिनांक: 24.10.2021

शुभकामना संदेश

—०*०—

मुझे यह जानकर प्रसन्नता हुई कि पवारी साहित्य सरिता स्मारिका अंक–03 का प्रकाशन किया जा रहा है।

पत्रिका के प्रकाशन से समाज को नई दिशा मिलती है एवं एक–दूसरे से परिचय होने का सुअवसर प्राप्त होता है। आशा है कि यह पत्रिका समाज हित में नये आयाम स्थापित कर समाज के नवयुवकों को उत्तरोत्तर प्रगति के पथ पर लाने के लिए सहयोग प्रदान करेंगी ।

शुभकामनाओं सहित !

(गौरीशंकर बिसेन)

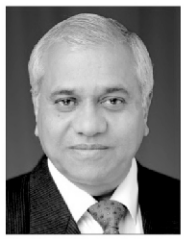
प्रति,

पवारी साहित्य कला संस्कृति मण्डल,
नागपुर (भारत) ।

डॉ. प्रदीप कुमार बिसेन
कुलपति
Dr. Pradeep Kumar Bisen
Vice Chancellor

जवाहरलाल नेहरू कृषि विश्वविद्यालय
कृषि नगर, आधारताल, जबलपुर ४८२ ००४ (म.प्र.)
Jawaharlal Nehru Krishi Vishwa Vidyalaya
Krishi Nagar, Adhartal, Jabalpur 482 004 (M.P.)

No.:VC/TC/569
Date: 16 November, 2021

संदेश

अत्यंत हर्ष का विषय है कि पवारी साहित्य कला संस्कृति मण्डल द्वारा द्वितीय अखिल भारतीय पवारी साहित्य सम्मेलन का आयोजन किया जा रहा है। वर्तमान आधुनिक परिवेश में पवार समाज के द्वारा सांस्कृतिक धरोहरों को नई युवा पीढ़ी के सामने प्रस्तुत करना प्रशंसनीय प्रयास है।

भारत जैसे विशाल देश जो कि कई भाषाओं, बोलियों एवं परंपराओं से समृद्ध है में पवारी बोली अपना विशिष्ट स्थान रखती है। ग्रामीण अंचलों में पवारी बोली की सार्थकता इन्हीं आयोजनों के माध्यम से सिद्ध होती है।

सम्मेलन के आयोजन से मैं आनंदित हूँ एवं इस साहित्य सम्मेलन के आयोजन के सफल होने की ईश्वर से कामना करता हूँ।

मेरा विश्वास है कि यह आयोजन भविष्य में पवारी बोली के व्यापक प्रचार–प्रसार में मील का पत्थर साबित होगा।

आयोजकों को शुभकामनाऐं एवं हृदय से साधुवाद,

आपका

(प्रदीप कुमार बिसेन)

Ph.: 0761-2681706 (O) ; Fax: 0761-2681389; E-mail: bisenvcjnkvv@gmail.com; web: www.jnkvv.org
देश में सर्वश्रेष्ठ - सरदार पटेल उत्कृष्ट भारतीय कृषि अनुसंधान परिषद् संस्थान अवार्ड-2018 से सम्मानित

अखिल भारतीय मराठी साहित्य महामंडळ

(रजि क्र. पीटी-एफ २००४/३०-६-७० मुंबई १४०/१९६४ सीबीबीएसडी)

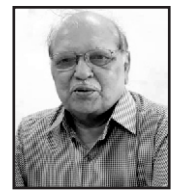
द्वारा : मराठवाडा साहित्य परिषद, सन्मित्र कॉलनी, औरंगाबाद - ४३१ ००१

E - mail : abmsmabad@gmail.com

अध्यक्ष : प्राचार्य कौतिकराव ठाले पाटील
उपाध्यक्ष : श्री. कपूर वासनिक
कार्यवाह : डॉ. दादा गोविंदराव गोरे
कोषाध्यक्ष : डॉ. रामचंद्र काळुंखे

दूरध्वनी : कार्यालय (०२४०) २३३३६०७, अध्यक्ष (निवास) २३२१५४६, (कार्यवाह निवास) २९५४५१२, उपाध्यक्ष ९९८१५०८६९६, कोषाध्यक्ष ९४२३६८८४२५

जा. क्र. : अभामसाममं / मराठवाडा / २०२१ - २२ / १३६ ई - मेलने व व्हॉट्स ॲपने दिनांक : ०३/११/२०२१

प्रति,
डॉ. ज्ञानेश्वर टेंभरे
अध्यक्ष, पवारी साहित्य कला संस्कृती मंडल
नागपूर-४४००२२
स.न.वि.वि.

मराठी ही महाराष्ट्राची मुख्य भाषा, वऱ्हाडी, अहिराणी, डांगी आणि आज कोंकणीला स्वतंत्र भाषा म्हणून मान्यता मिळाली असली तरी कोंकणी ह्या तिच्या प्रमुख बोली. निरनिराळ्या प्रदेशांत बोलल्या जाणाऱ्या यांच्याशिवाय भूभागनिहाय ठिकठिकाणी छोट्या छोट्या गटांत बोलल्या जाणाऱ्या बोली वेगळ्या. उदाहरण म्हणून मालवणी, तावडी, देगलुरी अशी काही नावे सांगता येतील. परंतु महाराष्ट्रातील बोलींचा अवकाश व आवाका एवढ्यावरच थांबत नाही. महाराष्ट्रातल्या व महाराष्ट्राच्या चहूबाजूंच्या काठावर राहणाऱ्या छोट्या छोट्या, समूहांच्या बोली म्हणा अगर भाषा म्हणा शिल्लकच राहतात. तिथल्या समूहांनी त्या अजून तरी टिकवून ठेवलेल्या आहेत पण विकासाच्या उद्देशाने या बोली वा भाषा बोलणारे तरुण स्वाभाविकपणेच आपला समूह सोडून महाराष्ट्राच्या मुख्य समूहात सामील होत आहे. जगण्याच्या व संधी मिळविण्याच्या संघर्षात, या विशाल समूहाचा भाग होण्यासाठी आपल्या समूहातून बाहेर पडणाऱ्या/पडलेल्या तरुण/तरुणींना स्वाभाविकपणे विशाल समूहाची भाषा अंगिकारावी लागत आहे. त्यात त्यांची मूळ बोली वा भाषा मागे पडत आहे. त्यामुळे भविष्यात ती बोली व भाषा नष्ट होण्याचा धोका निर्माण झाला आहे.

आपण एक गोष्ट नेहमी लक्षात ठेवली पाहिजे ती ही की, एखादी भाषा मरते, नष्ट होते म्हणजे फक्त तिच्यातील शब्दच नष्ट होत नाहीत तर त्या शब्दांना चिकटून असणारा त्या समूहाचा, त्याच्या निर्मितीपासूनचा इतिहास, त्याने विकसित केलेली संस्कृती, त्या संस्कृतीने निर्माण केलेल्या परंपरा नष्ट होत असतात. ह्या बोलीबद्दलही तेच होत आहे. म्हणून ह्या छोट्या छोट्या समूहांना मुख्य प्रवाहात सामावून घेत अशताना या भाषांना, या बोलींना संरक्षण देऊन त्यांच्याशी निगडित असलेला मानवी इतिहास नष्ट होऊ न देणे ही एटूण समाजाबरोबरच त्या समूहातून बाहेर पडत असलेल्या ह्या तरुणांचीही जबाबदारी आहे. आज प्रत्येक पंधरा दिवसाला एक भाषा मरत आहे असा 'नॅशनल जुआग्राफीकल सोसायटी ऑफ लिव्हिंग टंग्स', 'इन्स्टिट्यूट फॉर एन्डेंजर्ड लँग्वेजेस' यांचा दावा आहे.

भारतातील अशा अनेक बोलींपैकी महाराष्ट्रातील व काठावरच्या महकौशल प्रदेशातील 'पवारी' हीही एक आहे. तुम्ही 'पवारी'ची लेखरे आहात. तिचे जतन करण्याची, तिला संरक्षण देण्याची विशाल समुदायापेक्षा तुमची अधिक जबाबदारी आहे. तिच्या जतनासाठी समाजाच्या व सरकारच्या पातळीवर संघटितपणे संघर्ष केला पाहिजे. 'पवारी साहित्य कला संस्कृती मंडळा'ची स्थापना आणि 'अखिल भारतीय पवारी साहित्य संमेलन' ही त्याची सुरुवात ठरावी. या संमेलनातून 'पवारी' भाषकांत पवारीबद्दलची जागरूकता निर्माण व्हावी व या मंडळाने आणि पवारी संमेलनाने तिच्या जतनाचे कार्य करावे अशी माझी अपेक्षा आहे. आपल्या संपूर्ण संमेलनाला आणि 'पवारी'बद्दलच्या पुढील कामाला मी मनापासून शुभेच्छा देतो. तुमच्या कार्यात मी तुमच्यासोबत आहे. शुभेच्छा ! कळावे,

आपला

कौतिकराव ठाले पाटील
अध्यक्ष
अखिल भारतीय मराठी साहित्य महामंडळ

महात्मा गांधी अंतरराष्ट्रीय हिंदी विश्वविद्यालय
Mahatma Gandhi Antarrashtriya Hindi Vishwavidyalaya
[संसद द्वारा पारित अधिनियम 1996, (1997 का क्रमांक 3) के अंतर्गत स्थापित केंद्रीय विश्वविद्यालय]
[A Central University established by Parliament by Act No. 1996 (3 of 1997)]
ज्ञान शान्ति मैत्री
आज़ादी का अमृत महोत्सव

प्रो. रजनीश कुमार शुक्ल
Prof. Rajaneesh Kumar Shukla
कुलपति
Vice-Chancellor

दूरभाष/Phone : +91-7152-230907
मोबाइल/Mobile: +91-7752858963
ईमेल/Email: mgahvvc@gmail.com,
vc@hindivishwa.org

दिनांक : 29.10.2020

शुभकामना संदेश

यह जानकर अत्यंत प्रसन्नता की अनुभूति हो रही है कि पवारी बोली–भाषा के संरक्षण एवं संवर्धन के उद्देश्य से पवारी साहित्य, कला, संस्कृति मंडल द्वारा अखिल भारतीय साहित्य सम्मेलन का आयोजन तुमसर, भंडारा (महाराष्ट्र) में दिनांक 18–20 दिसंबर 2021 को किया जा रहा है, जो अत्यंत सराहनीय कार्य है। हमें विश्वास है कि पवारी साहित्य कला संस्कृति मंडल द्वारा किए जा रहे प्रयासों से लुप्तप्राय हो रही पवारी बोली–भाषा व साहित्य समाज में अपना स्थान बनाए रखने में सफल होगी।

अखिल भारतीय साहित्य सम्मेलन के अवसर पर पवारी साहित्य कला संस्कृति मंडल द्वारा स्मारिका का प्रकाशन किया जा रहा है। इस हेतु मैं हार्दिक शुभकामनाएँ व्यक्त हूँ एवं स्मारिका प्रकाशित करने की योजना में लगे समस्तजनों को साधुवाद देता हूँ।

29/10/21

(प्रो. रजनीश कुमार शुक्ल)

पोस्ट: हिंदी विश्वविद्यालय, गांधी हिल्स, वर्धा 442001 (महाराष्ट्र) भारत
Post : Hindi Vishwavidyalaya, Gandhi Hills, Wardha-442 001 (Maharashtra), INDIA
वेबसाइट/Website : www.hindivishwa.org

भाषा म्हणजे बोलणे व बोलली जाते ती बोली. म्हणजेच भाषा व बोली हे दोन्ही शब्द समान अर्थाचे वाचक आहेत. भाषा हा संस्कृत तर बोली हा प्राकृतातील शब्द आहे. एखाद्या समाजाची, प्रदेशाची वा जातिची बोलीभाषा (लोकभाषा) जेंव्हा लिहिण्याची भाषा म्हणून स्वीकारली जाते, तीच कालांतराने प्रमाण भाषा बनते. देशातील विविध प्रदेशांत बोली भाषांमधून संवाद साधून आपसातील व्यवहार केले जातात, कारण प्रमाण भाषेपेक्षा बोलीभाषा ही सोपी व संस्कृतीशी जुळलेली असते म्हणून तिचे संवर्धन करणे गरजेचे आहे.

पवारी/पोवारी बोली ही केवळ महाराष्ट्र व मध्यप्रदेशांच्या सीमांमध्ये बांधलेली नसून भारताच्या राष्ट्रीय मातृभाषा पटावर शेड्यूल्ड बोली म्हणून वावरत आहे (भारतीय जनगणना, मातृभाषा अहवाल) आणि ह्या भाषेचे सृजन संवर्धन डॉ. ज्ञानेश्वर टेंभरे नागपूर ह्यांच्या नेतृत्वाखाली पवारी साहित्य कला संस्कृती मंडळ सातत्याने प्रयत्न करत आहे, हे भगीरथी कार्य पुढे पण अखंडित चालत राहो ही शुभेच्छा!

(डॉ. अशोक राणा,
राष्ट्रीय अध्यक्ष, जगद्गुरु तुकोबाराय साहित्य परिषद)

राष्ट्रीय पवार क्षत्रिय महासभा प्रणित

पवारी साहित्य कला संस्कृति मंडल

पं.क्र. G/042/2019/ - F- 6680

कार्यक्रम तिथि - इतवार, १९ दिसंबर, २०२१

ठिकान - पवार विद्यार्थी भवन, कुकडे ले-आऊट, एन.आय.टी. गार्डन को सामने, नागपुर

मान्यवर पाहुना

संमेलनाध्यक्ष - ॲड. लखनसिंह कटरे, ज्येष्ठ साहित्यिक, बोरकन्हार, जि. गोंदिया

स्वागताध्यक्ष - प्रा. श्री. बालाराम शरणागत, जेष्ठ समाजसेवी, नागपूर

उद्घाटक - श्री. गौरीशंकर बिसेन, अध्यक्ष, पिछडा वर्ग आयोग

मध्यप्रदेश (पूर्व कृषि मंत्री), बालाघाट (म.प्र.)

सहउद्घाटक - श्री. मुरलीधर टेंभरे, अध्यक्ष,

प्रति,
श्रीमान / श्रीमती / डॉ.....
.....
.....

आयोजन समिती

पवार समाज संगठन, नागपुर - कार्यकारिणी

अध्यक्ष - पृथ्वीराज रहांगडाले, उपाध्यक्ष - सी.एच.पटले, दीनदयाल पारधी

महासचिव - देवानंद टेंभरे, कोषाध्यक्ष - देवेंद्र बिसेन,

पवार महिला मंडल - कार्यकारिणी

अध्यक्ष - सौ. मंदा बघेले उपाध्यक्ष - सौ. उषा पटले, सौ. उर्मिला पटले,

सचिव - सौ. माधुरी पटले

कोषाध्यक्ष - श्रीमती शशिकला बोपचे,

पवार युवा मंच - कार्यकारिणी

अध्यक्ष - प्रेमकुमार बोपचे, उपाध्यक्ष - निलकंठ रहांगडाले, श्रीहरी चौधरी,

सचिव - ऋषभ कोल्हे, कोषाध्यक्ष - शक्ति बोपचे सहकोषाध्यक्ष - अनुराग

आपुन सपरिवार, इष्टमित्र संग सादर आमंत्रित.....

॥ आपला नम्र ॥

डॉ. ज्ञानेश्वर टेंभरे	श्री. पृथ्वीराज रहांगडाले
अध्यक्ष मो. ९०९६०८८४३६	अध्यक्ष मो. ९४२२१३२९८४
ॲड. देवेंद्र चौधरी	श्री. देवानंद टेंभरे
सचिव मो. ९२८४०२८७१४	महासचिव मो. ८८३०४३२३४०
श्री. छगनलाल रहांगडाले	श्री. देवेंद्र बिसेन
मुख्यमार्गदर्शक मो. ९७५८५१२८६०	कोषाध्यक्ष मो. ९१२७५८३२९८४
पवारी साहित्य कला संस्कृती मंडल	सम्मेलन आयोजक

- सूचना -

- सम्मेलन का सभी कार्यक्रम ठीक

पुरस्कार - २०२१

पवारीबोली भाषा गौरव

१. श्री राघेलाल पटले, आयोजक, पहिलो पवारी साहित्य सम्मेलन, तिरोडा
२. श्री. यादोराव चौधरी, ज्येष्ठ पवारी गीत शंकर, गोंदिया
३. डॉ.सौ. भारती तारेंद्र शरणागत, फायरी बोली भवानगर, बालाघाट
४. श्रीमती फुलवंताबाई जिवालाल चौधरी, प्रथम संमेलन श्रेष्ठ कवयित्री, कारेवानी

पवारी साहित्य भूषण

१. डॉ. ज्ञानेश्वर टेंभरे, नागपुर
मोरो काव्य छंद (काव्यसंग्रह)
२. ॲड. देवेंद्र चौधरी, तिरोडा
पेंडी (काव्यसंग्रह)
३. इंजि. सुरेश देशमुख, नागपुर
भोयरी संस्कृति
४. श्री. सी. एच. पटले, नागपुर
काव्य नंजिरी (काव्यसंग्रह)
५. श्री. छगनलाल रहांगडाले, चिचोली (खापरखेडा)
काव्यकुंज (काव्यसंग्रह)
६. श्री. चिरंजीव बिसेन, गोंदिया
काव्यधारा (काव्यसंग्रह)

पवारी कला, काव्य रत्न

१. पवारी कवि रत्न - डॉ. प्रल्हाद हरिणखेडे, उतवे, नवी मुंबई
२. पवारी कवयित्री रत्न - वंदना कटरे, "रामकमल", गोंदिया
३. पवारी गायक रत्न - श्री. स्वप्निल पटले, नागपुर
४. पवारी गायिका रत्न - सौ. विद्याबाई बिसेन, बालाघाट
५. पवारी कला रत्न - श्री सुनाथ तुलसिता पटले, नागपुर
६. पवारी निबंधकार रत्न - श्री. रामचरण पटले, नागपुर

कार्यक्रम

सुचना

सम्मेलन संवाद की भाषा । पवारी (पोवारी / भोयरी) बोली ना सिरफ

स. ८.०० - ८.३० | सत्र । पहिलो | - पुस्तक दिंडी

पुस्तक दिंडी सुत्र - संचालन - **ॲड. देवेंद्र चौधरी, रामचरण पटले, देवानंद टेंभरे**

८.३० - १०.०० पंजीयन रांचालन - **ॲड. देवेंद्र चौधरी, सी.एच. पटले**

उषाबाई पटले

अल्पोहार

स. १०.०० - १.०० | सत्र दुसरो | - उद्घाटन समारोह

सूत्र - संचालन - **श्री. रविंद्र टेंभरे,**

मंचासन अना स्वागत

प्रास्ताविक / भूमिका

स्वागत भाषण

सचिव अहवाल

उद्घाटन भाषण

सहउद्घाटक भाषण

जाहीर सत्कार

विशेष अतिथि भाषण

प्रमुख अतिथी भाषण

सत्कार कार्यक्रम

विमोचन - **पवारी साहित्य सरिता तथा नवप्रकाशित ग्रंथ**

सम्मेलनाध्यक्ष भाषण -

आभार प्रदर्शन - **श्री. छगनलाल रहांगडाले**

१.०० - २.०० - भोजन

२.०० - ३.०० | सत्र तिसरो | - कवि सम्मेलन

अध्यक्ष - **सुश्री अलका चौधरी**

सूत्र - संचालन - **सी. एच. पटले, श्री. हिरदीलाल ठाकरे**

३.०० - ४.०० | सत्र चवथो | - खुलो अधिवेशन - परिसंवाद, प्रस्ताव

अध्यक्ष - **श्री सुरेश देशमुख**

सूत्र - संचालन - **श्री. तुफानसिंह पारधी**

विषय - **मायबोली की सुगम वाटचाल**

४.०० - ५.०० | सत्र पाचवो | पुरस्कार कार्यक्रम

अध्यक्ष - **ॲड. लखनसिंह कटरे**

सूत्र संचालन - **ॲड. देवेंद्र चौधरी, सचिव**

पुरस्कार सम्मान प्रदान
समारोप भाषण

पवारी साहित्य कला संस्कृति मंडल, भारत

सचिव अहवाल

आदरणीय सब उपस्थित भाऊ अना बहिनी, अज आमी वैनगंगा-वर्धा क्षेत्रिय समाजजन आपलो मायबोली को सृजन, संवर्धन, समृद्धिकरणसाठी येज्या जम्या सेजन.

पवारी (पोवारी/भोयरी) बोली को सृजन, संवर्धन, प्रचार, विकास साती 'राष्ट्रीय पवारी साहित्य कला, संस्कृति मंडल की स्थापना दि. ०४ नवंबर, २०१८ ला पवार विद्यार्थी भवन, नागपुर मा भाषाप्रेमी समाजजनइन को उपस्थिति मा भई.' स्थापना को तुरंतच वाट्सअप अना फेसबुक 'पवारी साहित्य मंडल' नाव को समुह स्थापित कर काव्यस्पर्धा, लेख, कथा इ. पवारी मा लिखनो सुरु भयो.

पहिलो अखिल भारतीय पवारी साहित्य सम्मेलन, गणेश विद्यालय, तिरोडा मा दि. ०३ फरवरी, २०१९ ला भव्य उपस्थिति मा धुमधामलक संपन्न भयेव. दुसरो अखिल भारतीय पवारी साहित्य सम्मेलन, भोयर-पवार समाज भवन कारंजा मा दि. २२ मार्च, २०२० ला ठहरायो गयो होतो पर कोरोना महामारी को कोपलक ऐन बेरा पर रद्द करनो पडेव.

'पवारी साहित्य सरिता' पत्रिका को अंक १ को ०३.०२.२०१९ अना दुसरो अंक को दि. ४-११-२०२० ला विमोचन संपन्न भयेव. अज दि. १९.१२.२०२१ ला 'दुसरो अखिल भारतीय पवारी साहित्य सम्मेलन' मा तुमी सभी उपस्थित महोदय/महोदया समाजजन को हार्दिक स्वागत से. यन् अवसर पर उद्घाटन समारोह मा पवारी साहित्य सरिता, अंक ३ को विमोचन तसोच पवारी साहित्य रत्न अना कवि रत्न इनको सम्मान करे जाहे तसोच कवि सम्मेलन, परिचर्चा सत्र चलेती. ग्रंथ दिंडी सकारी ८-९ बजेच निकाली गई.

वर्ष २०२०-२०२१ करोना को प्रकोपलका सभा, काव्य सम्मेलन अना दुसरा कार्यक्रम होय नही सक्या. तरिपन हार नहीं मानता पवारी साहित्य मंडल द्वारा वाट्स अप समुह का साप्ताहिक १) पवारी काव्य स्पर्धा २) निबंध/लेख/कथा स्पर्धा ३) सामान्य ज्ञान स्पर्धा अना ४) पवारी शब्दकोष-समृद्धि सरिका उपक्रम अनवरत सुरु सेत. आब्वरी जवळ-जवळ १७०-१७५ काव्यस्पर्धा द्वारा ३५०० कविता अना ३०-३५ निबंध स्पर्धा को माध्यम लक १५०-१८० लेख पवारी बोली साहित्य सृजन भयो. तसोच ४-५ ऑनलाईन वेबिनार अना पवारी साहित्य मंडल स्थापना पासुन आमरो मंडल को माध्यमलक अजवरी खाल्या देया गया ग्रंथ प्रकाशित भया.

१.	दुर्वांकुर (कथा संग्रह)	-	डॉ. ज्ञानेश्वर टेंभरे	- २०१९
३.	पोवारी मायबोली अमर रह्ये! (गद्य-पद्य संग्रह)	-	श्री सी. एच. पटले	- २०१९
२.	बुलंद करो पवारी (काव्य संग्रह)	-	डॉ. ज्ञानेश्वर टेंभरे	- २०२०
४.	गांव शिवार (कथा संग्रह)	-	श्री हिरालाल बिसेन,	- २०२०
५.	मन को घाव (काव्य संग्रह)	-	श्री देवेंद्र चौधरी,	- २०२०
६.	पोवारी साहित्य मंजुषा (समिश्र)	-	ॲड. लखनसिंह कटरे,	- २०२०
७.	भोयरी शब्दकोष - भाषाविज्ञान	-	इंजि. सुरेश देशमुख,	- २०२०
८.	पेंडी (काव्य संग्रह)	-	श्री देवेंद्र चौधरी,	- २०२१
९.	भोयरी संस्कृति (गद्य-पद्य)	-	इंजि. सुरेश देशमुख,	- २०२१
१०.	मोरो काव्य छंद (काव्य संग्रह)	-	डॉ. ज्ञानेश्वर टेंभरे,	- २०२१
११.	काव्य मंजिरी (काव्य संग्रह)	-	श्री. सी. एच. पटले,	- २०२१
१२.	काव्य कुंज (काव्य संग्रह)	-	श्री छगनलाल रहांगडाले,	- २०२१
१३.	काव्य धारा (काव्य संग्रह)	-	श्री चिरंजीव बिसेन,	- २०२१
१४.	गुरु गंगा		सौ. फुलवंता बाई जी. चौधरी	२०२१

मंडल को स्थापना पासुन डॉ. ज्ञानेश्वर टेंभरे, अध्यक्ष, ॲड. लखनसिंह कटरे, उपाध्यक्ष, श्री देवेंद्र चौधरी सचिव, डॉ. अशोक राणा, डॉ. राम चौधरी, डॉ. भारती शरणागत अना श्री तुफानसिंह पारधी, न पवारी/पोवारी बोली पर लेख राष्ट्रीय/अंतर्राष्ट्रीय पत्रिकाइन मा छापी सेन. **सबला नवो साल २०२२ की शुभकामना....**

धन्यवाद,

दि. १९ दिसंबर, २०२१

श्री देवेन्द्र चौधरी
सचिव

श्री सी. एच. पटले
सहसचिव

दुसरो अ.भा. पवारी/पोवारी साहित्य सम्मेलन, नागपुर

अभिप्राय : पवारी साहित्य सरिता - २०२०

१. एक विहंगम दृष्टि

साहित्यिक चर्चा से प्रत्येक व्यक्ति में सामाजिक बोध का निर्माण तो होता ही है साथ ही साथ मानव जीवन के प्रकल्प को भी बल मिलता है। जब भी किसी समाज में साहित्य साधना होती है तब यह मान लेना चाहिए कि वहाँ मानवीय गुणों के वाहक क्रियाशील है एवं सामाजिक चेतना का काम सतत रूप से कर रहे हैं।

पत्र पत्रिकाएँ तो बहुत निकलती हैं कई भाषाओं में धार्मिक, सामाजिक, राजनैतिक पर इनमें से कुछ ही पत्रिकाएँ अपनी विशेष पहचान स्थापित कर पाती हैं इसी में से एक है स्मारिका ''पवारी साहित्य सरिता'' जिसने अपनी रचना-धर्मिता ईमानदारी से समाज के स मस्त लोगों को एक कडी में जोडने का पुनीत काम किया है । पवारी साहित्य कला मंडल के आश्रय में पत्रिका के प्रधान संपादक आदरणीय ज्ञानेश्वर टेंभरे जी, प्रकाशक एवं एडवोकेट लखनसिंह कटरे जी के मार्गदर्शन में यह पत्रिका आप सभी के समक्ष प्रस्तुत है। समस्त संपादक मंडल सभी कलमकार एवं प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष रूप से जुडे सभी साहित्य अनुरागी साधुवाद के पात्र है, आप सभी ने मिलकर पवारी भाषा के प्रचार प्रसार के लिए पुरे समर्पण के साथ यह प्रशंसनीय कार्य किया है । पवारी साहित्य कला संस्कृति मंडल के गठन का उद्देश्य ही यह है कि लुप्त हो रही पवारी भाषा को अस्तित्व में लाना तथा समाज के सभी लोगों को आपस में जोडना। भाषा हमेशा दिलों को जोडती है अपने भावों को साझा करने का एक सशक्त माध्यम होती है और आज के कलुषित परिवेश में जब हम सामाजिक परिवेश की बात तो करते है किन्तु हमारा अहं सर्वोपरि हो जाता है तब तो इसकी महती आवश्यकता हो जाती है । सभी अपनों का स्नेह और शुभकामनाओं के साथ पत्रिका में प्रस्तुत मंडल के उद्देश्य, आदरणीय रवेमेन्द्र कटरे जी द्वारा प्रथम साहित्य सम्मेलन का वृत्तांत, एवं कार्यक्रम अध्यक्ष डॉ. मंजू अवस्थी जी का भाषण, प्रमुख अतिथि वल्लभ डोंगरे जी का उद्‌बोधन पढकर बीते लम्हों की वह तस्वीर जैसे साफ नजर आ रही है ।

हमारी आन बान और शान बहुत ही मीठी मीठी दिल को छू लेने वाली बोली में कविताएँ, माँ वाग्देवी की वंदना, राजा भोज की स्तुति, गौरव गाथा, स्मारिका में समाहित है, साहित्य कला और संस्कृति मंडल एक ऐसा माध्यम बना जिससे समाज के भीतर छिपी हुई प्रतिभाएँ सामने आई और समाज के सभी लोगों को अपनी बात रखने का एक सशक्त माध्यम मिला । तूफान सिंह पारधी जैसे युवा शोधार्थी के आलेख निश्चित ही युवा वर्ग में विलुप्त हो रही अपनी माय बोली पवारी के प्रति एक नई ऊर्जा का संचार करने का कार्य करेगा पवारी बोली की रक्षा, सामाजिक एकता का अर्थ स्पष्ट करने उसे जन जन तक ले जाने स्मारिका का बहुत योगदान रहा है । संस्कृति की रक्षा, भाषा के प्रति प्रेम, आधुनिकता, शहरों की ओर हो रहे पलायन, इतिहास संस्कृति और संस्कार, पारिवारिक बिखराव, सम्बन्ध, जिम्मेदारियां, कर्तव्यबोध जैसे विषयों को गीत, कविता, व्यंग्य और आलेखों को स्मारिका में स्थान मिलने से पत्रिका शिक्षाप्रद बन गई है ।

समाज में फैली बुराइयों पर तीक्ष्ण प्रहार... ''व्यसन नोको करो तुम्ही नास होये काया।
बुद्धि विनाश होसे घर की जाये माया'' माया बोली से अनुराग...
''आमरी मायबोली कौतुका माउली पोवारी। जेको मा लक झरसे नीत, अमृत की झरी ।।
मन के गहरे आँगन में छुपे हुए भाव जो जीवन की सीख देते है....
''जीवन सौंदर्य की आरसा सें, जसी मोहक बास की बाग ।
का रहे अर्थ सुपीक माटी मां, पेरबीन तं बीना गंध को साग ।।''
पाप पुण्य की फिलासाफी... ''आशा तृष्णा लोभ करजो, आपलो जिवन मा,
पाप को भागी बनजो, का आये संगमा । भवसागर तरनला, से हरी को भजन ।।''
परम प्रतापी राजा भोज को श्रद्धांजलि.... ''करो पवारी संस्कृति संस्कार को सम्मान,

करो पवारी बोली भाषा नीति को अभिमान । करो आपलो व्यक्तित्व को समग्र निर्माण,
याच खरी राजा भोज ला श्रद्धांजलि आय ।।

बहरहाल रूचि पूर्ण अवलोकन के पश्चात यह कहा जा सकता है कि भावनाओं के अलावा काव्य सृजन के मामले में सभी कविताएँ, गीत, लोकगीत, कहानी, आलेख, उत्कृष्ठ है कविताओं की भाषा में लय और प्रवाह है । भाषा के प्रति लगाव निष्ठा बहुत अच्छी अच्छी शिक्षाप्रद मनोरंजक और सामाजिक बुराइयों पर करारा चोट करने वाली रचनाओ का खूबसूरत पिटारा है, सभी रचनाकारों ने कम से कम शब्दों में सामाजिक सरोकार की बातें कही हैं चिंतन मनन और अपने विचारों को सहज रूप से प्रस्तुत किया गया है । सभी काव्य प्रेमी सामाजिक बन्धुओं के लिए यह स्मारिका प्राणतत्व का कार्य करेगी ।

प्राचार्य अलका चौधरी, बालाघाट (म.प्र.)

२. पवारी साहित्य सरिता - द्वितीय अंक - समाज गौरव

समाज की कई सृजनशील प्रतिभाओं को सार्थक मंच प्रदान करने में सफल रही है स्मारिका । कोरोना काल को कविता काल बनाने में डॉ. ज्ञानेश्वर टेंभरे की महती भूमिका ।

भोपाल । साहित्य हृदय की गहनतम गहराइयों में सृजित लोकहितकारी शब्द संपदा है। व्यक्ति समाज की इकाई होता है । व्यक्ति के अनुभव ही समाज के अनुभव बनते और सृजित होते हैं। इस दृष्टि से साहित्य व्यक्तिगत कम, सामाजिक अधिक होता है।

वियोगी होगा पहला कवि आह से निकला होगा गान
बरसकर आंखों से चुपचाप बही होगी कविता अनजान।

कविता अंतर्मन की अनुभूत आगर की उत्कट और उद्भट अभिव्यक्ति है। पवारी साहित्य कला संस्कृति मंडल, भारत के गठन और उसके प्रथम आयोजन तिरोड़ा के समय ही उसकी नीति और नीयत की उज्वलता और धवलता स्पष्ट हो चुकी थी और मंडल अपने उद्देश्यों के अनुरुप आचरण करके समाज के लिए शनै शनै अनुकरणीय बनता जा रहा है।

समाज के कई सपूतों ने डॉ. टेंभरे के साहित्य और लेखनी से लिखना सीखा है। कई उनके प्रति कृतज्ञता जताते हैं। उनके सानिध्य में समाज के कई अर्जुन गढ़े गये हैं। समाज के एकलव्य भी उनके लिए अंगूठा कटाने के लिए उत्सुक और लालायित दिखाई देते हैं। यह अर्जुन उनकी वर्षों की तपस्या का फल हो।

स्मारिका में वरिष्ठ साहित्यकार श्री लखन सिंह कटरे, पूर्व प्राध्यापक डॉ. अशोक राणा, शोधार्थी तुफान सिंह पारधी, डॉ. तीर्थानंद बन्नगरे, संजय पठाड़े, प्रा. अल्का चौधरी, डॉ. विजय कुमार पराड़कर, डॉ. शोभा बिसेन, श्री मनोज देशमुख, छाया पारधी आदि की उपस्थिति इसकी विश्वसनीयता, गंभीरता और पठनीयता दर्शाती हैं।

स्मारिका में समाज की सैकड़ों प्रतिभाओं को मंच प्रदान कर उनको मांजने और चमकाने का प्रयास स्तुत्य है। इसकी सबसे बड़ी विशेषता है इसका पवारी बोली भाषा में लेखन व संपादन। प्रत्यक्ष-अप्रत्यक्ष रुप से बोली-भाषा बचाने के इस प्रयास का स्वागत किया जाना चाहिए। स्मारिका की एक विशेषता यह भी है कि कोरोना काल को कविता काल बनाकर समाज के शब्दशिल्पियों को गढ़ने का सदप्रयास किया गया। आने वाले समय में इसके सार्थक परिणाम नजर आने की आशा है।

समाज के व्यवसाई भाई-बहनों ने अपना दायित्व निभाकर इसके प्रकाशन को साकार किया है, यह जागृति सुखद अहसास कराती है। पवारी/पोवारी आमरी मायबोली मुखपृष्ठ पर अंकित कर हर वर्ग को साधने और हर वर्ग से समन्वय स्थापित करने का प्रयास सराहनीय व अनुकरणीय है।

वल्लभ डोंगरे, आपका सुखवाड़ा ई-दैनिक और मासिक भारत।

३. समाज को प्रतिबिंब

साहित्य ला समाज को प्रतिबिंब मान्यो गयोस। या स्मारिका भी सीधी समाज सीन जुड़िस। आ न ये म पवारी जीवन मुल्य की ओरख साहित्यकारनुन न साहित्य क रुप म करीस। ये न पत्रिका की खास विसेसता रहीस क ये क रचना चयन म रचनाकारनुन ला महत्व नही देकन सिरफ रचना क उत्कृष्टतालाच महत्व दियोस। या एक असी संतुलित स्मारिका स जे म साहित्य की सब विधा (निबंध, कविता, कहानी, पवारी, संस्कृति, लोकगीत) ला पवारी माय बोली म प्रमुखता सीन जगा दी स।

प्रत्येक युग क साहित्य पर ओ न समय क राजनीतीक, आर्थिक, सामाजिक अन सांस्कृतिक परिस्थिती को प्रत्यक्ष प्रभाव पड़स। एला ओन युग क साहित्य क अध्ययन साठी ओ परिस्थिति को समुचित ज्ञान लय आवश्यक स। येन बात कन पवारी साहित्य कला संस्कृति मंडल पूरो सजग दिखाई देस। ध्यान करेन त या असी स्मारिका स, जे न लय कम समय म पवार समाज म आपली मजबूत जागा बनाई। ये न स्मारिका क जवर प्रकाशन अन संपादक गण को मए मात्र उद्देस पवारी-पोवारी भाषा स्तर ला उंचो राखवनुच रह्योस। ये की सफल बात स्मारिका म सुरु सीन आखीर पर्यंत देखन ला मिलस। या असी साहित्यिक सांस्कृतिक स्मारिका स, जे न सारी आस पास की पवारी भाषा साहित्य संस्कृति ला आपस म मिलावन को प्रयास करयो स।

भाषा सदा दिल ला जोड़स। जब कोनी पत्रिका रव्हस तब पूरो समाज एक सूत्र म बंध जास ज्यू मानविय मूल्य साजा करन ला आवश्यक स। वू आज क कलुषित वातावरण म मेल-जोल को मजबूत माध्यम बन कन सामने आवस। पवारी साहित्य अंक - २ रुचि पूर्ण अध्ययन करनो पर यु कहे सकजेन क या स्मारिका २० लय साजरी रचना क साठी संग्रहणीय बन गयी स।

येकुन देखेन त पवारी साहित्य सरिता पवारी साहित्य क विकास म लय मोठी भूमिका निभाय रहीस अन पवारी साहित्य कला संस्कृति मंडल क्षरा व्यावहारिक सांस्कृतिक माय बोली को आयाम देन ला अविस्मरणीय योगदान मिल रह्योस।

प्रधान संपादक डॉ. ज्ञानेश्वर टेंभरे जी की भाषा म गंभीरता आ न साजरी रचनानुन ला ओरखन की विवेकी दृष्टि न ये न अंक ला अलग जागा बनावन म मदत करी स। तुम्ही सभी जन अभिनंदन का पात्र स। तुम्ही लोग हुन न समाज की प्रतिष्ठा का गौरवशाली दिन की पुनः याद दिलाईस। जहान भी साहित्य की साधना होस यु मान लेनु स क वहान मानवीय गुण वाहक उदार चेत्ता वर्ग कार्यसील रव्हस। पवारी साहित्य कला संस्कृति मंडल म भी साहित्यिक गतिविधि ला जान परख कर सकस।

डॉ. सी. टी. चोपडे, पूर्व विभाग प्रमुख, औषधी शास्त्र, रातुम नागपुर विद्यापीठ, नागपुर

४. पवारी साहित्य सरिता, अंक - २ - अभिप्राय

पवारी साहित्य सरिता, पढनो मा आई। प्रधान संपादक डॉ. ज्ञानेश्वर टेंभरे नागपुर, अध्यक्ष पवारी साहित्य कला संस्कृति मंडल न डाक ल पत्रिका धाड़ीस होतिस। पत्रिका पढ़कर मन गद गद भय गयेव।

पवारी/पोवारी हामरी माय बोली मा विद्वान अना विदुषी मातृशक्ति न पोवारी मा लेख अना काव्य बहुत मनभावन, ज्ञानवर्धक लिखवी सेती, पोवारी ला आँरिवन जान आय गई आ पोवारी लुप्त नहीं होय सक। इतिहास तैयार भय गयेव।

पोवारी का विद्वान/विदुषी रचनाकार अना कवि हुनको हृदय लक आभार व्यक्त करूसु। पोवारी मा सबकी साजरी प्रस्तुति सेत।

सबला धन्यवाद आभार

व्ही.बी. देशमुख, रायपुर

सम्पादकीय

आमरी मायबोली पवारी, पंवारी, पोवारी, भोयरी बोली या पवार/पंवार/पोवार/भोयर-पवार को सन १९५० बादपासुन जसजसो मराठी, हिंदी, इंग्रजी मा समानजन शिक्षित होय सह्या सेति तसतसो दिवसन दिवस लोप होय रही से। भारतीय जनगणना २०११ की रिपोर्ट अनुसार पवारी बोली लुप्तप्राय (extinction) *होनो को रस्ता पर से. कारण मात्र १०-२०% लोक इनकी या बोली बनकर रह्य गई से।*

कोनतोच समाज की बोली भाषा वोको इतिहास, संस्कृति, संस्कार, परम्परा आदि की धरोहर समझी जासे। बोली भाषा वोन् समाज की पहचान, अस्तित्व बन जासे।

मुहुन पवार समाज की आपली मायबोलीभाषा पवारी को जतन, सृजन, संवर्धन को मौलिक उद्देश्य डोरासमोर ठेयस्यानी पवार समाज की सर्वोच्च संस्था - राष्ट्रीय पवार क्षत्रिय महासभा, अखिल भारतीय भोयर पवार महासंघ अना विभिन्न ठिकानपर कार्यरत विविध पवार समाज संगठन इनन् मिलकर राष्ट्रीय पवारी साहित्य कला संस्कृति मंडल की स्थापना दिनांक ०४.११.२०१८ ला रामूसेठ पवार सभागृह, पवार विद्यार्थी भवन, नागपुर मा विधिवत साकार करिन। पहिलो अखिल भारतीय पवारी साहित्य सम्मेलन, तिरोडा जिला गोंदिया, महाराष्ट्र मा तारीख ०३.०२.२०१९ ला सम्पन्न भयेव। तसोच पहिलो अखिल भारतीय प.सा.क.सं. मंडल - स्थापना दिवस दिनांक १० नवंबर, २०१९ ला श्री रामूसेठ पवार सभागृह, पवार विद्यार्थी भवन, कुकडे ले आऊट, नागपुर मा सम्पन्न भयो। करोना महामारी को कारणलक दुसरो अखिल भारतीय पवारी साहित्य सम्मेलन, भोयर पवार समाज भवन, कारंजा, जिला वर्धा, दिनांक २२.०३.२०२० को रद्द करनो मा आयेव।

पवारी साहित्य कला संस्कृति मंडल का अजवरी १०० दुन जास्त आजीवन सदस्य बन्या सेती अना उनमालक मोठो संख्या मा पवारी कविता, लघुकथा, आलेख, लेख आदि आमरो वाट्स अप अना फेसबुक साईट पर लिख रह्या सेती। तीन साल को कालावधी मा आबवरी जवर-जवर १७० पवारी काव्यस्पर्धा सम्पन्न भई सेती। तसोच २००० को वर्‌या कविता अना लेख स्पर्धा को माध्यमलका ९०-१०० लेख, आलेख, निबंध, कथा-कहानी अवतरित भई सेती। तसोच १०-१५ पवारी काव्यसंग्रह अना कथासंग्रह किताब प्रकाशित भई सेती। जगप्रसिद्ध मराठी ना हिंदी भाषा वाङ्मय साहित्य पत्रिका/नियतकालिका, दैनिक समाचार-पत्र ईनमा पवारी बोली भाषा को स्वरुप, लोक-साहित्य, लोक-संस्कृति पर विस्तृत लेख प्रकाशित भया सेती। महत्त्व की बात म्हणजे - गत तीन बरसा पासुर हर एक पवार सामाजिक मंच पर कार्यक्रम को संचालन, वक्ताहित को भाषण अना कार्यक्रम को उद्‌घाटन अना समापन को बेरापर पवारी आरती, गीत, संगीत को प्रचलन सुरु भई से।

पवारी साहित्य कला संस्कृति मंडल न् पहिली स्मारिका पवारी साहित्य सरिता को सन २०१९ मा पहिलो अखिल भारतीय पवारी साहित्य सम्मेलन तिरोडा जिला गोंदिया महाराष्ट्र मा विमोचन भयेव। यन् स्मारिका मा करिबन २० लेख-आलेख, कथा-कहानी अना ४० कविता-गीत प्रकाशित भया सेती। दुसरो अंक-२०२० जो दुसरो स्थापना दिवस ०४.११.२०२० ला प्रकाशित भयेव, वोकोमा ४० लेख, कथा, संस्मरण आदि प्रकाशित भया। वोतरोच संख्या मा या काही जादाच लेख अना कविता दुसरो अखिल भारतीय पवारी साहित्य सम्मेलन, नागपुर तारीख १९.१२.२०२१ ला प्रकाशित होय रही सेती।

पवारी साहित्य कला संस्कृति मंडल, भारत या समस्त पवार (पोवार/भोयर-पवार) समाज की, पवार समाज को इतिहास मा, पहिली पवारी (पोवारी/भोयरी) पंजीकृत संस्था आय जेन् अल्पकाल मा मायबोली पवारी बोली भाषा को सृजन संवर्धन को शंखनाद कर पुरो पवार समाज मा मातृभाषा की चेतना जगावन क्रांति को शंखनाद करिस अना जन-जन को सहयोगलक यव अभियान पुरो देश-विदेश मा फैल गयेव। अजकाल सोशल मीडिया अना डिजिटल माध्यमपर तहलका मचाय रही से। आवो स्वजनों, यन् पवारी बोली भाषा को प्रचार प्रसार, साहित्य सृजन संवर्धन अभियान ला दृगगति प्रदान करनसाति दुसरो अखिल भारतीय पवारी साहित्य सम्मेलन, नागपुर, दि. १९ दिसंबर, २०२१ मा जादा से जादा संख्या मा भाग लेयकन आपलो मायबोली ला जगमा बुलंद करे। पत्रिका मा लेख/कविता को सब रचयिताइला सहयोग साती तसोच श्री रमण वैद्य अना उनका सहकारी, प्रकाशन मंडल, कार्यकारिणी, सब आजीवन सदस्य ला सहयोग साती धन्यवाद! नवो साल, २०२२ की सबला शुभकामना!

दि. १९.१२.२०२१ *सम्पादक मंडल*

- अनुक्रमणिका -

अ क्र.	शिर्षक	लेखक	पृष्ठ क्र.
	अनुक्रमणिका		
१.	श्री कविरत्न जयपालसिंह पटले	सी. एच. पटले,	१७
२.	आमरो ध्येय पोवारी बोली जान	एड. लखनसिंह कटरे	१९
२.	पवारी/पोवारी बोलीः ओळख	प्रा.डॉ.अशोक राणा	२२
३.	आमी आमरी मायबोली भुल्यात सब खोय देया	प्रा.अलका चौधरी	२६
४.	जनसंदेश	इंजि. मुरलीधर टेंभरे	२७
५.	आम्ही सुसंस्कृत,संस्कारवान पवारना जसा स तसाच बेस से	डॉ.नामदेव राऊत	२९
६.	पवारी साहित्य मंडल की यशस्वी वाटचाल	पृथ्वीराज रहांगडाले	३१
७.	पोवारी बोली - गौरव	डॉ. रामलाल चौधरी	३३
८.	पवार समाज की मायबोली पवारी- सृजन संवर्धन	डॉ.सौ.मनिषा रहांगडाले	३६
९.	मोरो अध्ययन मा आमरी मायबोली पवारी-	डॉ.सौ. भारती शरणागत	३७
१०.	भासा (भाषा) अन्तरसंबं-	शोधार्थी तुफानसिंह पारधी	३८
११.	काही संस्मरण - कथा, कहानी-	डॉ. ज्ञानेश्वर टेंभरे	४१
१२.	पवारी संस्कृति-	रविंद्र टेंभरे	४६
१३.	आमरो राजा भोज-	श्रीमती अमिता टेंभरे	४८
१४.	बहुड्डो	इंजि. सुरेश महादेव देशमुख	५०
१५.	पायलगनी	देवेंद्र चौधरी	५२
१६.	मामा तराको निर्मितीमा पोवार समाजको योगदान	इंजि. गोवर्धन बिसेन	५३
१७.	मोरो गावको इस्कूल	महेन्द्रकुमार पटले	५६
१८.	छटी अना बारसो	सौ. चंद्रकला पटले	५९
१९.	विचार प्रवाह	राजेंद्र किशोर रहांगडाले	६२
२०.	आत्मसुधारच समाजसुधार	टेकचंद गौतम	६४
२१.	समाजमा एक सिक्का की दूय बाजू	रामचरण पटले	६६
२२.	मानव की पहिचान	सौ. फुलवंताबाई चौधरी	६८
२३.	एक होतो अदरक बाबो	पंकज चौधरी	६९
२४.	नक्षत्र	हरिभजन बिरगडे	७१
२५.	बिह्या-रिती कुरिती	यादोराव चौधरी	७३
२६.	पोवार समाज की कुटुंब पद्धती	चिरंजिव बिसेन	७४
२७.	पोवारी बोली मोरो नजरमा	उमेन्द्र बिसेन (प्रेरित)	७६
२८.	अंधेरा म अपनी सावली भी साथ नी देत	बी. आर. पराडकर	७७
२९.	मोरो समाज की महानता	नामदेव पारधी	७८
३०.	गुरुपौर्णिमा	वंदना कटरे 'राम कमल'	८०
३१.	माय अजी गुरूभक्ति	सौ. अरुणाबाई रहांगडाले	८२
३२.	दिवारी	सौ. छाया पारधी	८४
३३.	अखाड़ी	सौ. लक्ष्मीबाई पटले	८६
३४.	संकटमा पवारी की पहचान	जय पवार	८७
३५	राजा भोज की लोककथा	संजय पठाड़े - 'शेष'	८९
३७.	**पवारी काव्य संग्रह**	-	९१
३८.	**आजीवन सदस्य सूचि**	-	१०४
३९.	**अंकेक्षक अहवाल**	-	१०८

श्री कविरत्न जयपालसिंह पटले

जीवन परिचय

सी. एच. पटले,
सहसचिव,
पवारी साहित्य कला संस्कृति मंडल, भारत

आदरणीय श्रीमान जयपालसिंह पटले भाऊ को व्यक्तित्व चित्रण लिखनों को पयलें शत् शत् नमन... तसोच काही भूल-चूक निबंध लिखनों मा होय सक सें, येक साठी छमस्व सेंव। पत्ता - 'गजानन कृपा' २७, एम.एस.ई.बी. कालौनी, नवीन सुबेदार नगर, नागपुर. भाऊ को ८८ बरस की उमर मा दि. ०५.०८.२०२१ रोज दुःखद निधन भयों। पंवार समाज का देदीप्यमान तारा को अस्त पवार समाज की क्षति कभी नहीं भर सक। असा आमरा समाजरत्न पिरमी सबला सोडस्यान स्वर्ग सिधार गया।

इनको व्यक्तित्व चित्रण को बारें मा संक्षिप्त निबंध स्पर्धा को माध्यम लक लिखनों मा आय रहीं सें... भाऊ को बारे मा संग्रहित माहिती को अनुसार....जनम गाव - सालेटेका त. वारासिवनी जि. बालाघाट (म.प्र.) जनम तारीख - १७.०७.१९३५ शिकसन - सन् १९५३ मा श्रीराम हायस्कूल रामपायली लक ग्यारवी मेट्रीक पास...

सन् १९५४ मा वारासिवनी लक नगर सैनिक प्रशिक्षन लेईसेंन...

सन् १९५६ मा बिलासपूर लक आय.टी.आय इलैक्ट्रिशियन को प्रशिक्षण लेईन...

सन् १९५६ पासून १९९३ वरी महाराष्ट्र विधुत मंडल मा नोकरी करिसेंन...

सन् १९८५-१९९६ - संगठन सचिव - पवार युवक संगठन, कुकड़े ले आउट नागपूर

सन् १९९६-१९९९ - महासचिव - पवार युवक संगठन, नागपूर

सन् १९९५-१९९९ - सहसचिव - राष्ट्रीय पवार क्षत्रिय महासभा

सन् १९८३-१९९३ - महासचिव - तांत्रिक कामगार संघ म.रा.वि.म. (महा.)

सन् १९०९-१९१८- संस्थापक - पवारी (पोवारी / भोयरी) बोली बचाओं अभियान की शुरुआत...

सन् २००१ - मा भारतीय पवार पत्र प्रकाशन मा सहभागी सन् २०२१ पासून 'कृष्णवाटीका' वार्षिक पत्रिका प्रकाशन मा सहभागी

पवारी ग्रंथ लेखन प्रकाशन

१. पवारी गाथा - सन् २००६

२. ग्रामगीता - (पवारी अनुवाद) वं. राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज विरचीत सन् २००९

३. पवारी गीत गंगा - २०१०

४. गीत रामायण - संत तुलसीकृत रामायण को पवारी अनुवाद - सन् २०१२

५. श्रीमद्भागवत गीता सार - भगवद्गीता को पवारी अनुवाद - सन् २०१४

६. राजा भोज गीतांजली (पवारी) - सन् २०१५

पहिलो अखिल भारतीय पवारी साहित्य सम्मेलन तिरोड़ा मा २०१९ जाहीर सत्कार स्मृतिचिन्ह लक विभूषित... पवारी (पोवारी) मायबोली का उच्चकोटि का साहित्यकार. प्रखर ओजस्वी वाणी, प्रवक्ता, मायबोली को संरक्षण/संवर्धन साठी जीवन समाजहित मा समर्पित सदैव अविस्मरणीय रहें। जेन बेरा भाऊ मंच पर सभा ला संबोधन करत वोन बेरा सब झन को ध्यान आकर्षित कर लेत होतीन। लगातार नॉन स्टाप मायबोली मा फर्राटे दार भाषणकर्ता एकमेव भाऊ की ओरख बनी होती। खरोखरच भाऊ की प्रेरणा स्तुति तुल्य सें... प्रशंसा साठी शब्द कम पड़सेती। मोरो ख्याल लक भाऊ न केवल मायबोली च बचावन साठीच नहीं बल्कि बैनगंगा तटीय क्षत्रिय पंवार अन वर्धा तटीय भोयर पवार इनको गठबंधन भी कर देईन, अना सब आंग सांगीन आमी एकच आजन। टूरा-टूरी इनको बिह्य मांगाबारी करनों को श्रेय भाऊ ला जासें।

भाऊ न वर-वधू परिचय मेळावा की शुरुआत करस्यान हजारो बिह्य जोड़स्यान पुण्य का भागीदार बन्या सेती। या बात खास विशेष...

भाऊ को मायबोली मा लिखन की जबरदस्त पकड़ होती। मानुसकी को जतन करन का सबच लिखान मा समाया सेती। येन दुनिया मा सबआंग जेतरा भी

असरवार्या (प्रसिद्ध) साधु संत, महंत महात्मा, देवी देवता, भया सेती वूनको गुणगान सबकोच सब आपरो लिरवनों मा आनीसेन। असो आदर्श विचार धरकन किसानी, रवेती बाड़ी, व्यापार धंधा, नोकरी चाकरी, अमीरी गरीबी, जनम मरन, अंधारो उजाड़ो, पाप पुण्य, धर्म करम, स्वर्ग नर्क, राष्ट्र परराष्ट्र, सदाचार अनाचार, नेकी ठेकी, चाळ पाक, रंगत पंगत, लक पोवारी मायबोली मा लिरवनों, बोलनों, साहित्य बाटनों, हजार बजार बिह्य जोड़ो वालों जीव अज तलक मीन आपरो जानतो मा नहीं देरव्यों। भविष्य मा भी मिलनों मुश्लि सें?

'मुर्ती लहान - किर्ती महान' या म्हन भाऊ ला लागू होसें। 'न भूतों न भविष्यंती' या बात त भयी भाऊ को लिरवान की....

आता कां सांगू लिरवनों को असर तबच आमरो मगज मा समायें जब आमी भाऊ को लिरव्यों साहित्य पढ़कन फायदा लेबीन।

असा समाज जागृती, समाजहित मा काम करनेवाला स्व. जयपालसिंह पटले भाऊ को सादगी, रव्हन, सव्हन व्यक्तित्व चित्रण पोवार समाज मा समाज सिरोमणी पिरमी लक नवाजो गयीसेंन। समाजजन मा अतुलनीय लोकप्रियता जान्या, मान्या सब आंग ओरख पारख मा जाहीर....भाऊ को द्वारा अनुवादित ग्रामगीता ग्रंथ वं. राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज विरचीत येन निबंध को मार्फत लिरवनों बेस समझूं सूं...

अध्याय ३० ओरी क्र. ९३ पासून १०० तक

एक सेवक सेवा पर लग्यों। हजारों ला मंग रस्ता दिस्यों। मानुस जात को कर्जा फिट्यों। असो करन निश्चय लक ।।९३।। हनुमान की जगी जब भावना। 'राममंतर' धरकन भयो रवाना। आयो कार्य-सिद्धि करख्वेना। श्रीराम को उल्हास लक ।।९४।। तसोच आफुन अज बी करन। भजन भाव को साधनसुधारन।

गावनगाव लोक इनको मन मा भरन। बंधू प्रेम ।।९५।।

सब प्राणी पर प्रेम भाव। येलका सेवा को होहे उदय।

चरित्र को बढ़े गौरव। भजन संस्कार लक ।।९६।।

भजन की चलायो लक् परंपरा। समाज ला मिल सद्भाव को झरा। लोक शिक्षण साती। उपाव नहीं दूसरा। सात्विक ।।९७।। करकेच बिनंती करूसु, गाव वाला हो। बुढ़ा जवान, बालक बाला हो। सब बनों भक्ति गीत वाला हो। करन असो प्रचार ।।९८।। वाचा रंगावो हरि नाम मा लग्न देव मन सत्कर्म मा। चीड़ आवनदेव दुर्व्यसनी साती इनमा। सर्व जन येन मार्गी ।।९९।। जतन करो गाव संस्कृति की। पेटती ठेवो ज्योत, जनजागृती की। भजनी, जनता विद्यापीठ की। तुकडयादास कव्ह ।।१००।।

भाऊ को असो प्रकारे मायबोली मा लिरवान मोला खूपभायों... कईबार मि भाऊ घर जायस्यान चर्चा को दौरान आशिर्वाद लेईसेंव। तब भाऊ न वरदहस्त करस्यान मोला कहीन अज नहीं त सकारी तुमारी भी किताब मायबोली मा जरूर छपें. परिणाम स्परूप 'पोवारी मायबोली अमर रह्यें' या किताब सन् २०१९ मा प्रकाशित भयी। भाऊ को उपस्थिति व साहित्यप्रेमी मानवाईक इनको सानिध्य मा विमोचन भयों।

आता येन साल भाऊ को यादगार मा **'काव्य-मंजिरी'** मायबोली मा लिरवस्यान पवारी साहित्य कला संस्कृति मंडल भारत - दुसरो पवारी साहित्य संमेलन १९ दिसंबर २०२१ मा प्रकाशित करनों मा आये रहीसे...

भाऊ की शिकवन, भाऊ को आदर्श जीवन, भाऊ गुरू तुल्य, भाऊ की प्रेरणा अविस्मरणीय रहें...

साहित्य को माध्यम लक भाऊ ला भावभीनी श्रद्धांजलि अर्पित सें...जय राजा भोज, जय गड़कालिका माय ला शत् शत् नमन।

✦

सगा म साढू, पंगत म लाडू ।

जहॉ शकल, वहॉ नी अकल ।

लुगड़ा फाड़ रव डांड्या करनूँ ।

राजा को राज गयो, रानी को इतरानो गयो।

आयो बुढापा, लायो कुढ़ापा ।

उतावलो लाड़ा, दुपारी गाड़ा ।

उचक्का को रवानूँ पर ओछा को नी रवानूँ ।

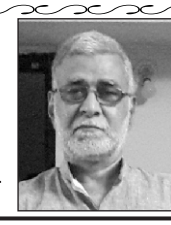
केला रवाना सी फॉस नी चुभत ।

लम्बो तिलकधारी, छोटी गर्दनवारी,

लम्बा कान वारी, तीन्हीं बेईमान ।

श्री वल्लभ डोंगरे

आमरो ध्येय - पोवारी बोली जतन

ॲड. लखनसिंह कटरे
बोरकन्हार, ता. आमगाव, जि. गोंदिया

१. वर्तमान मा प्रकाशित पोवारी साहित्य सम्पदा

पोवार/पंवार/पवार समाज को आरंभ को बारामा अज भी पुरो संशोधन नही भयी से, असो विद्वान पुरातत्त्ववेत्ता अना इतिहासकारईन को कव्हनो से. असो येन् प्राचीनतम समाज की प्राचीनतम बोलीभाषा को बारामा भी पुरो-पुरो भाषा-शास्त्रीय अध्ययन नही भयी से. आब-आब् पिछलो काही साल मा असो अध्ययन होय् रही से, या बोहुतच खुसी की अना अभिमान की भी बात से. आमरी या बोली मौखिक रूपमाच बोहुत काल वरी प्रचलित रहेव् को कारनलका येन् बोली को उत्क्रांति-इतिहास भी अनभिज्ञच रही से. बीसवी सदी को सुरु-सुरु मा येन् बोली ला लिखित रून देन् की काही छिटपुट कोशिश भयी सेती, असो इतिहास सांग् से. वोन् इतिहास को कड़ी को रूपमाच पवारी बोली साहित्य, कला, संस्कृति मंडल की ०४ नवंबर २०१८ ला स्थापना भयी अना २०१९ माच् येन् मंडल की अधिकृत वैधानिक नोंदणी करनो मा आयी. ३ फरवरी २०१९ ला येन् बोली को इतिहास मा पह्यलोच् बेरा अखिल भारतीय पोवरी बोली साहित्य संमेलन आयोजित करनो मा आयेव्. गोंदिया जिल्हा को तिरोडा (घुमाधावडा) मा येव् पह्यलोच् साहित्य संमेलन पुरो पोवारी/पवारी/भोयरी बोलीमाच् संपन्न भयेव्. येव् ऐतिहासिक कार्य करनो मा डॉ. ज्ञानेश्वर टेंभरे, महासभा अध्यक्ष मुरलीधर टेंभरे, पृथ्वीराज रहांगडाले, राधेलाल पटले, मी (ॲड. लखनसिंह कटरे), देवेंद्र चौधरी अना सप्पा बोलीभाषक प्रेमी को पूरो पूरो सक्रिय सहयोग मिलेव् या आमरो समाज की महत्तम उपलब्धीच् आय्.

येन् संमेलन को परिणामस्वरूप आमरो बोली मा स्वतंत्र साहित्य-रचना की किताबं प्रकाशित होन् लगी. डॉ. ज्ञानेश्वर टेंभरेजी की ''बुलंद करो पवारी'', ''मोरो - काव्य छंद'', कविता संग्रह, ''दुर्वांकुर'' कथासंग्रह, सी.एच. पटले की ''पोवारी मायबोली अमर रहे'', लेख+कविता संग्रह, ''काव्य मंजिरी'' कविता संग्रह, हिरालाल बिसेन को ''गांव शिवार'' कथा संग्रह, देवेंद्र चौधरी को ''मन को घाव'' अना ''पेंडी'' काव्यसंग्रह, मोरो पोवारी साहित्य मंजुषा, सुरेश देशमुख को ''भोयरी - मराठी शब्दकोश'' अना छगनलाल रहांगडाले की ''काव्यकुंज'', ने अप्रतिम साहित्य लक पोवारी बोली अलंकृत करिस, या आमरो मंडल की पवारी/पोवारी बोली की लिखित भाषा बनावन की वाटचाल समजनो मा काही हरकत नहीं.

२. शब्द, लय अना कविता

पोवारी बोली की कविता-स्पर्धा को परिक्षण करन् को काम मोला सोपी गयी से. गयेव् दुय् अडीच सालमा अजवरी लगभग ११० स्पर्धाईनको परीक्षण करता-करता करीब २५००-३००० पोवारी कविता बाचन/अनुभवन् की संधी मोला मिल् सकी से. येन् स्पर्धा को परीक्षण करता-करता मी बोहुत-कुछ सीख भी सकी सेव्. येकोसाती मी ऐतिहासिक वस्तुस्थिती वाली अमृतमय पोवारी स्पर्धा बोली को अना पोवारी रचनाकारईनको बोहुत बोहुत आभारी सेव्.

असोच् एक स्पर्धा को निकाल देन् को बेरा मी ''लय'' की बात करेव् होतो. तब एक स्पर्धक-भाऊन् वोकोपरा अति-प्राथमिक टिपणी टाकस्यर येन् विषय ला वाचा फोडी होतीस्. मुनस्यारी येन् विषयपरा मी काव्यशास्त्र-संबंधित काही प्राचीन-मध्ययुगीन-अर्वाचीन काव्य तत्त्वज्ञ का विचार उद्धृत करेव् होतो. वय् विचार यहा पुन्हा ठेवसू. पृच्छकईनला येको काही उपयोग होय् सके त् मोरो येन् पोस्ट को उद्धार भयेव् असो मी समजू. वोन् स्पर्धक भाऊ ला धन्यवाद!

कविता की निर्मिती कसी होसे, येको बारामा कई सिद्धांत सेती. पर आपुन जर का आदि शंकराचार्य को मूल तत्त्वज्ञान को प्रकाश मा येव् प्रश्न देख् सेजन् त् असो दिससे का, कविता की निर्मिती शब्दलकाच् होसे अना कविता को पह्यले भी शब्द को अस्तित्व रव्हच् से. जेव् कभी अस्तित्वमाच् नही रव्ह् वू नवोलका अस्तित्वमा नही आय् सक्. (Nothing to be created, nothing to be destroyed, only change in forms & face can be done. / ऊर्जा को नियम) मंज्या शब्द सेती मुनस्यारीच कविता निर्माण होय् सिक् से. येला आपुन

माटी अना मटका/भदाड/घट को उदाहरण को रूप मा भी समज सिक् सेजन्. माटी से मनूच भदाड/घट से, पर भदाड/घटको निर्मिती प्रक्रिया मा/भट्टी मा तपस्यारी माटी को स्वरूप मूल रूपमा नही रव्ह्, वू पूरो बदलेव रव्ह् से. येला आदि शंकराचार्य को तत्त्वज्ञान को अनुसार ''सत्कार्यवाद'' असो कसेती.

तसोच् शब्दलका कविता की निर्मिती होसे तब् मूल शब्द मा काही मूलभूत 'बदल' होय् जासे. पर या शब्द-बदल की प्रक्रिया आपोआप नही होय् सक्, काहे का कविता मंज्या ''परिणाम'' आय्, शब्द येन् ''कारण'' को! दुसरो शब्द मा सांगन् को भयेव् त् असो सांगता आये का, शब्द येन् ''कारण'' परा मंज्या ''उपादान'' परा नैमित्तिक अर्थात सहकारी कारण मंज्याच् कवी की प्रतिभा मिसरी (मिश्रित भयी) का मंग ज्या ''वस्तू'' निर्माण होसे वोला ''कविता'' कसेती. मूनस्यारीच् कविता (परिणाम) माका शब्द (कारण) को अर्थभार सहसा त्यागस्यारी अन्यर्थभार धारण कर् सेती. येव् परिणाम मंज्या कविता, अनभिज्ञ रसिक/वाचक साठी, निव्वळ विवर्त/आभसच् ठह्यर सक् से. मुनस्यारीच वोन् रसिक/वाचक ला येन् ''कारण--परिणाम'' प्रक्रिया को प्राथमिक तरी ज्ञान रव्हनो जरूरी मानेव् जासे.

३. झापडबंद कूपमंडूकता अना मोरा बाबूजी

०१ जुलै १९३० या जन्मतारीख लिखवनेवाला मोरा बाबूजी, मोहनभाऊ कटरे, आपलो उमर को ८८ वो सालमा २५ जनवरी २०१८ ला निसर्ग-शरण भया. मालगुजारी खतम भई वोन् सालपासनाच मंज्या १९५१-५२ पासनाच १९९० वरी, बाबूजी आमरो गावका पोलीस पाटील रह्या होता. बाबूजी को ग्राम-प्रशासन की तारीफ अना सत्यकथा पोलीस विभाग अना रेव्हेन्यू विभाग को पुरो नागपूर डिव्हिजन मा प्रख्यात होती. बाबूजी को राजकीय, सामाजिक अना सांस्कृतिक क्षेत्रामाको दखलपात्र योगदान अज भी नवाजेव् जासे. बाबूजीला ओरखवनेवाला मोठमोठा व्यक्ती उनको नाव उच्चारणको बेरा आपलो कानला हात लगाव् सेती.

मोरो दादाजी, उकन पाटील कटरे को १९४८ को कॉलरा मा अचानक देहांत भयेव् तब् बाबूजी सिरफ १८ सालका होता. वोको बाद भी वोन् लहानसो उमरमा बाबूजीन् जेव साम्राज्य आपलो हिंमत, ज्ञान अना सारथ्यलका उभारीन वोकी अज भी मिसाल देई जासे. १५०-१६० बकरी, ३०-३५ मेंढी, ४०-५० गायी, १०-१५ भसी, ७-८ बैलजोडी, ४-५ हल्ल्याजोडी, १५०-१६० बदक, ३०-४० कोंबडी, पांढरा ससा, पांढरा उंदीर, २-३ कुत्रा, घोडाकी दुय जोडी असो आमरो बाबूजी को संचार होतो. अज येव् सब् सपनवाली लग् से.

बाबूजीला सायकल, फटफटी चलावता आवत् नोहोती अना उनला इनको शौक भी नोहोतो. घोडाकी खसर/रेडू येवच् उनको आवागमन को एकमात्र साधन होतो. घोडा की पह्यचान करन् को बारामा बाबूजी एक्स्पर्ट होता. आमरो वाडामा १९६३ पासना मरतवरी मंज्या १९९६-९७ वरी एक सोनेरी रंग को झुलनेवालो घोडा होतो. वोन् घोडाला खासर/रेडूला जुपत नोहोता. तू भाग्यशाली घोडा मुनस्यारीच खूटपरा झुलत रव्हत होतो. गोंदिया को वोनभाये चुटिया अना चिचटोला मा मोरी दुय फुफाबाई सेती/होती. आमरो गावपासना वोन् गावको अंतर ४०-५० किमी रहे, बाबूजी सकारीच घोडा-खासरलका वहा जायस्यारी गावतर करस्यानी रातवरी वापस आवत् होता. असोच प्रवास बाबूजीन् आपलो जमानो मा जीवनभर करीन्. पुरो जीवनभर बाबूजी राती कभी बाहेर नही रह्या, रात-बेरात होये तरी वय राती घर् आय जात होता. बाबूजीको घोडा-खासर को स्पीडला सायकलकी स्पीड भी पूर सकत नोहोती. असी बाबूजीकी घोडा-खासर पुरो इलाको मा सुप्रसिद्ध होती.

बाबूजीको घाडा-खासर की एक बात मी कभीच नही भूल सकू. खासरला घोडा जुपन को बेरा उनको पाठपरा खोगीर सजावनो पड से. खोगीर को संगच घोडाईनला झापड भी बांधनो पड से. मी एकडाव बाबूजीला खबर लेयेव् का घोडाईनला झापड काहे बांध सेती? तब् बाबूजीन् मोला सांगी होतीन् का झापड बांधेवलका घोडाईनकी नजर इतउत नही जायस्यारी सिरफ सामने एकच दिशा मा रव्ह् से अना मंग घोडा, बराबर मालिक को ईशारोपरच् चल/धाव सेती. पर येाके संगमाच बाबूजीन् मोला अनखी असो भी सांगीन का, असो झापड बांधनो कोनतोच मानुससाती योग्य नही रव्ह्. नही त् असा झापडबंद मानुसगिन कूपमंडूक होय जासेती अना ''मेरे मूर्गी की एकच टांग'' को मंत्र जपस्यानी समाजदुष्ट होय जासेती. असो मानुसईनका दुय-च्यार चेला भी रव्ह् सेती, वोन दुय-च्यार चेलाईनलाच पुरो समाज समजन् की भूल भी कर् सेती असा झापडबंद मानूसगिन! वय चेलागन असो मानुसईनला हमेशा चना को झाडपरा चढावत रव्ह् सेती. आखिवत चना को झाड टूट जासे, अना मंग वय मानुस ''खिसियाई बिल्ली खंबा नोचे'' वानी जेलावोला

टोचतच रव्ह् सेती. असी गत होसे वोन् झापडबंद कूपमंडूक मानुसईन की!

त् असी आय् मोरो बाबूजी की शिकवण. तुमला पटे त् ठीक, नही त् बाचस्यारी सोड देवो, भूल जावो, असी बिनती से.

४. प्रतिभा, स्वभाव, बर्ताव अना इतिहास

तसो त् जनमताच हरेक व्यक्ती, (स्त्री, पुरुष, ट्रांस जेन्डर सब) प्रतिभासंपन्न रव्ह् से। पर जसजसी उमर बढत जासे तसतसो व्यक्ती येन् जन्मदत्त प्रतिभाला विस्तारत या कमकुवत करत् जासे। जेकी प्रतिभा विस्तारत अना विकसित होत् जासे वू चौदा विद्या अना चौसठ कलामालका एक या अधिक विद्या अना कलामा महारत प्राप्त कर लेसे। जेकी प्रतिभा कमकुवत होत जासे या आलस्य को कारनलका तेकी प्रतिभा जिरत जासे वोन् व्यक्ती को जीवन अना पशूईनको जीवनमा मंग फरक नही रव्ह्। मुनस्यारीच मनुष्य जीवन को सहीसही उपयोग करनलायी हरेक व्यक्तीन् आपलो जन्मदत्त प्रतिभा ला विस्तारित अना विकसित करस्यानी आपलो पृथ्वीपरको अस्तित्व ला सार्थक करे पाह्यजे।

आपलो जन्मदत्त प्रतिभाला विस्तारित अना विकसित करता करता हरेक प्रतिभावान व्यक्तीन् आपलो स्वभाव, बर्ताव, सहजभाव, आत्मभान इ. को भी सकारात्मक विस्तार अना विकास करे पाह्यजे। नहीत् प्रतिभावान व्यक्तीको प्रतिभाला अकारणच ग्रहण लगत् जासे। मुनस्यारीच आपलो जन्मदत्त प्रतिभा को इस्तेमाल नकारात्मक, हिंसात्मक, द्वेषात्मक, असहिष्णुतापूर्वक, ऋणात्मक तरीकालका करस्यानी विनाशक, विघातक, अहंकारी व्यक्ती नही बने/होये पाह्यजे। आपलो जन्मदत्त प्रतिभाला अहंकारको नही नम्रभावको, सर्वहितको गहेना पेहराये पाह्यजे। फलेव्, फुलेव् झाड झुकत जासे अना बिना फल-फुलको झाड अनखी अनखी अकडत जासे, येव् त निसर्ग/प्रकृति को नियमच् आय्। मुनस्यारीच प्रतिभावान व्यक्तीन् आपलो नम्रभावला, बंधुभावला, सहिष्णुतला, शांतिपूर्ण सहअस्तित्व को भाव ला, मानुसकीला नही त्यागे पाह्यजे। आमरो पौराणिक महाकाव्य रामायण अना महाभारत को अभ्यास भी आमला येवच् सांगसे, का रावण अना दुर्योधन न् आपलो जन्मदत्त प्रतिभा को इस्तेमाल नकारात्मक, अहंकारमय, अकड़-संपृक्त, स्वार्थलिप्त, तुच्छतामय, ऋणात्मक तरीकालका करीन् अना येवढा प्रतिभा का धनी भी आखिर मा मातीमोल भय् गया। रावण द्वारा रचित शिवस्त्रोत अना रावणसंहिता अज् भी गायी, बाची, अभ्यसी जासेती, पर रावणको अनुयायी बनन् की कोनीकीच् इच्छा नही रव्ह्। येतरो महत्व रव्ह् से प्रतिभावान को स्वभाव अना बर्ताव ला भी। मुनस्यारीच आपलो जन्मदत्त प्रतिभा को इस्तेमाल करतानी आपलो मानुसपनला तथा पौराणिक इतिहास ला भी नही भुले पाह्यजे, असो मोल लगसे।

तसेच ''लय'' या संकल्पना स्वसंवेद्य से, मूनस्यारी वा गद्य या पद्य असो भेद नही कर. गद्यलिखाणामा भी यदि लय नही रहे त् वू गद्य लिखाण बोजड होसे, बोर करसे, ओघवतेपण नही रव्ह् वोन् लिखाण मा. पर्यायस्वरूप रसिक/वाचक वू गद्य लिखाण बाचनसाठी बिचक् सेत्. विचारक बा.सी. मर्ढेकर इनका (१) ललित वाङ्मय कृतीचा घाट, अना (२) लय तत्त्वाचे तीन नियम ये दुयही लेखव कोनीलाभी बाचता आयेत्. मर्ढेकर इनन् लय तत्त्व का तीन नियम असा सांगी सेन् ... संवाद नियम, विरोध नियम, अना समतोल नियम. लश सिद्धांत को कोनी भी अभ्यासक ला मर्ढेकर का ये बिचार अभ्यासता आय् सक् सेत्.

तसोच् येन् विषयको प्राथमिक अभ्यास साठी रसिक/वाचक ला भगवतीचरण वर्मा इनको हिंदी ग्रंथ 'साहित्य के सिद्धांत तथा रूप' अना प्रा. रतन कुमार पाण्डेय इनको भी हिंदी ग्रंथ 'आलोचक और आलोचना के सिद्धांत' भी बोहत मददगार साबित होय् सकेती. येकोसाठीच् अनखी वसंत दावतर येन मराठी को विद्वान समीक्षक, लेखक, संपादक द्वारा संपादित मराठी नियतकालिक ''आलोचना'' का अंक मंगायस्यार बाचे पाह्यजे असी मोरी सिफारस रहे असी मोरी सिफारस रहे. (आलोचना येव् नियतकालिक आब् बोहत पह्यलेच बंद भय् गयी से, तरी वोका वय् पुराना अंक अभ्यासासाठी उपलब्ध होय सकेती. येको बादमा कोनी भी अभ्यासकईनका, जेला काव्यशास्त्र को जनक मानेव् जासे असो, भरतमुनि को ''नाट्यशास्त्र'' येन् ग्रंथ मा काव्य को बारामाको विवेचन/विश्लेषण अभ्यासता आये. संगमाच् आनंद वर्धन को ''धन्यलोक'' येन् को साथ साथ आचार्य कुंतक को वक्रोक्ति सिद्धांत को अभ्यास भी बोहूत सहायक होय् सके.

वोन् स्पर्धक भाऊ को बोहत बोहत धन्यवाद, काहे का उनको अति-प्राथमिक टिपणी को कारणलका मोला येव् काही सटरफटर सांगता आयेव्.

धन्यवाद स्पर्धक भाऊ! अना, चूक-भूल साठी क्षमस्व!

पवारी / पोवारी बोली : ओळख

प्रा. डॉ. अशोक राणा,
यवतमाळ

पवारी बोली व तिचे महत्व

पवार किंवा पोवार हे कळ भारतातील बहुतांश जातींमध्ये आढळते त्याचप्रमाणे या कुळातील लोक जगातील बहुतांश देशांमध्येही आढळतात. त्यामुळे 'पुर्थई भया पँवार' हा वाक्प्रचार रूढ झाला. परंतु पवार या कुलनामाचे एका जातीत रुपांतर झाले त्यामुळे पवार ही एक जात सुद्धा आहे. मध्यप्रदेशात नदीच्या काठावर वसलेले या अर्थाने ताप्ती तटीय, तवा तटीय, बेतवा तटीय, क्षिप्रा तटीय, नर्मदा तटीय, सिंधू तटीय, गंगा तटीय तसेच महाराष्ट्रात वर्धा तटीय आणि वैनगंगा तटीय असे पवारांचे दोन प्रमुख जातीसमूह अस्तित्वात आहेत. त्यांना अनुक्रमे भोयर-पवार किंवा पवार किंवा पोवार या शब्दांनी संबोधले जाते. त्यांच्या वेगवेगळ्या बोली व सांस्कृतिक वैशिष्ट्ये सुद्धा आहेत.

हेमंत कुकरेती संपादित 'भारतकी लोक-संस्कृती' या ग्रंथामध्ये याविषयी माहिती देताना पवारी लोकसाहित्याच्या गद्यप्रकारात - 'मुहावरे, कहावतें, लोकोक्तियाँ, लघुकथाएं, पवारी-सास्तर, पहेलियाँ - (बौद्धिक वृद्धि हेतु) तसेच अड़ंगे-प्रश्नोत्तर पद्धति (अड़वाथा)', यांचा समावेश होत असल्याचे अधोरेखित केलेले आहे. याविषयी ते म्हणतात (कुकरेती, २०१८:) -

''उपरोक्त प्रकार का लोक-साहित्य (वाचिक साहित्य) सतपुड़ान्चल के उन तमाम ग्रामीण अंचलों में विस्तारित हुआ है, जहाँ पवारी बोली बोलनेवाले (मालथी तथा निमाड़ी की तरह) लाखों लोग रहते हैं और गाँव गाँव में लोक-जीवन के विविध रंगों को जन्म होने से लेकर मृत्युपर्यंत तक, लोक-गीतों, लोक-कथाओं, गाथाओं, पहेलियों, सजनगोटो, मुहावरों, लोकोक्तियों, विवाह-गीतों, पालना गीतों, ऋतु गीतों, श्रम-गीतों, बाल-गीत सास्तर एवं वीर काव्य एवं गोन्दर गीत व कथाओं व् भजनों व् सूदन-गीतों (मृत्यु गीत) के रूप में गाए व् सुनाए जाते हैं। इन गीतों, कथाओं के अतिरिक्त पवारी लोक संस्कृति लोक-कला, लोक नृत्य तथा लोक मनोरंजन व बाल गीत आदि प्रचुर संख्या में मध्यप्रदेश के इस सतपड़ा-पर्वत श्रृंखला की तलहटी में बसे क्षेत्र के लोगों में बहुत प्रचलित है।

पवारी बोली तथा उसका लोक-साहित्य-संसार प्रदेश और देश की अन्य बोलियों व भाषाओं के समकक्ष ठहरता है और भविष्य में इसके वाचिक-साहित्य का संकलन, संग्रहण, प्रकाशन व लेखन निरन्तर होता रहेगा, ऐसी आशा की जानी चाहिए। जिस तरह कोई समाज देरी से जागता और अपनी भाषा-बोली, कला व संस्कृति पर गर्व नहीं करता है तो यही लेट-लतीफी देखने को मिलती है। इस बोली का हश्र और इसकी कला-संस्कृति का अस्तित्व समाप्त होने की कगार पर आ जाता है, तो कोई मसीहा आता है और तब लोक जाग्रति, लेखन और लोक संस्कृति व् साहित्य को संग्रहित कर लोगों के सामने जाते है।''

उपरोक्त अवतरणामध्ये पवारी बोलीचे महत्व सांगताना ही हिंदी भाषेची एक बोली म्हणून मानली गेल्याचे दिसून येते. महाराष्ट्रातील गोंदिया जिल्ह्याच्या तिरोडा तालुक्यातील गुमाधावडा येथील गणेश हायस्कुलच्या प्रांगणात क्षेत्रिय पवार महासभाप्रणित राष्ट्रीय पवारी साहित्य कला संस्कृती मंडळाच्या वतीने ३ फेब्रुवारी २०१९ रोजी आयोजित पहिल्या अखिल भारतीय पवारी साहित्य संमेलनामध्ये संमेलनाध्यक्षपदी असलेल्या पोवारी बोलीभाषेच्या अभ्यासक प्रा. डॉ. मंजू अवस्थी यांनीही तसेच प्रतिपादन केले होते. त्या यावेळी म्हणाल्या की (अवस्थी,म.टा.) - ''देशातील विविध प्रदेशात बोलीभाषांमधून संवाद साधून आपसातील व्यवहार केले जातात, प्रमाण भाषेपेक्षा बोलीभाषा ही सोपी असल्याने या बोलीभाषेच्या संवर्धनासाठी प्रत्येक समाजाला झटणे गरजेचे आहे. पोवारी बोली भाषा ही देशातील महत्वाची भाषा असून राष्ट्रीय स्तरावर ४६ व्या क्रमांकावर या भाषेचे स्थान आहे. पोवारी बोलीभाषेमध्ये राजस्थानी, गुजराती, गोंडीसह जैन संस्कृती मिसळली गेली असून त्या भाषेने पोवारी बोलीभाषेतील काही शब्दांना आपल्यात सामावून घेतले आहे. अशा पोवारी

बोलीच्या संवर्धनासाठी मात्र समाज कुठे तरी मागे पडल्याने गेल्या एक दशकाचा विचार केल्यास पोवारी भाषेचा ऱ्हास झाल्याने ही भाषाच लुप्त होण्याच्या मार्गावर आली आहे.'' या पोवारी भाषेच्या संवर्धनासाठी समाजाच्या वतीने आयोजित केलेले हे पहिले साहित्य संस्कृती संमेलन मोलाचे ठरणार असून पोवारी बोलीभाषा ही बुंदेली भाषेची उपभाषा असल्याने या भाषेला अनन्य महत्व असल्याचे त्यांनी सांगितले.

पुढे बोलताना त्या म्हणाल्या की, आपण जेव्हा उत्तरप्रदेशातील बनारस येथून बालाघाट शहरात १९७१ ला पहिल्यांदा आले तेव्हा बालाघाटच्या भाजीबाजारातील विक्रेत्यांकडून पहिला शब्द कानावर पडला आणि तो म्हणजे भेदरा व संभार. या शब्दामुळे माझ्या मनात नवीन उत्कंठा निर्माण झाली की हे शब्द कुठले आहेत, कोण बोलतात याचा अभ्यास करायला पाहिजे. तेव्हापासून मी आजपर्यंत पोवारी बोलीभाषेच्याच नव्हे तर मराठी व लोधी भाषेच्या शब्दसंग्रहाचाही अभ्यास केला. तो अभ्यास करीत असताना पोवारी बोलीभाषेतील सुमारे १२ हजार शब्द एकत्र करून त्यांच्यावर अभ्यास सुरू केला आणि १९९२ ला पहिला शोधप्रबंध या भाषेवर अलाहाबाद विद्यापीठात सादर केला. तेव्हा तेथील प्रध्यापकांनाही पोवार किंवा पवार ही जात अस्तित्वात आहे हे माहिती नव्हते असे म्हणाल्या.

पोवारी बोलीभाषा ही मधुर व कोमल अशी भाषा असून सर्वांना आपल्याकडे आकर्षित करणारी भाषा आहे. त्यामुळेच या बोलीभाषेचा प्रभाव हा गुजराती, राजस्थानी, गोंडीसह जैन समाजाच्या भाषेवर दिसून येतो. पवारी भाषेचे अस्तित्व केवळ पोवारबहुल क्षेत्रातच आहे असे नव्हे तर संपूर्ण भारतात ती तुम्हाला कुठल्या न कुठल्या भाषेच्या माध्यमातून दिसते. हा समाज एक सुसंस्कृत समाज असून महिलांना मानाचे स्थान देणारा समाज आहे. सून व मुलीं चा सन्मान करणारा हा समाज असून दहेज परंपरेच्या विरोधातील समाज आहे. या समाजाने आपलेपणाने आपली भाषा आजही ग्रामीण भागात जोपासून ठेवली आहे. मात्र जस-जसे या समाजाचे शहरीकरणात रुपांतर होत गेले, तस-तशी पोवारी बोली भाषा संपुष्टात येऊ लागली, हे वास्तव असल्याचे त्या म्हणाल्या. आपल्या बोलीवर कुणाचा प्रभाव नसायला हवा तर गर्व असायला हवा. या समाजातील ग्रामीण संस्कृतीची ओळख म्हणजे खाचर, गरसोली, लुगडा ही आहे. जगातील पहिले लोकगीत सुद्धा पोवरीत गायले गेल्याचा उल्लेख त्यांनी करीत आपण पोवारी बोलीवर केलेला शोधप्रबंध आज या साहित्य संमेलनाच्या माध्यमातून समाजला समर्पित करीत आहोत असे त्या म्हणाल्या.

या संमेलनामध्ये गणेश देवींच्या बोलीभाषाविषयक प्रकल्पात चुकीची 'पोवारी' असल्याचा आरोप डॉ. ज्ञानेश्वर टेंभरे यांनी केला. बोलीभाषेचे १९१७ मध्ये पहिल्यांदा सर्वेक्षण झाले. त्यानंतर तब्बल १०० वर्षांनी २०१५ मध्ये बोलीभाषेचे सर्वेक्षण करण्यात आले. हे सर्वेक्षण करताना ज्ञानेश्वर टेंभरे यांनी पोवारी बोलीभाषेचा इतिहास समोर आणला. सोबतच त्यावर संशोधनही केले त्याचा नामाल्लेखही सर्वेक्षणात नाही. याउलट पोवारीचा गंध नसलेल्या पुण्यातील गणेश देवी आणि जाखडे यांची नावे देण्यात आली. त्यांनी ११ पानांमध्ये पोवारीचे विश्लेषण करताना चुकीचा इतिहास जगासमोर मांडला, असा खळबळजनक आरोप महाराष्ट्र राज्य साहित्य व संस्कृती मंडळाचे सदस्य लखनसिंह कटरे यांनी केला. 'पोवरी भाषा, कला, संस्कृती व संवर्धन' या विषयावरील आयोजित परिसंवादात ते बोलत होते. कटरे म्हणाले, संस्कृत ही भाषा नव्हे तर वेगवेगळ्या तुटक भाषा आणि शब्दांना एकत्र करून तयार झालेली आहे. व्यवहारात या भाषेचा वापर करीत असला तरी आज घडीला महत्त्वाच्या ठिकाणी ती पोहचली आहे. याप्रमाणेच पोवारी बोलीभाषाही एक टप्पा गाठू शकते. त्यासाठी शब्दसंग्रह साठवून ठेवण्याची गरज आहे, असे मतही त्यांनी मांडले.

डॉ. अवस्थी यांनी हिंदी भाषेतील एक बोलीभाषा म्हणून पवारी बोलीचा अभ्यास केला. कारण की, त्यांच्यासमोर हिन्दी भाषिक पवार समाज होता. परंतु बालाघाट, बैतूल व छिंदवाडा या मध्यप्रदेशाच्या जिल्ह्याला लागून असलेल्या महाराष्ट्रातील पवार समाजाची पोवारी बोली स्वाभाविकपणे मराठी भाषेची बोली मानली गेली. या दृष्टिकोनातून नागपूर विद्यापीठातील भाषाविज्ञानाचे प्राध्यापक डॉ.सु.बा. कुलकर्णी यांनी पोवारी बोलीचे संशोधन केले. या संशोधनात त्यांनी या बोलीची काही वैशिष्ठ्ये सांगितलेली आहेत.

पवारी बोलीचा अभ्यास

डॉ. कुलकर्णी यांनी वैनगंगा तटीय पोवार

समाजाच्या बोलीचा अभ्यास करून तिच्याविषयीची आपली निरीक्षणे नोंदविली आहेत. ते म्हणतात (कुलकर्णी, १९७२:प्रस्तावना)-

''पोवारांची वसती महाराष्ट्रातील भंडारा व गोंदिया जिल्ह्यात केंद्रित झालेली असून ती अंदाजे दोन लाख इतकी आहे. मध्यप्रदेशातील बालाघाट व सिवनी या जिल्ह्यातही त्यांची काही वसती आहे. बालाघाटकडील पोवारी बोलीवर पूर्ण हिंदीचा प्रभाव आहे, तर भंडारा-गोंदियाकडील पोवारीवर नागपुरी व चंद्रपुरी झाडी मराठीचा.''

या अवतरणात पोवारांची वस्ती दोन लाख असल्याचा उल्लेख - ज्या काळात डॉ. कुलकर्णी यांनी प्रस्तुत संशोध केले; त्या काळातील म्हणजे १९६५ च्या दरम्यानचा आहे (नागपूर विद्यापीठाने त्यांचा 'पोवारी बोली' हा शोधनिबंध १९७२ मध्ये प्रकाशित केला होता). आज या संख्येत खूपच वाढ झालेली आहे. सरकारी खानेसुमारीनुसार आज ३८-४० लक्षापर्यंत पोवारांची संख्या असून त्यापैकी केवळ चार लक्ष पंचवीस हजार सातशे पंचेचाळीस पोवार लोक आपल्या पोवारी बोलीचा वापर व्यवहारात करतात. अशा या पोवारी बोलीविषयी डॉ. कुलकर्णी म्हणतात की (कुलकर्णी, २००१:७)

''पोवारी ही एक जातिबोली आहे. जात हे रक्ताच्या नात्याने व अंतर्विवाह नियमाने बांधलेले व्यातमुख सामाजिक संघटन असते. यामुळे जातिबोली या अधिक आदानशील असतात व त्वरेने परिवर्तित होत जातात. जातीच्या तुलनेने जमात हा अधिक सुसंहत व दृढ सामाजिक गट असतो. त्यामुळे जमातबोली या कमी परिवर्तनशील व आर्ष असतात. जातिबोली व जमातबोली यामधील परस्पर भाषिक व्यवहारामधून प्रादेशिकतेच्या आधारावर क्षेत्रबोली निर्माण होतात. नागपुरी, चंद्रपुरी (झाडी), वऱ्हाडी, पुणेरी या क्षेत्रबोली होत. क्षेत्रबोलीतील एखादी बोली शिष्टमान्य होऊन लेखन व्यवहाराचे माध्यम बनते व प्रमाणबोलीच्या पदवीस पोहोचते. ऐतिहासिकता व प्रामाण्य या आधारावर ती भाषा म्हणून ओळखली जाते. भाषेचे व्यवसाय, कार्यक्षेत्र, वय, लिंग इ. आधारांवरही प्रभेद संभवतात.'' पोवारी बोली ही एक जातिबोली आहे याविषयीचे विवेचन करताना डॉ. कुलकर्णी यांनी तिचे स्थान या ठिकाणी निश्चित केलेले आहे.

पोवारांचे मूळ मध्यप्रदेशातील माळवा प्रांतात असून परमार वंशीय राजा भोज यांच्या घराण्याशी पोवार लोक आपले नाते सांगतात. अकराव्या शतकात धारच्या परमार राजांच्या मांडलिकीखाली नागपूरकडील प्रदेश होता. त्यामुळे माळव्यातील पोवार विदर्भात आलेत. त्यांचे विदर्भातील स्थलांतर बराच काळ चालू राहिले, तसे ते आजही चालूच आहे. त्यामुळे त्यांच्या बोलीचे मूळ माळवी स्वरूप पार बदलून गेले आहे. नागपुरी आणि झाडी बोलीतील बरीचशी वैशिष्ठ्ये तिच्यात आढळतात.

पोवारी बोलीची वैशिष्ठ्ये

डॉ. सु.बा. कुलकर्णी पोवारी बोलीविषयी पुढे म्हणतात (कुलकर्णी,२००१:७) -

''पोवारी बोलीची स्वर व्यवस्था अधिकांश हिंदी भाषेप्रमाणेच आहे. या बोलीत 'ळ' हा ध्वनी नाही. मराठी ऋण शब्दातील 'ळ' कारचा 'र' कार करण्याची प्रवृत्ती दिसून येते. त्यामुळे होळीची होरी होते व शेळीची सेरी होते. झोळी, माळी, सुतळी, सारवळी, रामफळ हे शब्द झोरि, मारि, सुतरि, साकरि, रामफर असे होतात. कधीकधी 'ळ' चा 'ड' देखील होतो. उदा. उथळ चे उथड व धर्मशाळा चे धरमसाडा असे रूप होते. शब्दारंभीच्या व चा ब होतो. जसे - वेळू : बेरू, वाळू : बारू, विहीर : बिहिर.''

पोवारी बोलीवरील हिंदी भाषेचा प्रभाव हा पोवारांच्या मूळ हिंदी भाषिक प्रदेशातील स्थलांतराचा परिणाम आहे. त्याची परिणती पोवारी बोलीच्या ध्वनीप्रक्रियेत झालेली दिसून येते. तिच्याविषयी डॉ. कुलकर्णी म्हणतात (कुलकर्णी,२००१:७)-

''पोवारांच्या बोलीत 'श' हा ध्वनी नाही. शकाराचा सकार करण्याची प्रवृत्ती दिसून येते. यामुळे शिंगाचे सिंग व शेंगेचे सेंग होते. दन्त्य आणि तालव्य स्पर्शसंघर्षी ध्वनींमध्येही व्यवच्छेद आढळत नाही. प्रायः मुक्त-परिवर्तनच आढळते. त्यामुळे मराठीतील चांदी, चाळण, चवळी, चरखा, जांभई, जावई, जुना, झोप, झाकणी यांसारखे शब्द पोवारीत चांदि, चारनि, चवरि, चरखा, जांबइ, जुना, झोप, झाकनि याप्रमाणे उच्चारले जातात. या बोलीत 'ण' हा ध्वनी नसल्याने बाणाचा बान बनतो व वेणीची बेनी बनते. शब्दारंभीच्या 'ए' आणि 'ओ' या स्वरांना 'य' आणि 'व' असे आगम होतात. यामुळे एकाचा येक व ओठाचा वठ होतो.''

हिंदी भाषेची भाषिक वैशिष्ठ्ये आत्मसात केलेला पोवार समाज आपली नाळ विदर्भातील नागपुरी

तसेच झाडी बोलीशी जोडून घेण्याच्या प्रयत्नात आपली भाषाच गमावून बसला आहे. पोवारीतील लिंग व्यवस्था हे त्याचे एक उदाहरण आहे. त्याविषयी डॉ. कुलकर्णी म्हणतात (कुलकर्णी,२००१:७) -

''पोवारीत हिंदीप्रमाणे पुल्लिंग आणि स्त्रीलिंग अशी लिंगे आहेत. या बोलीत आंगन, कनिस, घुबड, चमडा, जंगल, जाम्बुर इ. मराठीत नपुंसकलिंगी असणारे शब्द स्त्रीलिंगी आहेत. तर नाक, पदक, परसाद, सरन, मालिस यासारखे शब्द स्त्रीलिंगी आहेत. सामान्यतः पुल्लिंगी नामे अकारान्त व स्त्रीलिंगी नामे इकारान्त असत. विशेष म्हणजे, या बोलीत नामांना वचनविकार होत नाही. यामुळे येक घर, दुय घर, येक टुरा, दुय टुरा असेच अविचल रूप राहते. नामांचे सामान्य रूपही होत नाही. षष्ठीचा प्रत्यय 'को' तर सप्तमीचा 'मा' असा आहे. जसे - उनको नवकर, ओको बाई, हातमा, बगिचामा. पोवारी बोलीत 'ऊ' हे तृतीय पुरुषवाचक पुल्लिंगी सर्वनाम आहे. स्त्रीलिंगी सर्वनाम 'वा' असे आहे. उदा. उ इस्कुल्या गयो वा आपलो मायकर गयिसे. उ कोनको घर आय? वा मोरि पुस्तक आय.

पुल्लिंगी विशेषणे ओकारांत असतात, तर स्त्रीलिंगी इकारान्त असतात. जसे - कारो, पिवरो, थोडो, चांगलो : कारि, पिवरी, थोडि, चांगलि.''

पोवारीतील लिंग व्यवस्था अशा रितीने हिंदी भाषेशी निगडीत असली तरी तिच्यावर गुजराथी भाषेचा प्रभाव असल्याचेही दिसून येते. पोवार हे मुळात गुजरातमधून मध्यप्रदेशात आलेले अहेत. त्याचप्रमाणे विदर्भात येताना त्यांचा संबंध मध्यप्रदेशातील छत्तीसगड प्रांतातील बंगाली प्रभावित छत्तीसगडी बोलीशी आला असणे स्वाभाविक आहे. अशा संमिश्र स्वरूपाच्या पोवारी बोलीला स्थानिक लोक हेंगडी बोली म्हणून हीणवीत असतात. काही पोवारांनाही त्यात तथ्य असल्याचे वाटते. म्हणून ते ही बोली बोलण्यास संकोच करतात. पोवारीतील क्रियापदे सुद्धा तिच्यावरील गुजराथी भाषेचा प्रभाव स्पष्ट करण्यास मदत करतात. डॉ. कुलकर्णी त्याविषयी म्हणतात (कुलकर्णी,२००१:७)

''क्रियापदाची भूतकाळी रूपे कहिस, करिस, बुलायिस, बेचिस, पाडिस अशी होतात. भविष्यकाली रूपे भुक से मार से, पड से, आवडसे अशाप्रमाणे होतात. भविष्यकाळी रूपे पुरुष व वचन या आधारांवर फिरतात. जसे : उ टाके, आमि टाकबिन, वा टाकसे व टाकसेति.'' क्रियापदाच्या 'आमि टाकबिन' या रूपावर स्पष्टपणे बंगाली भाषेचा प्रभाव असल्याचे दिसून येते. हीच रूपे छत्तीसगडी बोलीतही आढळतात. पोवारीने तिचा प्रभाव आत्मसात केलेला आहे. या प्रभावाचे मूर्त स्वरूप म्हणजे पोवरी कविता.

मराठी कवितेत प्रस्थापित झालेले प्रख्यात कवी मा. लखनसिंह कटरे यांनी नियतकालिकांच्या माध्यमातून सुदूर मराठी भाषिकांपर्यंत अस्सल व अव्वल पोवारी कविता पोहोचविली आहे. त्याचप्रमाणे 'पोवारी बचाव' अभियानाचे प्रवर्तक मा. जयपालसिंह पटले यांनी गीता, रामायण, ग्रामगीता इ. काव्य ग्रंथांचे पोवरी बोलीत रूपांतर करून स्वतंत्रपणे आपल्या पोवारी बोलीत काव्य रचनाही केलेल्या आहेत. तसेच पोवारी लोकगीतांचे संकलनही ते करीत आहेत. पोवार समाजाचे नेते व नागपूर विद्यापीठातील माजी कीटकशास्त्रज्ञ डॉ. ज्ञानेश्वर टेंभरे यांनी 'गुंज उठी पवारी' आणि 'बुलंद करो पवारी' (टेंभरे) ही दोन काव्य-कथाविषयक पुस्तके प्रकाशित केलेली आहेत. देवेंद्र चौधरी यांचा 'मन को घाव' हा काव्यसंग्रह पोवारी बोलीचे वैभव वाढविणाराच आहे. याशिवाय अनेक पोवारी कवी अ.भा.मराठी साहित्य संमेलनासारख्या प्रस्थापित व्यासपीठांवरून पोवारी कवितेचा आवाज बुलंद करीत आहेत. ✦

होरी (रंगपंचमी)

फाल्गुन महिनामा होलीको सण (त्योहार) आवसे ।
रंगबिरंग लका सबको चेहरापर मुस्कान भर देसे ।
पोर्णिमा चंद्रमा को मां होलीका पवित्र अग्नि मां जरसे ।
करंजी पपडी पुरन पोळीको भोग लगसे ।

भक्त प्रल्हाद क भक्ति को शक्ती
लका, होलीका राक्षसी नष्ट होसे।
म्हणुन हर साल बुराईपर मात देन।
होली सण आवसे।

येन पवित्र अग्नि मां निराशा,
दरिद्रता, आलस, बुरा विचार,
होलीका दहन पवित्र अग्नि मां
स्वाहा होय जासे।

येन होलीका को हर्ष बेलापर सबला खुशी मिले अपार ।

सौ. उषा रमेशजी पटले, नागपुर

आमी आमरी मायबोली भूल्या त् सब खोय देया..!

प्रा. अलका चौधरी, बालाघाट

मोला याद आवसेत जुना दिवस जब् आमी माय-बाप संग बस, रेलगाडीलक जात होता। तसोच दवाखाना अना बजार जात होता। वोनो बेरा बस इस्ट्यांड, रेलवे ठेसन, दवाखाना, दुकान वगैरे मा आमरा माय दादाजी पवारी/पोवारी बोली मा बोलत अना आजुबाजु का लोक खिलखिलायकन हासत। आमला भी आमरी बोली बोलन लाज लग् अना आमि लोकलाज मुहुन मराठी या हिंदी मा बोलत होता!

आब् सुशिक्षित जमानो मा आमी माय-बाप आपलो टुरा-टुरीइन को इस्कुल, आफिस, पार्टी वगैरे मा संग गया त मराठी-हिंदी मा बोल् सेजन अना आमरा कानवेंट मा अना उचो सिक्सन लेयस्यानी हाय-फाय कंपनी मा नोकरी करनेवाला जवान इंग्रजी मा बोल् सेत। आमला मराठी-हिंदी मा बोलताना देख उनका संगी-साथी हास् सेत, आमला हिन भावनालक देख् सेत। आमरा टुरुपोटु लाजत आमला एखांड आडप मा लेजाय इंग्रजी मा बोलो नही त चुपचाप रहो, यहां हाय प्रोफाईल का लोक सेति मुहुन साग्सेत। वय हिन भावना लक आमरो कन देख् सेति असो सुनाव् सेत। वय भी अंगरेजी मा बोल् सेति। काहे का उनला आपलो देसी भाषा मा बोलनो कमीपना लगसे। सरम-लाज लगसे।

पर जब् वय देखसेत का उच्च सिक्सित लोक भी घर, आफिस, बजारहाट मा गुजराति, मारवाडी, सिंधी, पंजाबी, मैथिली, भोजपुरी, बंगाली, छत्तिसगड्डी, तामिल, कन्नड, मलयालम, तेलगु मा बोलसेत त मन मा दुखी होसेत का आमला मायबोली बोलता नही आव्, केतरा दुरभाग्यस्याली सेजन!

जब् वय विदेस जासेत तब् भी वहान को लोकहिनला आपलो मायबोली मा बोलताना देख आपलोपर गुस्सा आवसे का आमी आपलो मायबोली ला, मातृभाषा ला नाहक त्याग देया, भुलाय देया। वात् आमरी गौरव आय, आमरी पैचान आय, आमरो समाज क अंतरमन को आरसा आय! अना मन को मन मा रोव् सेजन।

तब् बिचार करेपर समज मा आवसे का आमरा टुरुपोटु आपला रीति-रिवाज, रहन-सहन, आवभगत का नियम-धरम सोरस्यानी पसचिम संस्कृति, सभ्यता की नकल काहे नवो जनरेसन मा बढ रही से। वय काहे आपली संस्कृति, समाज, यहांवरी का मायबाप, भाईबंध ला तुच्छ समज डोरा मुंदकन दुसरोइन की नकल कर रह्या सेति? एको एकच कारण से का आमी आपलो मायबोली ला भुल गया त रिस्तानाता, रिति-रिवाज, संस्कृति-सभ्यता सब भूल गया। दुसरो अ.भा. पवारी साहित्य संमेलन ला शुभकामना। ✦

गजल पिरेम की

करो एक वादा वोला तुम्ही निभाओ
कभी द्वेष की ना दुकान सजाओ ।
जीवन मा सुख दुख तो आवनो जानो से
दुसरो को दुख मा ना तुम्ही सुख मनाओ ।
अगर अना मगर आवता जाता रहेती
सदा जीवन मा खरो ला साथी बनाओ ।
दुख मा भी सुख की झलक देख लेओ
खुशी इनला बाटो सदा मुस्कुराओ ।
रुस् नही जप, दिन मा मिले ना चैन
पिरेम को होसे काहे दुश्मन जमानो ।
भीतरलक उठसे आग दुख की
लिखेव पियार को तरि भी मीन् तराना ।
आवाज मोठी सुकुन अलका देसे
गजल पिरेम की पिरेमल् गुनगुनाओ ।

- अलका चौधरी

जनसंदेश

इंजि. मुरलीधर टेंभरे,
अध्यक्ष, राष्ट्रीय पवार क्षत्रिय महासभा

बहुत खुशी को बात से कि राष्ट्रीय पवार क्षत्रिय महासभा प्रणित पवारी साहित्य कला संस्कृति मंडल, भारत द्वारा दुसरो राष्ट्रीय अधिवेशन १९ दिसंबर २०२१ ला नागपुर (महाराष्ट्र) मा आयोजित करनो मा आय रही से. पोवारी/पंवारी/पवारी बोली भाषा, लोककला ना संस्कृति जो अज की आधुनिकता की चकाचौंध मा लुप्त प्राय होय रही से, येको जतन ना संवर्धन होये पाहिजे तसोच समयानुसार मूल स्वरूप कायम ठेयकन येको मा आवश्यक सुधार भी होये पाहिजे येकोसाठी राष्ट्रीय पवार क्षत्रिय महासभा प्रयासरत होसे. येन प्रयासमा मूर्त रूप देनसाठी महासभा को अधिन एक समिति बने पाहिजे ना येन समिति को माध्यम लका येव काम होये पाहिजे असो उद्देश्य लक ४ नवंबर २०१८ ला राष्ट्रीय पवार क्षत्रिय महासभा को अंर्तगत पवारी साहित्य-कला-संस्कृति मंडल की स्थापना करनो मा आयी. गयेव तीन सालमा येन मंडल को माध्यम लका साहित्य को क्षेत्र मा चांगलो काम भयेव. मंडल द्वारा वार्षिक पत्रिका पवारी साहित्य सरिता का दुय अंक प्रकाशित भया. पहिले अखिल भारतीय पवारी साहित्य सम्मेलन ग्राम गुमाधावड़ा, तह-तिरोड़ा, जिला गोंदिया (महाराष्ट्र) मा दि. ३ फरवरी २०१९ ला सम्पन्न भयेव.

दुसरो पवारी साहित्य सम्मेलन को आयोजन पवार मंगल भवन, कारंजा, जिला वर्धा (महाराष्ट्र) मा करन को तय भयो होतो, परंतु करोना को कारण येव सम्मेलन नही भयेव. आता दुसरो साहित्य सम्मेलन १९ दिसंबर २०२१ ला नागपुर मा आयोजित करन का तय भई से. येन दिवस पवारी साहित्य सरिता का तिसरो अंक प्रकाशित होय रही से. येकोसाठी मोरी शुभकामना.

येन तीन सालमा साहित्य को क्षेत्र मा चांगलों काम भयेव. कई साहित्यीक, कवि, गीतकार सामने आया. सभा-सम्मेलन, बैठक मा समाज जन पोवारी मा बोलन लग्या. पोवारी/पवारी बोली-भाषा को संवर्धन होये पाहिजे असी भावना सिर्फ बुजुर्ग समाज जन माच नही त नविन पिढ़ि मा भी जागृत भयी; या बहुत खुशीकी बात से.

पवार समाज का संस्कार अना पवारी संस्कृति येन क्षेत्रामा काम होनो बाकी से. समाज को विकास ना अस्तित्व साति जसो बोली भाषा को महत्व से असोच महत्व समाज की संस्कृति ना संस्कार की से. समाज की नवी पीढ़ि आपला जुना संस्कार. ना संस्कृति ला भूल नही गया बल्की वोला भूलावन की कोशिश कर रहया सेति. सुशिक्षित ना संस्कारित समाज आपलो आर्थिक विकास चांगलो कर सकसे. परंतू आज असो देखवनो मा आय रहि से कि आपलो समाज आपला संस्कार भूल रहया सेति ना दुसरों की देखवादेखवी कर बिह्या मा अनाप-सनाप पैसा खर्च करन लग्या. ''एक एकर जमीन बिकुन पर बाईको/भाऊको बिहया शानलक करून'' असी भावना समाज जन मा आय गयी. येको दुषःपरिनाम येव भयोव की समाज जन जवर ज्या पैतृक खेति एक धरोहर को स्वरूप मा होती वा बिकन लग्या. धंदा-व्यवसाय करनेवाला भी धंदा मा कमायोव पैसा बिह्या मा खर्च करन लग्या. नोकरीपेश्या वर्ग भी कर्ज काढकन बिह्या मा खर्च करन लग्या. येन कारण लका पोवार/पंवार समाज मा आर्थिक विपन्नता आय गयी. टुरा-टुरिन को शिक्षणसाठी ना धंदा-व्यवसाय साठी पैसा नही बच रह्या सेति. राष्ट्रीय पवार क्षत्रिय महासभा न गयेव १०० साल मा बिह्या मा पैसा की बचत कर समाज जन नं शिक्षण पर ना धंदा-व्यवसाय पर खर्च करे पाहिजे येकोसाठी जन-जागरण करन को काम करीस अना आबन भी महासभा मार्फत जन-जागृति को काम चालु से.

२९ फरवरी २०२० ला महासभा को अखिल भारतीय अधिवेशन बैहर जिला बालाघाट (म.प्र.) मा सम्पन्न भयेव. येन अधिवेशन मा समाज सुधार विषय का प्रस्ताव पारित भया ना ओको पर जन-जागृति को काम अविरत चालु से. खासकर -

पवार समाज मा सांस्कृतिक एकरूपता रहे पाहिजे येको साठी नीति-नियम अना आदर्श आचार सहिंता.

पवार समाज का स्पस्ट नीति-नियम बन्या सेति. येन नीति-नियम को पालन कर पवार समाज न सामने बढ़ीसे. परंतू १०-१५ सालमा येंन नीति-नियम को पान कम भय गयी से. पहिले बिहया गोधुली बेला पर (सुर्यास्त को पहिले) लगन होता, परंतू आता बिह्या रात्री १०-१२ बजे पर्यंत लग सेति. समाजजन बिह्या को पहिले पाय लगनी मा रिंग सिरेमणी को कार्यक्रम करन लग्या ना येन कार्यक्रम मा चार चार पाच पाच सौ लोकहिन ला बुलायेव जासे. बिह्या मा १०००-२००० लोकहिन ला बुलायेव जासे. बिह्या को बादमा प्रितीभोज को आयोजन होसे. येनंप्रकार तक बिह्या मा तीन कार्यक्रम होन लग्या. ना बिहया मा अनाप-शनाप खर्च बढ़ गयेव ना समाज की आर्थिक परिस्थिति खराब होय रही से. म्हणून राष्ट्रीय पवार क्षत्रिय महासभा नं. बैहर अधिवेशन मा सर्वसंमती लका प्रस्ताव पारित करी सेस कि,

१) रिंग सिरेमणी को कार्यक्रम नही करे पाहिजे, टीका लगाय कनच बिह्या पक्को करे पाहिजे.

२) बिह्या को कार्यक्रम गोधुली बेलापर सम्पन्न होये पाहिजे.

३) बिह्या मा डी.जे. को उपयोग बंद होये पाहिजे.

४) बिह्या मा कम से कम लोकहिनला बुलाये पाहिजे.

५) बिह्या मा सड़क पर/गल्ली मा नाचगाना बंद होये पाहिजे.

६) बिह्या को बादमा प्रितीभोज को कार्यक्रम नही होये पाहिजे.

७) बिह्या मा/अन्य कार्यक्रम मा नशा को सेवन बंद होये पाहिजे.

८) प्री वेडींग कोरियोग्राफी बंद होये पाहिजे.

अंत्यविधी

१) शव पर सिर्फ फुल ना फुलमाला चढ़ाये पाहिजे. शव पर पैसा नही चढ़ाये पाहिजे.

२) दिंड़ी-भजन संग शवयात्रा निकली पाहिजे.

३) शव दहन को कार्यक्रम सूर्यास्त को पहिले होय जाये पाहिजे.

४) शवयात्रा मा सिर्फ फुल च फेके पाहिजे. पैसा ना अनाज नही फेके पाहिजे.

५) तेरवी को कार्यक्रम नजदिकी रिस्तोंदार संग सम्पन्न करे पाहिजे. साधो जेवन देये पाहिजे. मिठो ना खारो पकवान नही देये पाहिजे.

येन प्रकारलका बिह्या ना अंत्यविधी को कार्यक्रम कर पवार समाज नं पैशा की बचन करे पाहिजे ना वो को उपयोग टुरा-टुरी को शिक्षण पर ना धंदा-व्यवसाय पर करे पाहिजे. असो करेलका आपले समाज की आर्थिक उन्नती होये ना समाज सामने बढ़े.

येन पवारी साहित्य सम्मेलन को माध्यमलका मी समस्त पवार/पोवार/पंवार परमार/भोयर पवार सब जन ला विनंती करू सु कि आमरी बोली-भाषा, संस्कार ना संस्कृति टिकावन की जवाबदारी सिर्फ कोणी एक संस्था किंवा संगठन की नहाय बल्की या जवाबदारी समस्त समाज जन की ये. सामने आवो सब जन या जवाबदारी आयी निभाव बिन.

मुहुन पवार समाज एक सुसंस्कारित, सुसंगठीत, सुशिक्षित, समृद्ध, संबल एकसंघ समाज बने पाहिजे अना येव समाज नं भूत काल मा भारतवर्ष साठी एक मार्गदर्शक की भूमिका निभाईस तसीच भूमिका वर्तमान ना भविश्य मा भी निभावन की स्थिति मा आये पाहिजे असी मी कामना करू सु.

येनं पवारी साहित्य सम्मेलन को माध्यम लका पवार समाज को लेखक, कवि, गीतकार, कलाकार इन ला आपली प्रतिभा उजागर करन को मौका मिले ना अुन की प्रतिभा मा निखार आये असी मी कामना करू सु.

येनं अ.भा. पवारी साहित्य सम्मेलन को आयोजन की जवाबदारी पवार समाज संगठन, कुकडे लेआऊट, नागपुर नं लेईस येको साठी उनको अभिनंदन ना धन्यवाद.

राष्ट्रीय पवार क्षत्रिय महासभा कन लका दुसरो अखिल भारतीय पवारी साहित्य सम्मेलन ला बहुत बहुत शुभकामना.

✦

आम्ही सुस्संकृत, संस्कारवान पवारना जसा स तसाच बेस से

डॉ. नामदेव दयारामजी राऊत,
अध्यक्ष, अखिल भारतीय भोयर पवार महासंघ, नागपुर

असाच नहीं कहया जात आम्ही राजा भोज का वंशज, पिढी दर पिढी समाज का भाई बहिन आघ बढ रह्यास तेम विरासत म मिल्या संस्कार कोच योगदान स जी. आज बी हमार पिढी पर्यंत हामन संजाय कन राख्योस. आन ओको श्रेय आपल पुरान पिढी ला देनु पढेन काहे क हमार दादा का परदादा का परदादा नवुन आजसीन ३५०/४०० साल पहले राजा भोज की मालवांचल म बसी धारा नगरी क आसपास सीन मुसलमान आक्रांताओ की अत्याचारी निती क कारण मालवांचल सोडकन ईत आयाता ती सब ला मालुम स. (अधिक माहिति साठी डॉ.ज्ञानेश्वर टेंभरे द्वारा लिखित पुस्तक ''पवारी ज्ञानदीप'' वाचो). ओमको एक समुह न भोरगढ/देवगढ किला म आश्रय लेकन वर्धा नदि क काठन काठन आपल आजिविका चलावन साठी शरण ली अन खेति बाडी म जीव लगाय कन खुब कष्ट करकन किसान बन गया. अन आपली ओळख भोयर/भोईर जात म्हनुन स्थापित कर ली। इनकी संख्या बैतुल, छिंदवाडा, नागपुर, वर्धा अन अमरावती जिल्हा म बहुतायत म स। दुसरो समुह नगरधन आयकन वैनगंगा नदि क काठनक खेडा पाडा म बस गयो अन ऐन समुह क लोक ना न पवार/पोवार जात म्हनुण आपली ओळख स्थापित कर ली आन बालाघाट, सिवनी, भंडारा व गोंदिया जिल्हा म बहुतायत म बस गया अन खेति बाडी करन लाग्या। वर्धा नदि क काठन बस्या ती वर्धा तटीय होय गया आन वैनगंगा नदि क काठन का वैनगंगा तटीय होय गया। वर्धा अन वैनगंगा तटीय सब खेति बाडीच करत होता, सबको रहन सहन, पेहरावो, रितिरिवाज, खानपान, बोली, सनबार इत्यादी एकसरीकाच होता। इन सब बातला ध्यान म धरकन हमार दादा परदादा अन प्रतिष्ठित सिख्या पढ्या बुजुर्ग समाज सेवी लोगनान विचार करयो क रहन सहन, पेहरावो, रितिरिवाज, खानपान, बोली, सनबार इत्यादी मिलता जुलता स तरी बी आम्ही अलग-अलग काहे स। तब प्रतिष्ठित लोगनान एक दुसरा क घर आवन जावन कि सुरूवात करी। अलग अलग तहसील, जिल्हा म मिटिंग को आयोजन भयो अन समाज का मोठा मोठा अधिवेशन करकन आज सीन ६०-७० साल पहलेच अधिवेशन म प्रस्ताव पारीत करकन निर्णय कर ल्यों क वर्धा अन वैनगंगा तटीय, जी मालवांचल की राजा भोज की धारानगरी क आसपास सीन आयकन वर्धा आन वैनगंगा नदी क आसपास बस गयास वुय सब एकच जात बिरादरी का लोग होय आन तब पासुनच रोटी बेटी की व्यवहार की बी चलन होय गईस. कई संबंध स्थापित भयास न चांगल प्रकारकन निभ बी रह्यास। इ सब हमार भोज वंशिय संस्कार क कारणच संभव होय भयोस.

तरूपन आब बी समाज म कई असामाजिक तत्त्व भेदभाव करनसाठी कोनतिच कसर नी सोडत। वैनगंगा क काठन रव्हनेवाला कई भाई ना कव्हस क वर्धा तटीय आपलसीन थोडा अलग स न वर्धा तटीय बी कव्हस क उनम न आपलम बराबर जमत नही। एको मुख्य कारण म्हनजे एकीकरण साठी खेडा पाडा म रव्हनेवाला समाज क लोग म प्रचार प्रसार म कमी, उसोच खेडा पाडा क सामाजिक संगठन म इच्छा शक्ति की कमी। जब क पन्नास साठ साल क पहंले पासूनच दुई शाखा को एकीकरण होय गयोस। शहर क संगठना म आपसी मेलजोल चांगलो स। आब आब कई नवा इतिहासकार पैदा होय रह्यास आन समाज म फुट पाडन की कोशीस चल रहीस पन वा सफल नही होता दिस रहीस। उनको काम फक्त समाज म भ्रम की स्थिति निर्माण करनु अन समाज म कटुता फैलाकन आपलो उल्लु सिधो करनको स।

बेरा (समय) बितत गई, पेट पालनसाठी अन शिकनसाठी कई भाउबहिन आपली जन्मभुमी सोडकन शहर म आया अन शिक्षण भयापर कई नौकरी म लाग्या कई धंदा पानी म लाग गया त कई भाई बहिनला ज्यु चांगलो काम योग्यता नुसार मिल्यों उच काम इमानदारी कन करसाठी लाग गया अन आब शहरकाच होय गया।

प्राचीन काल सीन शास्त्र क अनुसार मानुस ला आपली सुरवी जीवन जगन साठी कई महत्वपूर्ण नियम बनायास जिनको सबन पालन कऱ्या पाह्यजे, एमच सोळा संस्कार पालन की ज्या प्रथा कई समाज म प्राचीन काळ सीन (प्रचलित स) चली आय रहीस ओक बाराम हमार समाज क अधिकांस लोगनाला इ सोळा संस्कार क बारम माहिति नहाय तरी पन ऐमईन बारा-तेरा संस्कार पेक्षा जास्त संस्कार, जी गर्भाधान सीन त मृत्य क उपरान्त (अंतेष्टि) अंतिम संस्कार पर्यंत करस इ सब संस्कार आपल जातम न कळत आपोआपच घडकन आय जास। जसो गर्भाधान भयापर गर्भस्त स्त्री को व्यवस्थित पालन पोषन करनु, च्यार महिनापासून त सातव महिनापर्यंत पोटीला मायका म लायकन वोकी चोळी बांगडी करकन गर्भस्थ शिषु क रक्षनसाठी वोको चांगला खानपान करनु, जन्म भयापर शहद चटावनू, बारा दिन भयापर नवजात ला पाळना म डायकन पाळनाक खल की घुंगरी खानु, नाव धरनको, (नामकरण संस्कार) नवजात ला घर क बाहयर निकारनू, अन्नप्राशन, एक साल होता होता केस काढनका (मुंडन), नाक कान टोचनाका, शाळा म पठवनु अन मरणोपरांत वोकी चांगली सतगत करनु, कव्हन को अर्थ क आपल जात म मानुसला संस्कारवान बनावनसाठी येन सोळा संस्कारमका कई संस्कार जन्म पासुन त मरतपर्यंत मोठ सुंदर तरिकाकन न कळतच होय जास।

आजकाल आम्ही दुसर जातवालाकी नकल उतारकन आपली अकल खोय रह्यास काहेक धीरू धीरू आम्ही हमारा परम्परागत रीतिरिवाज जी पिढि दर पिढि सीन चलत आय रहयास उनला भुलत जाय रह्यास काहेक जी बी भाउना शहर म बस गयास उनक जवळ समय नहाय आन आधुनिकता क आंधळी दौड म मानुस मानुसला भुलत जाय रह्योस अन नवीन नवीन प्रथा जेम दिखावो स आडंबर स लय खर्चो स असी प्रथाला आब हमार समाज का मोठा लोगना बढावो दे रह्यास। आब गया वुई पुराना दिन जब आपल जातम ब्याहा काज लय सिधसाध पद्धतिकन होय जात होता, न कोनी दहेज को डर, न रुप्या पैसा को लेनदेन, अन आब दुसरा की देखासेखी करकन हमाराच कई भाईबंद नउन ब्याहाकाज म अनाप सनाप पैसा उडाय रह्यास, नाच गाना म टाईम बर्बाद करस न टाईम बे टाईम ब्याह लगावस।

मोठ खुशिकी बात स क आपल समाज म 'बाल विवाह', 'बहुविवाह' प्रथा खतम होय गईस तसोच 'सोडचिठ्ठी' प्रथा जी समाज म एक अभिशाप होतो वा बी आब समाप्त होय गईस। पन एक प्रथा जेको सोळा संस्कार म कहिन भी उल्लेख नहाय वा म्हणजे घरका कोणी की मृत्यु क बाद वोकी तेरवी मोठ धुम धाम कन करनही चाहे खेति बाडी बिकनु पडेन पन तेरवी भयाच पाह्यजे। तेरवी करनकी प्रथा कोनतही प्रकारकन समाप्त भई पाह्यजे असो कई सामाजिक संघठन आव्हान करस पन बोट पर मोजन लाइक लोग ना पालन करस।

उसो देख्या जाय त समाज न लय प्रगती कर लिस, कोनी असो क्षेत्र नहाय जेम हमार समाज का लोग नही होएन पन आब बी समझ की लय कमी स हात बढावन क अपेक्षा टांग खिचन की प्रवृति ज्यास्त देखना म आवस। अन समाज न ज्या प्रगति भईस का एत्रामच हामला संतुष्ट होय गया पाह्यजे, नही आब समाज साठी अन समाज क अंतिम छोर पर उभ व्यक्ति साठी लय कई करनकी आवश्यकता स अन एकसाठीच मजबुत समाज संगठन व एकता बनायकन राखन की आवश्यकता स। आवो सब संगठीत होयकन समाज ला खुब आघ बढावनको संकल्प लेवो। ✦

मुहावरें

*हाथ म माला, दिल म भाला ।

*झम-झम पानी, सम-सम रानी ।

*झेका देन खे लकड़ी लगय।

*ठोकर खान वालो च ठाकुर बनय।

*चूहा खे चिंधी मिली, बन गयो नवाब ।

एक की माय सरग उतरय,

चार की माय घर-घर कुतरय।

पवारी साहित्य मंडल की यशस्वी वाटचाल

पृथ्वीराज रहांगडाले,
अध्यक्ष, पवार समाज संगठन, नागपुर.

सब उपस्थित भाऊ-बहिन, पाहुना इनको सहृदय स्वागत।

आमरी सामाजिक धरोहर आमरी मातृबोलीभाषा पवारी (पोवारी, भोयरी) दिवस-दर-दिवस लुप्त होय रही से। येको जतन, सृजन, संवर्धन, प्रचार-प्रसार, साहित्य निर्माण को हेतु लक 'राष्ट्रीय पवारी साहित्य कला संस्कृती मंडल भारत' को विधिवत गठन, पंजीयन, आर्थिक बैंकिंग नियोजन, अना साप्ताहिक काव्य स्पर्धा, साप्ताहिक लेखव स्पर्धा, दैनिक सामान्य ज्ञान स्पर्धा को आयोजन मंडल को वाटस ॲप समुह पर अखंडित चल रही से. आमरा क्रियाशील सचिव कवि देवेंद्र भाऊ चौधरी को संचालन मा यव समुह सुरु भयेव अना धिरुधिरु पवारी साहित्यिक जुरत गया। तब पासुन आमरा समाज का बुद्धिजीवी साहित्यप्रेमी जुडत गया अना अथक काम कर रह्या सेति. 'पवारी बोलो, पवारी लिखवो' येव मूलमंत्र मनमा ठेयकन समाज मा प्रचार प्रसार कर रह्या सेति.

आमरो मातृबोलीभाषा आमरो पुरखाइनन् आपलो संग आमरी मायबोली मालवा लक यन् बैनगंगा-वर्धा तटीय प्रदेश मा औरंगजेब को अंतिम काम मा आनिसेन असो इतिहासकार अना भाषाविदहिन को कव्हनो से। बादमा यहां की स्थानीक बोलीभाषा इनको प्रभावलक पवारी, पोवारी, भोयरी नाव पडेव असो मानेव जासे।

केंद्रीय शासन की आजादी बाद की जनगणना सर्वेक्षण की माहिती को आधार पर बैनगंगा क्षेत्र को पवार/पोवार समाज की मातृभाषा पवारी/पोवारी नाव की बोली को उल्लेख मिलसे. सर्वेक्षण रिपोट अनुसार वा सालनसाल बोलचाल पासुन तेज गतिलक घट रही से. बालाघाट जिला गजेट मा पान ७२ पर भी आमरो मायबोली को 'पवारी' नाव लिखेव से। वहांच पुढ् लिखेव से का आता पवारी को बदले हिंदी, मराठी भाषा इनको जास्त उपयोग ये लोक कर रह्यासेती।

आमरो कनलक पवारी लिखित रुप मा आवन खुप उसिर भयेव। श्री यादोराव चौधरी की 'गीत गंगा', 'बिह्या का गाना' पासुन सुरवात भयी। येको मंघ् मंघ ऍड मनराज पटले की 'आधुनिक पवारी लोकगीत की दुय पुस्तिका, श्री जैपालसिंह पटले की 'पवार गाथा' अना पाच-सय किताब, श्री वल्लभ डोंगरे की 'पवारी कहावते, मुहावरे, शब्दकोष', श्री गोपीनाथ कालभोर की 'पवारी लोकगीत', डॉ. ज्ञानेश्वर टेंभरे की 'पवारी ज्ञानदीप' अविस्मरणीय मौलिक रचना उजागर भयी. बादमा यन् किताबहिन को उपयोग शोधार्थीइनन् आपलो एम.फिल., पीएच.डी. प्रबंध मा करि सेन। तसोच पवार संदेश पत्रिका इ स १९८४ पासुन पवारी साहित्य को प्रकाशन नियमित कर रही से. डॉ.सु.बा. कुलकर्णी, डॉ. मंजु अवस्थी, डॉ. शारदा कौशिक, डॉ. भारती शरनागत अना श्री तुफानसिंह पारधी न खुप रिसर्च कर विविध विद्यापीठ लक आचार्य पदवी प्राप्त करि सेन.

एको बाद डॉ. ज्ञानेश्वर टेंभरे न 'गूंज उठे पवारी', 'दुर्वांकुर', 'बुलंद करो पवारी', सरिखवी अनमोल रचना प्रकाशमान भयी।

राष्ट्रीय पवारी साहित्य कला संस्कृति मंडल भारत को वर्धापन दिवस-२०२० पर सर्वश्री सी.एच. पटले की 'पोवारी मायबोली अमर रहे', हीरालाल बिसेन की 'गांव शिवार' (कथा संग्रह), किताब् प्रकाशित भयी। बादमा, पवारी का ज्येष्ठ कवि देवेन्द्र चौधरी की 'मन को घाव' काव्य संग्रह, इंजी सुरेश देशमुख की 'भोयरी-मराठी शब्दकोष', मराठी ज्येष्ठ साहित्यिक ऍड लखनसिंह कटरे की 'पोवारी साहित्य

मंजूषा' प्रकाशित भयी। तसोच 'पवारी साहित्य सरिता' का अंक-१ अना २ ईत्यादि प्रकाशित भया।

आमरा ज्येष्ठ पवारी कवि देवेन्द्र चौधरीन् अखिल भारतीय मराठी साहित्य सम्मेलन यवतमाल, उस्मानाबाद मा सन २०१९-२०२० मा पवारी कविता प्रस्तुत करिन, या आमरो सबसाति गर्व की बात से। तसोच आमरो मंडल का उपाध्यक्ष ऍड लखनसिंह कटरेजी न् पवारी बोलीपर दुय वेबिनार देयकन पवारी की जगभर आवाज बुलंद करीन। तसोच या गर्व की बात से का आमरा समाज का वरिष्ठ समाज सेवी आदरणीय श्रीमान जयपालसिंगजी पटले इनन् काही धार्मिक ग्रंथ/संत वाङ्मय पवारी मा भाषांतर करी सेन - १. रामायण, २. महाभारत, ३. ग्रामगीता, ४. भोज गीतांजलि.

पवारी साहित्य कला संस्कृति मंडल की स्थापना ४.११.२०१८ ला भयी अना पहिलो पवारी साहित्य कला संस्कृति मंडल को वार्षिक सम्मेलन २०१९ मा तिरोडा, जिला गोंदिया मा सफलतापूर्वक संपन्न भयो. वक् बाद मा पोवार एकता मंच पारडी, पूर्व नागपुर क् सानिध्य मा कवि सम्मेलन लेनो मा आयेव. दुसरो अखिल भारतीय पवारी साहित्य सम्मेलन कारंजा (जिला वर्धा) मा २२.०३.२०२० ला होनेवालो होनको ऐन बेरापर करोना लाट आयोलक रद्ध भयेव। दुय वर्धापन दिवस पवार विद्यार्थी भवन, नागपुर मा जोरशोरलक सम्पन्न भया।

पवारी साहित्य कला संस्कृति मंडल की स्थापना भयी अना येन मंडल क् माध्यमलक् भरी अना बावरी १५० को जवर काव्य स्पर्धा, काही निबंध स्पर्धा अना सामान्यज्ञान स्पर्धा, शब्दकोष स्पर्धा साररवी स्पर्धाइनको आयोजन करनो मा आयेव त् अज आमरा समाज का छुपा हुआ 'हीरा-मोती' निरवरकन सामने आया सेति. आपलो समाज मा महान साहित्यिक, कवि, गीतकार अना अन्य क्षेत्र मा प्रगत सेत कयी का युट्युब चेनेल चल रह्यासेति तो पवारी आर्केस्ट्रा भी उभर रह्या सेति।

सबजन मिलकन जो कार्य करनो मा आवसे ओला सफलता जरूर मिलसे. 'अहंकार मा मणुष्य दुसरोला झुकायकर खुश होसे अना संस्कार मा खुदला झुकायकर' पवारी साहित्य कला संस्कृति मंडल को कार्य समस्त मंडल का सदस्यों क् सहयोग लक् सुचारू रूपलक् चल रही से। असोच सामने भी चलत रहे, सुखद बाटचाल चलत रहे, असी मी सहृदय मनोकामना करसू.

✦

देवला बास - माणूस ला घास

देऊळ को कळस गगनला भिडेव
शाळा को बांधकाम देणगीविना अडेव।।

दुध को अभिषेक गोटा को देवला
शाळा मा पोषण आहार नुसतोच नावला....।।

देऊळ को दरवाजा चांदीलका मढावसे
शाळा को दरवाजा पाणीलका सडसे....।।

देऊळ को झुंबरला हिरा मोती का खडा
शाळा को भितीईनला जाय रहीसेत तडा।।

देऊळ मा जायकन लोक पोथी-पुराण बाचसेत
शाळा मा क ग्रंथालयला उंदीर मामा खासेत...।।

देऊळ क दानपेटी मा गुप्तदान करसेत
शाळा साठी देणगी ला पावती मांगसेत...।।

हरसाल देव की भरावसेत जत्रा-यात्रा
शाळा मा पालक मेळावोला सिर्फ पालक सतरा...।।

पुजारी को गरो मा सोना - चांदी को हार
ठेकेदारी व्यवस्था लक गुरूजी की हो रही से उपासमार ।।

नही खानोवालो देवला पंचपक्वान को घास
शाळामाक खिचडी ला भात को नहीं आव बास ...।।

आता तुम्हीच सांगो कब् खतम् होये अंधविश्वास
शिक्या-सवऱ्या जवान टुरा - टुरी करण लग्या उपवास..।।

बाहर जायकन करसेत मौज मस्ती
खासेत आब ईजा - पिज्जा अना मारसेत ताव...।।

पृथ्वीराज रहांगडाले, नागपुर

पोवारी बोली - गौरव

प्रा. डॉ. रामलाल चौधरी
कला, वाणिज्य, विज्ञान पदवी महाविद्यालय, जवाहरनगर, भंडारा.
('रिसर्च जर्नी', ऑगस्ट, २०२० अंक २५२ पृष्ठ १८५-१८९ मा प्रकाशित लेख)

मानवी व्यवहाराचे प्रभावी साधन म्हणजे बोली होय. बोली ही प्रत्येक समुहाची वेगवेगळी असते. प्राणी जगतात बोलीला अनन्य महत्व आहे. बोलीशिवाय काही शक्य नाही. मानवी व्यवहाराचे बोली हेच एकमेव असे उत्तम साधन होय. त्यामुळेच बोली ही नुसती बोली न राहता लेखवणाची नव्हे, मानवी अभिव्यक्तीची पुढची पायरी भाषा या नावाने रंगरुपाला आली आहे. आजचा अभ्यासक वर्ग जिला लेखवणाची भाषा या नावाने संबोधतो आहे, परंतु ह्या लेखवणाच्या भाषेचा जन्मच मुळात बोलीतून झालेला आहे. याकरिता जागतिकीकरणाच्या काळात एखाद्या भाषेला चिरकाल जीवंत ठेवायचे असेल तर त्या त्या परिसरातील बोलीला सुद्धा जीवंत ठेवावे लागेल. त्या अनुषंगाने विशेषत्वाने मध्यप्रदेश व महाराष्ट्रात प्रचलीत असलेली पोवरी बोलीची वाटचाल कशाप्रकारे वृद्धिंगत होत आहे ते बघणार आहोत. जी शेकडो वर्षापासून प्रचलीत असलेली आणि विपूल प्रमाणात बोलली जात असलेली अशी लोकप्रिय बोली मात्र काही काळापूर्वी लोप पावते की काय अशी मनात भिती वाटत असताना वर्तमानात मात्र नवसंजीवनी प्राशन करून नवचैतन्य घेऊन नवाशालू लेवून नवनवलाईने, नव्यादमाने नांदायला लागली आहे. अशा नवलाईपूर्ण पोवारी बोलीभाषेचा जीवन प्रवास या ठिकाणी मांडण्याचा मी प्रयत्न करणार आहे. जे बोलीभाषेच्या अभ्यासकाबरोबर इतर वाचकवर्गाला पोवारी बोलीविषयीची माहिती होऊन त्याबद्दल आपूलकी निर्माण व्हावी हा लेखवणाचा मूळ हेतू आहे.

पोवारी बोलीची व्यापकता फार विपूल प्रमाणात आहे. पोवार समाज देश-विदेशातील अनेक प्रांतात राहत असल्याने त्या त्या ठिकाणी कमी अधिक प्रमाणात पोवारी बोली बोलली जाते. बोलचालच्या माध्यमाने व्यवहारात पोवारी बोली अजूनही तत्पर असल्याचे दिसून येते. वर्तमानात पोवारी बोली साहित्याच्या रूपाने आपले अस्तित्व जगासमोर सिद्ध करायला सरसावली आहे. ते ती सिद्ध पथावर धावू लागली आहे. त्याचाच एक भाग म्हणून 'पहलो राष्ट्रीय पवारी बोली-भाषा सम्मेलन' दिनांक ३ फरवरी २०१९ ला महाराष्ट्राच्या पूर्व टोकाला असलेल्या गोंदिया जिल्ह्यातील तिरोडा तहसील या परीक्षेत्रात गुमाधावडा या नावाने ओळखवण्यात येणाऱ्या लहानशा खेडेगावात परंतू अतिशय शानदार आणि भव्य स्वरूपात मोठ्या थाटात हा सम्मेलन पार पडला. या पहिल्या सम्मेलनाच्या आयोजनावरुन पोवारी बोली-भाषा किती समृद्ध असून तिची पुढची वाटचाल कशी आहे याचा जवळून अंदाज आलेला आहे. पोवारी बोलीभाषेने या पहिल्या सम्मेलनाने आपली यशस्वीता सिद्ध केलेली आहे यात तीळमात्र शंका नाही. त्याचाच परिणाम म्हणून दुसरे राष्ट्रीय पोवारी बोलीभाषा सम्मेलन घाटगे कारंजा याठिकाणी होऊ घातला होता परंतू जागतीक महामारीच्या घोषनेने भारतात देशबंदी लागल्याने सम्मेलन होऊ शकले नाही.

अर्बुदगिरी-सतपडा की धरती,
नर्मदा-बैनगंगा की धार
युगो-युगो से है वे गाती,
पवार शौर्य गाथा का सार ।।धृ।।

महर्षि परशुराम ने किया,
क्रोध में क्षत्रियों का संहार।
तब यह धरती हुई निक्षत्री,
मच गया सर्वत्र हाहाकार।।

भारत भू पर रहा न कोई,
उठा सके र क्षा का भार।
यज्ञ आबू पर कर मुनियों ने,
किया प्रगट 'क्षत्रिय पवार'।।१।।

कुलदैवत शिव, जगनारायण,
माँ अम्बे महामाया नाम।
शक्ति युक्ति उस माँ से मिल गई,
भारत भू पर चमका नाम।।

देवी सरस्वती प्रशन्न उन पे,
साहित्य में दी प्रगती कराय।
पवार तो सही क्षत्रिय थे ही,
अब वो ब्रह्म-क्षत्रिय कहलाय।।३।।

इसा पूर्व पांच सौ में हुए,
महाप्रतापी आदित्य पवार।

विक्रमा दित्य भरतरी से हुई,
उज्जैनी नगरी विख्यात।।
आठवी सदी में कृष्णराज ने
उज्जैनी का सम्हाला राज।
दसवी सदी में बैरिसिंह ने,
बसाई सुंदर नगरी धार।।४।।
मुंज-भोज ने बाहुबल से,
दिया मालवा को साम्राज्य बनाय।
ज्ञानप्रसार के लिए धार में,
भोज ने दी भोजशाला बनवाय।।
राज-वैभव, साहित्य कलाएँ,
बन गई मालवा की पहचान।
स्वर्णयुग भारत में लाया,
धन्य धारा नगरी के पवार।।५।।
नए युग की अब धुन में आकर,
प्रगती में है किया प्रवेश।
किसान की किसानी उजडी,
पडी नौकरी पर नजर विशेष।।
अब तो नौकरी प्रधान हो गई,
फिर व्यापार हुआ हितेश।
पवारों के बने इरादे,
चमक रहें हैं देश विदेश।।६।।

(पवारी ज्ञानदीप पान नं. १ ते ३)

'पवारी ज्ञानदीप' या पुस्तकात डॉ. ज्ञानेश्वर टेंभरे यांनी 'क्षत्रिय पवार गौरव गीता' च्या माध्यमाने पोवारांचा इतिहास रेखाटलेला आहे.

पोवारी बोली जवळून समजून घेण्यासाठी या ठिकाणी पोवारी बोलीभाषेतील साहित्यरचनेचा नमुना म्हणून काही रचना या लेखात समाविष्ट करण्यात आलेल्या आहेत. यामागचा मूळ हेतू असा आहे की ज्यांची पोवारी बोलीसी ओळख नाही अशा वाचन प्रिय वाचकांना शुद्धा पोवारी बोली सहज वाचता-समजता येईल आणि एवढेच नाही तर पोवारी बोली जाणून घेण्याची अभिलाषा मनात जागृत होईल.

मायबोली पोवारी

मोलासे अभिमान मोरो पोवारी बोलीको
मोरी शान मान अन पयचान आय पोवारी
घर-घरमा बोलसेजन अभिमानलक पोवारी
खेती-बाडी अन बजारहाटमा बोलसेजन पोवारी
आपलो समाजबांधव संगमा बोलसेजन पोवारी
करुसू अभिमान मोरी मायबोली आय पोवारी
लिखनपठनसाठी सिकुसू हिंदी मराठी इंग्रजी
आमरो पिठी दर पिठीन राखीन खेतीबाडीमा
समयक गतीचक्रलक काल बदलत गयेव
आता समाधान नाहाय फक्त खेतीबाडीमा
लिखपठसान नाव कामवनका दिवस आया
खेतीबाडीलक बाहर निकलनका दिवस आया
लिखपठकन समाज गौरव पतावा फैलावो देशविदेशमा
पर नार नही टुटे पायजे आपलो मातृभूमीकी
याच पयचान आय क्षत्रीय पोवार इनकी

- कवी रामरुप

कवी या ठिकाणी आपल्या बोलभाषेविषयीचा सार्थ अभिमान बाळगताना दिसतात. आजच्या या यांत्रिक युगात जर बोलीभाषा टिकवायची असेल तर समाजबांधवांनी दैनंदिन व्यवहारात आपल्या बोलीला टिकवून ठेवणे अत्यावश्यक आहे..

अमराई

आंबा की अमराई वो अमराई
कोण गावको पटीलकी आय बाई
गावको आकरला लगीसे अमराई
कोण पटीलकी आय या अमराई
अमराई को आंबा खालं बसबन बाई
तीजको महिनामा तपसे लाई-लाई
सकारकी निकल्या बाई दुपार भयगई
नही आयेव फुपाको गाव भूक बेरा भई
आंबाको अमराईमा कोयार गाना गावसे
राघो मैना पारको आंबा खाल्या पाडसे
सेंदरया दगडया लंगडया सारवरघोओी
आंबा रस बने चांगलो बटकी-बटकी
गावको पटीलकी आय अमराई
येन अमराईकी केती गाऊ नवलाई
चल-चल बडीबाई चलनकी कर घाई
आंबाको अमराईमा मनकी संतुष्टी भई
बाजा बजसे गावगली गदरसे
अहेर बेरा भई असो सांगसे
फुपा घरको बिया बाई अहेर बेरा भई
चल-चल बडी बाई अहेर बेरा भई

- कवी रामरुप

कवी या कवितेतून ग्रामीण जीवनाची वास्तवता रेखाटत आहेत. तत्कालीन समाज जीवनाचे वास्तव

चित्रण चित्रीत करीत आहेत. ज्यावेळी येण्या-जाण्याची फारसी साधणे नव्हती त्यावेळी लोक पायी येणे-जाणे करीत होते. सकाळची दुपार व्हायची तहान भूक लागायची असाच प्रसंग कवी याठिकाणी चित्रीत करीत आहेत.

पोवारी बोलीभाषेत प्रचलीत लोकगीत, कृषीगीत, विवाहगीत याप्रकारे अनेक असे प्रचलीत गीत उपलब्ध आहेत. पोवारी बोलीभाषेतील अनेक लोकगीत हे मोठया आदरभावाने गायली जात होती. त्याचाच पुण्यप्रभाव की आज हे लोकगीत आपणास सहज उपलब्ध होत आहेत. गतकाळात या पोवारी लोकगीतांना लिपीबद्ध करण्यात आले नव्हते. परंतु आज वर्तमानात समाज बांधवांनी आपल्या पोवारी बोलीभाषेविषयीचे प्रेम निष्ठा आपुलकी व तिचे जतन करण्याची अभिलाषा दाखवत जे-जे म्हणून हाती येत गेले ते-ते पुस्तक रुपाने समाजापुढे मांडण्यात आपली पराकाष्ठा दाखविली आहे. भाषेचे जतन करणे हे एक तसे महान कार्य आहे. भाषेबद्दल बोलल्या जातेच की भाष टिकेल तर समाज टिकेल. बोलीभाषा निर्झर झऱ्याप्रमाणे झरझरत राहिली की तिची भाषा ही गंगेसारखी प्रवाही राहते यात दुमत नाही. करिता बोलीभाषेचे जतन करणे हे अगत्याचे ठरते आहे. पोवारी लोकसाहित्यात विविध प्रकारच्या गीतांचा समावेश असल्याचे दिसून येते. त्यापैकी काही गीतांचा उल्लेख करुन पोवारी बोलीभाषा किती व कशी समृद्ध आहे याची वाचक वर्गाला जवळून ओळख होईल.

विवाह गीत

आपल्या भारतीय संस्कृतीत पूर्वीपासून शुभप्रसंगी आनंद व्यक्त करण्याची परंपरा आहे. विवाह संस्कार शुद्धा शुभकार्य असल्यामुळे याप्रसंगी वेगवेगळया विधीच्या वेळी त्या-त्या विधीची विविधता विस्तारणारी अशी शब्द रचना म्हणजेच विवाह गीत होत. ही विवाह गीत गाण्याची प्रथा फार पूर्वीपासूनची सुरु आहे. ह्या लोकप्रिय अशा भारतीय सुसंस्कृतीचे जतन करीत पोवार समाजात शुभप्रसंगी प्रसंगानुसार आपल्या बोलीभाषेत गीत गायणाची प्रथा प्रचलीत आहे. पूर्वीच्या काळ असल्या प्रकारचे गीत एका पिढीकडून दुसऱ्या पिढीकडे तोंडी गाण्याच्या माध्यमानेच हस्तांतरीत झालेली आहेत. परंतु आता पुस्तक रुपाने उपलब्ध आहेत. पोवारी लोकसाहित्याने आपले योगदान देऊन इतर साहित्यात विशेषतः हिंदी मराठी साहित्यात मोलाची भर घातली आहे.

मांडो सुताई गीत

बारा डेरीको मांडो गडीसे ।।धृ।।
मांडोपर मंडाईन ओला बेरु
बेरुइनपर बिछाइन जांभूरकी डारा
जांभूरकी डारीरवाल्या शोभसे आंबाकी तोरन ।।१।।
जवाई रामलाल मांडो सुतसे
सूत गोईता जवाई बापू तुमरो सेला गोरसे
तोरन गोईता जवाई बापू तुमरो काश्टो सुटसे ।।२।।
कुकुमा डोईता सुशमा वो बाई
तुमरी अंगोरी लाल भई से
मांडोमा तोरन लगी से '२' ।।३।।

पोवार समाजात लग्नसोहळ्याच्या प्रसंगी बारा डेरींचा मांडव घातला जातो. या मांडव/मंडपावर हिरव्या-हिरच्या जांभळीच्या डारी/फांद्या झाकल्या जातात. पोवार समाज हा शेती व्यवसायाशी जुळलेला समाज आहे. या समाजात विविाहाचा काळ हा शक्यतोवर उन्हाळ्याचा काळ अधिक सुलभा काळ समजण्यात येत होता. या दिवसात शेतीची कामे अधिक नसल्याने मुबलक वेळ मिळत असे. लग्नप्रसंगी पाहुणे मंडळीची गैरसोय होऊ नये तसेच उन्हापासून बचाव व्हावा या हेतूने हिरव्या डारींचा उपयोग करण्यात येत होता. नवनवीन उपाययोजना शोधून काढण्यात पोवार समाज पूर्वीपासूनच अग्रसेर आहे. जेव्हा-जेव्हा समस्या उद्भवत गेली तेव्हा-तेव्हा समाजाने त्यावर मात केली.

मांडव तयार झाल्यानंतर जवाई रामलाल मंडपाला सुताने सुततो. त्यावेळी उपस्थित महिला हा गीत गातात. या गीताच्या माध्यमाने पोवारी समाजाची विवाह प्रथा दिसून येते. जवाईबापू जेव्हा मांडव सूततो तेव्हा त्यांचा सेला जमिनीवर घोरतो. जवाई जेव्हा आंब्याच्या पानांची तोरण मांडवाला बांधतो तेव्हा त्यांचा काश्टा सुटतो. याठिकाणी उपहासात्मक प्रसंग घेतला आहे. मुलगी सुशमाबाई या शुभकारयाची सुरूवात कुंकवाचा टिळा लावून करतात. कुंकवाचा टिळा लावता-लावता सुशमाबाईची आंगटी/बोट लाल झाली आहे. कवी या ओळीतून पती-पत्नीच्या प्रेमभावाचे वर्णकर करतात.

पोवार समाजात विवाह प्रसंगी अनेक नेंग-दस्तूर पार पाडण्यात येतात. प्रत्येक नेंग साजरा करीत असताना गीत गाण्याची प्रथा आहे. या गीताच्या माध्येमाने नेंगांची संपूर्ण माहिती सांगण्यात येते. या शुभप्रसंगी नेंगांचा काय महत्व आहे हे या गीतातून मांडण्याचा प्रयत्न असतो.

पवार समाज की माय बोली पवारी - सृजन, संवर्धन

डॉ. (सौ.) मनिषा तारेंद्र रहांगडाले
रामनगर, तिरोड़ा, जि. गोंदिया

टीम वर्क, दृढ़विश्वास, समर्पण अना सहनशिलता सफलता की कुंजी से. समाज सुधारक, समाज संवर्धक, संत, क्रांतिकारी, समाज मा सुधार, विकास, शिक्षण प्रचार प्रसार साठी, मानवी मूल्य, सांस्कृतिक मूल्य जपनसाठी लड़नेवालो इनला कदम कदम पर विघ्न आवसेत. समाजमाकाच आपला भाईबंद रस्ता अवरोधन बन् सेती. एक सामान्य वृत्ति 'टांग ओढ़ो या गोटा मारो'. एन प्रवृत्ती का शिकार ज्ञानदेव, तुकाराम सरिखा साधू-संत, भगतसिंह, आजाद, सावरकर सरिखा क्रांतिकारी ज्योतिबा फूले, गाडगे बाबा सरिखा अनेक समाज सुधारक मुक्त भोगी सेती.

अज भी याच परिस्थिति से. काही करनो मंजे सहनशक्ति की समय-समय पर परीक्षा देनो पड़से। जगप्रसिद्ध चित्रकार व्हिंसेंट व्हॅन गॅग को विधान ''टु सफर विदाउट कंम्प्लेंट इज दी वोनली लेसन वी ह्याव टु लर्न इन लाइफ.''आपलो हिस्सा मा आयो आयुष्य अना वोकोमाका भोग कोनतिबी तकरार न करता, सहन करत जानो, यवच एकमेव धड़ा आपुनन् आपलोच जीवन पासुन लेनो सरिखो से. सहनशक्ति की परिसीमा होयेवरी जिनन् त्रास सहन करीन वयच आपलो लक्ष पूर्तिवरी पहुंच सक्या. समाज साठी काहीतरी साजरो करनो यवच उनको अपराध होतो.

अज भी असीच वस्तुस्थिती से. आता उदाहरण देनकोच भयव त दूर न जाता 'आपली मातृभाषा को सृजन, संवर्धन, प्रसार प्रसार' कोच लेव. ईस्वी सन २०१८ वरी यन् उद्देश्य पूर्तिसाठी आपलो समाज का काही आपली मातृभाषा प्रेमी पुढ् आया खरा, पर व्यक्तिगत सीमावरीच वय प्रयत्नशील रह्या। समग्र उद्देश्य पूर्तिसाठी मुहुन पवारी साहित्य कला संस्कृति मंडल भारत की स्थापना करी गई। स्थापना दिवस पासुनच यन् अभियान ला गति मिलन लगी। लेखक, कवि जुड़न लग्या। काव्य स्पर्धा, कथा कहानी, काव्य संग्रह रचना का पंख फुट पड्या। पहिलो अखिल भारतील पवारी साहित्य सम्मेलन, पवारी स्मारिका प्रकाशन, अखिल भारतीय पवारी कवि सम्मेलन, पहिलो स्थापना दिवस, सारा समोराह सफलतापूर्ण साकार होन लग्या। पवार समाज को सब सभा मंचयीन पर पवारी गूंजन लगी। बिह्याइनमा पवारी गाना, मंगलाष्टक गूंजन लग्या।

अना मंग देखने को से - इर्ष्या लक जरत काही लोक आक्रमक भया। विध्वंस सुरु भयेव। ''इंजन तोड़फोड़ करिस या पटरी की श्रृंखला कडी तोडीस त रेलगाड़ी तहस-नहस होसे'', यन् इरादा लक काम सुरु करिन। आमी काम मा मग्न त ये लोक राडा मा मस्त। तुफान चलाइन 'नाव' को - पवारी गलत! पवारी कवनेवाला गलत! पवारी साहित्य कला संस्कृति मंडल गलत। कुप्रचार जोर-शोर ल करिन सुरू। 'पवारी अना पोवारी' को वाद की आग भड़काईन। आमी आपलो काम करत गया। 'आमरी पवारी/पंवारी/पोवारी/भोयरी इत्यादि सभी नाव स्विकृति, जेला जो नाव पसंद उ लेव, आमला काही आपत्ती नही'' यव जब् आमरो पक्ष लोकं इनला पटेव अना सामाजिक एकता सर्वोपरि समजमा त ये विरोध करनेवाला सोशल मीडिया पर चिल्लाय-चिल्लाय थक गया पर पवारी साहित्य कला संस्कृति मंडल की सुदृढ़ता अना लोकविश्वास ला किंचित भी धक्का नही लगाय सक्या अना वय सेनानी पुढं बढतच गया।

आखिर विजय आमरो सहनशक्ति की भई। आमरो समर्पित भाव की भई। टीम वर्क की भई।

जय पवारी/पोवारी

मोरो अध्ययन मा आमरी मायबोली पवारी

- डॉ. (सौ.) भारती तारेंद्र शरणागत,
शासकीय उत्कृष्ठ विद्यालय, बालाघाट.

मोला खुप आनंद होसे जब् मी आपलो मायबोली - पवारी बोली मा बोलसू, बाचुसु अना लिखुसु. मोला आपलो आचार्य पदवी प्रबंध 'बालाघाट जिले की पवारी बोली का भाषा-वैज्ञानिक अध्ययन' को बेरा जानकारी मिली की पवारी बोली ला काही पवार बाहुल क्षेत्र मा पंवारी, पोवारी त काही क्षेत्र मा भोयरी, पवारी कसेति. परमार विकिपिडिया मा आमरो जाति ला परमार-राजपुत कही गई से अना उनका अनेक पर्यायी नाव पवार, पंवार, पोवार, पुवार असा देया गया सेति. परमार कालीन साहित्य मा मोला आमरो मातृभाषा को नाव नही भेटेव. एकोपरलक लग् से का हर युग मा क्षेत्रयि बोली यन् जनसमुदाय की बोली रही रहे. विक्रम-भोज को जमानो मा मालवा राज्य की राजभाषा संस्कृत होती पर घर मा वय कोनती बोलीभाषा बोलत होता एको कहीं उल्लेख नही भेट्. आर. वी. रसेल-हिरालाल, कुक, शेरिंग आना अन्य अंग्रेजी ग्रंथ/गेजेट-इनमा आमरो जाति ला पंवार/पोंवार अना मायबोली को नाव पंवारी/पोंवारी संबोधित करी गई से. जसो बोलचाल मा पंवार/पोंवार को पवार/पोवार भयेव तसोच पंवारी/पोंवारी को पवारी/पोवारी भई रहे असो लगसे.

जॉर्ज अब्राहम गियरसन न पहिलो डाव (१९२७) भारत की भाषाइनको सर्वेक्षण अना अभ्यास करिसेस. वोको अध्ययन अनुसार पवारी अना भोयरी एकदुसरो संग बोहुत मेल खासेति. भारत सरकार को जनगणना संलग्न मातृभाषा अहवाल मा हर दसक मा आमरो जाति ला पवार/पोवार अना बोली ला पवारी/पोवारी कही गई से। डॉ. अविक गंगोपाध्याय न आपलो भारतीय भाषा सर्वेक्षण किताब ''ग्लिम्पसेस ऑफ इंडियन लैंग्वेजेस'' मा महाराष्ट्र क भंडारा, गोंदिया, वर्धा अना मध्यप्रदेश क बालाघाट, सिवनी, छिंदवाडा, बैतूल जिलाइन को पवार/पोवार ३२६०० जनसंख्या (जनगणना, (२०११ इसवी) की मातृभाषा-पवारी/पोवारी/भोयरी/भोयरी-पवारी असो लिखवी सेस। या बोली ८०-८३% कोष्टी, कुंभारी, कलारी संग, ४९-७५%, बघेली, कुंभारी, कलारी, संग, ४९-६४% बुंदेली संग समानता देखवाव् से मुहुन कही गई से। आपली मातृभाषा वर्तमान मा करिबन ४,००० पवारजन बोल् सेत अना वा **६-बी** पायदान पर असुरक्षित स्थिति मां से असो भी कही गई से। इसवी २०२० मा प्रकाशित ''लैंग्वेजेस ऑफ वर्ड संकरण-३'' मा आपलो मातृभाषा ला pwr,ISO-639-3 अना वर्तमान असुरक्षित अवस्था - EGID-6-B-9 code मिली से।

मोला डॉ. ज्ञानेश्वर टेंभरे की ''पवारी ज्ञानदीप'' किताबलक पवारी बोली को व्याकरण, लोकगीत, लोककथा आदि साहित्य बाचन मिलेव। मोला बिह्या का गाना, जातो परका गाना, फूगडी गाना खुप साजरा लग्या। जब पासुन ''पवारी साहित्य कला संस्कृति मंडल भारत'' की स्थापना भयी तब पासुन साप्ताहिक काव्य स्पर्धा मा विविध विषय इनपर कविता, गीत, अभंग, भजन, पोवाडा बाचन मिल्या। तसोच साप्ताहिक लेख स्पर्धा को माध्यमलक आलेख, कथा, निबंध बाचनो मा आया। मंडल को तीन साल को कार्यकाल मा ''पवारी साहित्य सरिता'' वार्षिक पत्रिका को माध्यमलक बहुतसा लेख, गीत प्रकाशित भया सेति। करीबन दस-पंधरा किताब् भी छपी सेति। पवारी साहित्य सृजन संवर्धन साजरो होय रही से।

दुसरो अखिल भारतीय पवारी साहित्य सम्मेलन अना पवारी साहित्य सरिता ला शुभेच्छा। ✦

चुप रहनो म चैन है, सब कुई बोलत जाय,
रे मन बहुत न बोलियो, बोलना सी पत जाय।

भासा (भाषा) अना समज़ को अन्तर संबंध

तुफान सिंह पारधी,
पीएच.डी. शोधार्थी, सूचना एवं भाषा अभियांत्रिकी केंद्र,
महात्मा गांधी अंतरराष्ट्रीय हिंदी विश्वविद्यालय, वर्धा,

भाषा मानुष साठी संपर्क को सबलक मोठो माध्यम आय जेको लक हामी विचार को आदान परदान कर् सेजन। भाषा एक सामाजिक विभूति आय। भाषा अ ना समाज एक सिक्का का दुय पहेलु आती जिनको अन्तःसंबंध लक व्यावहारिक जीवन मा समस्त परकार की जीवनचर्या सम्पन्न होसे। समाज लक भाषा ला गरहन करके ओरवो समाज मा परयोग समाजमाच कर् से। एन प्रकार भाषा की उद्भावना अना परयोग दुई समाज पर उभी सेती। या सामाजिक परिस्थिति जहानी भाषा ला जनम देसे वहानी सब आँगन की अभिव्यक्ति भाषा लक होसेती। एको साठी भाषा समाज को दर्पण कयो जासे। भाषा अना समाज को जुड़ाव होन लक उनको आसपास घटित होन वाला सामाजिक आयाम ला संकेत कर् सेती उन आयाम लक समाज की सभ्यता अना संस्कृति को परिचय ओन् भाषा द्वारा होसे। एक स्पष्ट मत मा हामी कय सक सेजन की भाषा स्व-अंतःशरीर को निरमान कर् से। भाषा को संग चेतना अना जीवन सयली बदल जासे। भाषा समय, काल, परिस्थिति को आधार पर आपरो रूप बदलती रव् से जेकोलक कालकरमीक घटना करम लक उच्चारन स्तर रूपपरिवर्तन देखन मा आव् सेती। इन बात लक स्पस्ट होसे कि भाषा को उच्चारन संग मा समाज पर बी असर देखनों मा आवसे उन परिवर्तन लक रीतिरिवाज मा स्पष्ट रूप लक परिवर्तन समज मा आवसे। भाषा को हर शब्द मा ओकी संस्कृति लुकाई रव से। जेतरा आपरी भाषा का मूल शब्द मिल् सेती ओतरी ओकी सामाजिक अना संस्कृतिक विरासत समज मा आवसे। या बात जग जाहीर से कि भाषा को परयोगच भाषा ला सक्षम बनावसे।

भाषा पर ओको दायरा को आधार पर ओकी जवर की भाषा को पराभव देखनों मा आवसे। उच्चारन को परभाव आपरो-आपच बोलन मा आय जासे। भाषा को पराभव एकचखट्टे नहीं पड़, धीरु-धीरु पढ़से। अना एक कल को बाद ओको परिवर्तित रूप दिससे। भाषा परिवर्त होन को यो भी एक मोठों.करन से कि ओनों जमानों मा भाषा को परती का दृष्टिकोन होतो दूसरी भासागिन को का परभाव केतरो होतो या बात लगत मायना रारव से। नहानी क्षेत्रीय भाषा बोलन वाला गिन को परती अन्य मोठी भासा बोलन कसी प्रतिक्रिया करत होतीन यो एक गहन अध्ययन को विषय आय। ओन काल, समय अना परिस्थिति आधार पर समाज आपरो वर्चस्व स्थापित करन को परयास करसे।

एनच करम मा पवार समाज अना पवारी भाषा (बोली) की बात कर् सेजन त उच्चारण स्तर पर अनेक आधर पर भेद देखन ला मिल सेती। यो एक उच्चारन स्तर पर गहन अध्ययन को विषय से कि पंवार गिन को स्थानांतरण मालवा लक विभिन्न साक्ष्य को अनुसार हामला मिल से जोकि सत्य से। आता यहाँ उच्चारन स्तर की बात आवसे परमार लक पोवार, पंवार, पवार मुख्य रूप लक ये नाव नामित भया एको अलावा भी पोआर, पोंवार, पँवार, आदि नाम लक संबोधन होन का साक्ष्य बी मिल् सेत। आता यहाँ सवाल आवसे कि परमार लक ये दूसरा-दूसरा नाव कसा भया एको पर बी नजर डाकन की जरूरत से। यहाँनि बी क्षेत्रीय परभाव स्पस्ट रूप लक समज आय रही जेको लक पोवार पंवार अना पवार शब्द उचारित होसेत। भासा मा सरलीकरन की परकरिया स्वभाविक रूप लक होती रवे जेको असर समज पर भी पढ़यो असो परतीत होसे एको करन बी पवार शब्द को परचलन बढ्यो। यहानी पोवार शब्द केंद्रीय रूप मा देरव्यो जासे जेको पर मराठी भाषा को असर स्पस्ट रूप मा समज आवसे। काहेकी पोवार सबलक पहिले मराठी

भाषी क्षेत्र मा आयकर बस्या होता। मराठी भाषा संग मा हिंदी को भी परभाव स्पस्ट रूप मा देरव्यो जासे जेको लक पंवार, पँवार, पवार अधिक परचलन मा आया जेला एन समाज का व्यक्ति सहेज रूप लक उच्चारण मा प्रयोग कर् सेती.

परमार लक अन्य नाव कसा भया एन पहेलु पर सामान्य दृष्टि डाकन को परायस करयो गई से यहानी 'परमार' मा लक बीच का दुय अक्षर 'र अना मा' मुराय गया उनको स्थान पर 'वा' आय गयो एको संग मा पहिलो अक्षर 'प' को 'पो' 'पं' होय जासे। आता इन उच्चारन मा अंतिम का दुय अक्षर 'वा' अना 'र' = ''वार'' यथावत बनया रव्ह सेत। 'वार' शब्द को संग पूर्व मा 'पो' लगनों लक पोवार, 'प' लगनों लक पवार, 'पं' लगनों लक पंवार बनसे तसोच पोंवार, पँवार आदि नाव बन् सेती। आता यहाँ परमार अना पंवार यहाँ लक 'मार' अना 'वार' शब्द स्वतंत्र रूप लक बी परयोग मा आव् सेती जिनको अर्थ लगभग एक समान पायो जासे। आता यहानी असो प्रतीत होसे कि उच्चारन मा परमार को 'मार' शब्द अना पोवार को 'वार' मूल शब्द भय गया अना पूर्व का अक्षर 'प' अना 'र' 'पर' को जागा पर 'प' 'पं' 'पो' आय गया। एक कहावत मा कयो गई से कि 'कोस-कोस बदले पानी आठ कोस पर बानी' या कहावत यहाँ पर चरितार्थ होय रही से। यो मोरो संक्षिप्त मत आय येको आगे भी अध्ययन को अधार पर आगे की कड़ी ला जोड़न को परयास करयो जाए।

यहानी स्पष्ट होसे कि भाषा अना समाज की बात कर् सेजन त समाज अना भासा को नाव बड़ो करमबद्ध तरीका लक संबंध देरव्यो गई से। जेसोकि पोवार (समाज) लक पोवारी (भासा), वसोच, पवार लक पवारी, पंवार लक पंवारी नाव बन जसेती। यहानी स्पस्ट होसे कि एन समाज को नाव को पुढ़ 'ई' प्रत्यय लगनों लक ओकी भाषा को नाव बन जासेत। एन कड़ी मा पोवार समाज अना ओकी भाषा लक समाज की सभ्यता अना संस्कृति को परिचय देत रव्हसे। समाज सभ्यता अना संस्कृति को परिचायक होसे एन सब बात ला पोवार समाज मा सहेज रूप लक देरव्यो जाय सकसे। एन समय मा बी काई पुराना सामाजिक बंधन, रीति रिवाज, विश्वास, मान्यता कुरीति आदि लक समाज का सदस्य अवगत कराव् सेती। जेला अगली पीढ़ी गरन करत जासे। जसो-मानुस आपरी भासा ला सीरव् से वसो-वसो समाज की गयराई ला जानत जासे। यदि आपरी मायबोली ला बोलनों.बंद कर देवो त ओकी संस्कृति लक बी धीरु-धीरु दूरी बनत जासे। सब भासा गिन की काई सीमित ध्वनि लक लगत सारा शब्द बन् सेती उन बनाया शब्द लक असीमित वाक्य बन् सेत। पोवारी मा बी लगत शब्द संपदा से यदि एन् मायबोली को परयोग होए त ओकी शब्द संपदा मा बी लगत शब्द आगत होत जाएत अना सामाजिक विरासत बी धीरु-धीरु आपरो मजबूत स्थान गरन करत जाए।

वर्तमान परिदृश्य मा पोवार समाज मा भाषिक चेतना जगवान को सबलक मोठों अना पहिलो काम करी सेस त उ से ''पवारी साहित्य कला संस्कृति मंडल, भारत'' न जोको वजह लक अज को परिदृश्य मा पोवारी भाषा मा काम करन साठी होड़ मची से अना समाज एकजुट होन को परयास कर रही से अना समूहिक रूप लक अनेक साहित्य समूह गिन को गठन होय रही से। यो पोवारी मायबोली विकास को सवर्णिम काल आय। एनं सवर्णिम काल मा पोवारी को साहित्य लेरवन मा अनेक विभूति बढ़-चढ़ कर हिस्सा लेय रया सेती। जेको लक पोवारी को कई क्षेत्र मा काम होन की अपार संभावना बन रही से।

आपरो जबमी पोवारी को शोध कार्य करन बस्यो त पोवारी बोलन वाला लगत कम दिसत होतिन अना ओन समय कोनी भी पोवारी को विकास साठी संगठन होता नही पर्याप्त मात्रा साहित्य उपलब्ध नहीं. होता। मोरो द्वारा २०१८ मा दुय राष्ट्रीय संगोष्ठी मा पोवारी भाषा पर शोध पत्र बाच्यो पहिलो फरवरी २०१८ मा महात्मा गांधी अंतर्राष्ट्रीय हिंदी विश्वविद्यालय वर्धा अना दूसरों सितंबर २०१८ संकट ग्रस्त भाषा केंद्र विश्व भारती शांति निकेतन, पश्चिम बंगाल मा शोध ''पोवारी भाषा अना ओकी संस्कृति'' विषय पर शोध पत्र बाचन करयो। ओन समय मा संकल्पन आई कि पोवारी मा बी

संगोष्टी होनों चाहिसे जेको लक पोवारी को संरक्षण संवर्धन अना विकास होय सक से एन बात ला सबलक पहिले १४ सितंबर २०१८ ला डॉ. शोभा बिसेन (गेस्ट असिस्टेंट प्रोफेसर, जीजीयु बिलासपुर) लक चर्चा करयो। उनन सलाह देइन कि समाज का वरिष्ठ साहित्यकार के संयोग लक पोवारी मा संगोष्टी होय सक से जेलक पोवारी साहित्य मा रुचि राखन वाला आपरो-आप आपरी मायबोली पर काम करन ला सामने आयेती। एन् बात ला मिन् समाज का वरिष्ठ साहित्यिक ज्ञानेश्वर

टेंभरे, लखन सिंह कटरे, अना ओ.सी.पटले सर गिन की भेट लेयकन सिंतबर महिना माच १६ सितंबर २०१८ ला उनको समक्ष पोवारी को एक मंच पर एक संग समाज ला एकत्रित होन की बात राख्यो कि जब तक पोवारी बोलन वाला एक मंच नहीं आयेत तब वरी आमरी मायबोली को विकास नहीं होय सक, एन् बात ला गंभीरता लक लेयकन इन वरिष्ठ जन गिन न आपसी मा सलाह मासोरा करकन ''राष्ट्रीय पवारी साहित्य कला संस्कृति मंडल'' की आधारशिला राखिन जेको पर हामी सब की सहेमती भई जेकी ०४ नवंबर स्थापना सभा आयोजित भई वहानी बी सब की सहेमती भई अना सब को एन सकारात्मक पहेल ल। पोवार समाज का भाषा प्रेमी मातृभाषा परेमी एकत्रित भया। जेकोमा ४४ झन न आजीवन सदस्यता लेइन। इन सब को सहेमती लक ''पहिलो अखिल भारतीय पवारी साहित्य सम्मेलन'' ३ फरवरी ग्राम गुमाधाड़ा (तिरोड़ा) जिला गोंदिया मा भयो। एन कार्यकरम को विवरण अना महत्व २०२० की पूर्व पत्रिका साहित्य सरिता मा वर्णित करयो गई से। यहाँ यो संदर्भ को केंद्रीय भाव होतो कि समाज को व्यक्ति गिन को परयास लकच भाषा को विकास करन की मूल कड़ी आय।

यहानी स्पष्ट होसे कि पंवार समाज न पवारी, पोवारी, पंवारी मायबोली को विकास मा सब लक मोठी भूमिका निभाई सेस। एन बात लक साप-साप समज मा आवसे कि भाषा अना समाज को अन्तःसंबंध शरीर अना आत्मा जसो रव्हसे। पोवारी भाषा को विकास न पंवार समाज ला जोड़न को परयास करी सेस। एन मायबोली को विकास मा भासा परेमी गिन की जसी-जसी समज होती वसो-वसोच उन्नती साठी काम करीन उनको योगदान एक एक सीढ़ी को वानी काम कर से। सुरुवात मा लेकरू जसा तोतड़ सेत, अटक अटक कन बोल सेत वसीच पोवारी साहित्य, भासा विज्ञान मा वर्ण, शब्द, वाक्य स्तर पर सुरुवात भई से जेकोमा वा अनुकरनीय से। यो सब परकार को भासिक परिवर्तन समाज मा घटित केंद्रीय भाव ला उजागर कर से। यो भासिक परिवर्तन समय की मांग को अधार स्वतः सहेज रूप लक घटित होत रव्हसे। यहानी कोनि बी व्यक्ति विशेष नहीं रयकर सामाजिक वैचारिक को अधार पर परिवतडित होत रव्हसे. जेन समय की जसी मांग रव्हसे तसीच समाज अना भासा को रुख तसोच बदलतो देरव्यो जातो रव्हसे। आता एन मायबोली को सवर्णिम युग आय गई से जेको साठी साहित्यिक दृष्टिकोन, भासा वैज्ञानिक दृष्टिकोन, तकनीकी दृष्टिकोन लक काम होन की अपार संभावना से।

✦

ग्राम-गीता रचियता वं. राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज।
गाव सुधार, उन्नति संदेश जगाईन जन समाज..।।
ग्राम-गीता मा बन्या ऐकतालिस अध्याय।
देवदर्शन-महिला उन्नति-अमीरी, गरीबी स्वाध्याय।।
जीवन कला, आत्मानुभव गुपीत समायों सें ज्ञान।
सबांग जग मा प्रसिद्ध विश्व धर्म की बनी शान ।।

काही संस्मरण - कथा - कहानी

डॉ. ज्ञानेश्वर टेंभरे,
अध्यक्ष, पवारी साहित्य कला संस्कृति मंडल, नागपुर.

१. नहानपन की याद्

नहानपन की याद जागी का मानूष उनमा खोय जासे. पहिले को जमानो मा पहिली पासुन त मॅट्रिक वरी इस्कुल दोस्तभाई मिलजुलकर पैदल जात होता. इस्कुल को फाटक को बाजुला बसी बाई उकळी बोर, चारोळी इनपर तिखो-नोन की चटनी अना बोरकुट भुरकायकन एक कागद मा देत होती त वोको सवाद अजकाल को चायनीज दून सेकड़ो पट जास्त होतो. आमरो इस्कुल को रस्ता मा करवंद, बोर जांभूर, चिच, चिलबिलाई, आम्बा का झाड़ पड़त होता. करवंद को झाड दिसेव का काटा कुपाटी मालक जायस्यानी करवंद तोड़त होता. उनला तसोच तोंइ मा गुपत होता. वय करवंद खुप आंबट रह्यकन भी आमला गोडच लगत होता. आमरा दात कभी आंब्या नही. तसोच इस्कुल को मंघ् एक चिच को भलो मोठो झाड़ होतो. दुय बजे बिस्त्रांति की बीस मिनट-अर्धो तास की घंटा बजी-रे-बजी की आमी चिच को झाड़कन मुंडा सुटत परात होता. मोठा टुरा झाड़पर चंघकन चिच् तोडत अना पटपट खाल्या फेकत. आमी बी उनला पटपट बेचत होता अना आपलो शर्ट अना पँट को खिसा मा फुगतवरी भरत होता. मंग सबजन को खिसाइनकी चिच् एक जाग् जमाकरखन समान बाटत होता अना काही पिकी त काही कच्ची नही-नही कव्हतलक खात होता. तसोच रस्तापर बोरीइनका झाड् पड़त होता. उनला इस्कुल लक सुट्टी होयेपर वापसी मा झोडपा मारकन या फांदी हलायकन तोडकन गपागप खात होता. उन्हारो को सुट्टी मा गाव् महिना- दुय महिना मुक्काम रव्हत होतो. चटनीसाति आंबा आनन को मिसलका अमराई जात होता अना खिसामा नोन-मिर्ची की पुड़ी लिजात होता. गोटालक या झोड़पा मारकन कच्चा आंबा फोडकन फोडीइनपर नोन-मिर्ची तिखो भुरकायकन मस्त खात होता. आंबा राखनेवालो न् बिचारिस का कसो आंबा से त आमी आंबट खट्टो सवाद लेत मिठो से, गोड़ से कव्हत रव्हजन, रखवाली वालो काका का तोड्या आंबा झोरा मा भरकन घर् वापिस जात होता.

मंग मई-जून महिना मा अमराई मा पाड का आंबा धायकन धरनकी अना उनला चोखवन की अनिरवच मज्या होती. माचका आंबा हरदिन अलग अलग जातिका गिलायकन जेवनको बेरा भेटत होता. दुपार् सोयकन उठेपर टोपली भर आंबा चोखवजन. आंबा को रस अना घिवारी संगमा बड़ी की स्याक को सवाद अज भी याद करो त तोंड ला पानी सुटसे. तिखो सग्गो आंबा को रायतो, गोड रायतो को मौसम आवत होतो. आमी एक आंबा की चार फोडी करकन गोही बाहेर कहाडकन मिरची मसाला भरत होता. पहिले चटनी को सवाद लेय कसी से मुहुन प्रमानित करत होता. करवंद अना कटहर/फनस को भी रायतो टाकत. यन् सिझन मा आंबा की स्याक भी खुप गोड़ लगत होती. यनच उन्हारो को सिजन मा सितार का पापड, बरव्खल लाट्या पापड अना किसम-किसम का पापड बनत होता. आमी परसा का मोठा-मोठा हिवरा पान परसाडी जायकन आनत होता. पापड को उकडेव पीठ घीव, लोनी या रायतो को तेल संग खानो मा खुप मज्या आवत होती. यनच पिरियड मा बाड़ी की जांभूर पिकत. उनला बेचो अना खाव असी मज्जा लेत रव्हजन.

पहिले को जमानो मा भेदरा, आम्बा, बगन, बरबटी, गवारसेंग़, करुला, भाजी, कुकसा, बाल की सेंग वगैरा अनेक परकार की खुल् टाकत. आमी वहां भी मदत करत रव्हजन. उन्हारो मा बिह्या का सब नेंगदस्तुर होयेपर जेवनसाति बुलावनो रव्ह. जेवन मा सुवारी वोकोपर एक चम्मच बाटी-साखर अना एक चम्मच घीव, संगमा उळीद का बीचमा छेद वाला बळा, भात, दार, भटई-आलु की स्याक, कांदा अना नोन वाढत. पंगत को जेवन रव्ह. सबजन संगच जेवन बसती अना उठती. पानी पिवन आपली गिलास लिजानो पडत होतो. जेवन होयेपर पान-सुपारी मिलत रव्ह. असी केतरीतरी नहानपन की जब् याद् आवसेत त मानूस यादहिन मा आनंद लेत घंटोनघंटा खोय जासे!

२. मोरी गाव वापसी

मि पांचवी पासुन त अकरावी हायर मेट्रीक वरी जे एम. हायस्कूल मेन ब्रांच अना बि.एससी. धोटे बंधू सायंस कॉलेज गोंदिया मा सिकी सेव. हर साल परीक्षा भयी रे भयी का आमि एप्रिल को आखिर आपला कपडा-लत्ता झोरा मा भरकन हासी-खुशी लक पेसेंजर रेलगाड्डीलक तिरोडा साती रवाना होत होता. टिकिट लेयकन प्लेटफार्म पर कोनी आपलो ओरखी को भेटसे का मुहुन लोक इनला निहारत रवजन. कोनी भेटेव रे भेटेव का नमस्कार चमत्कार करस्यानी गप्पा-गोष्टी मा एतरा रम जात होता का गाडी स्टेशन पर आवताच होश आवत होतो. दुहीजन संगच गाडी मा चंघत होता, सीट मिली त बसत होता नही त कभी बीच मा रेटत-ठुसत उभा रवत होता. कभी-कभी रेलगाडी को दरवाजा मा सीढ़ी पर पाय परवारकन बाहेर को रम्य नैसर्गिक नजारा देखत सफर करत होता. इस्कुल-कालेज को धकधकी लक छुटकारा पायकन गांव जान की खुशी मन मा खुब खिलखिलायकन हासत-नाचत रव्ह. वोको मा हिवरो कुंज गंगाझरी-काचेवानी जंगल को मनभावन नजारा अना गुडऱ्या आंबाइन को फललक लद्या झाड़ त अचानक गाय, भस, सेरी को करप देख मन प्रसन्न होय जात होतो. असो माहौल मा सिलिमा का गाना भी गावन की अनिखच मज्या होती. गरम झकार, घामलक चिंब आंग अना गर्दी सब सुहावनीच लगत रव्ह, काहेका मन मा गाव जान की अपार खुशी डोलत रव्ह!

गाडी को डब्बा मा कोनी मुंगफल्ली वालो त कोनी मिसर वालो चंघ्. कोनी चिक्कीवालो त कोनी फुटानावालो, कोनी पिपरमेंट-बिस्किटवालो त कोनी बिडी-सिगरेट वालो आवत अना जात रवत. पर सबमा मोला लुसलुसीत पानीभरी ककड़ी की फोड़ अना उनपर नोन-मिरची-जिरो वाली लाल-लाल रंग की चटनी खुप भावत होती. चार-आठ आना की ककड़ी खायकन दिल खुश होय जात होतो. गोंदिया-तिरोडा बीच मा दूय स्टेशन पडत होता. काही लोक उतरत त काही लोक चंघत. चेंगरा-चेंगरी होत रव्ह. कोनी को हात लग् त कोनी की छाती त कोनी की पाठ त कोनी को गाठोड़ा, कोनी की पेटी-डबा नही त कोनी की टोपली-ओरगा!

कभी-कभी झगड़ा-रगड़ा त कभी-कभी मारामारी भी सीट साती होय जात होती. असो धक्काबुक्की को बिकट वातावरण मा राजनीति पर भी खुब वाद-विवाद, तुतु-मैनै होत रव्ह. तब् बिसलेरी की चाल नोहती. घरलक आपलो संग पानी लिजान की भी परथा नोहोती. बीच मा ठेसनपर गाड़ी रुकताच आपलो झोरा सीटपर मंडायकन आजु-बाजुवालोला सांगस्यानी धावत-धावत प्लेटफार्म उतरकन नलकन धावत होता. वहां भी बटा खुब भीड़ रव्ह. जबरदस्ती घुसस्यानी आंजुर नलरवाल्या ठेय पानी गटागट पिवत होता अना पियकन भयो रे भयो का आपलो डब्बा को गेटकन धायकन आपली सीटपर बसत होता. चहावालो डब्बा मा फिरत रव्ह, वोला बुलायकन काच की गिलास मा चहा चार आना लेयकन चुसकी मारत पिवत होता.

''मि मेट्रीक की परीक्षा देयकन आपलो मेंढ्ढा गाव् जाय रही सेव'' सांगनो मा खुप मज्या आवत होती जसोका मि हिमालय को शिखरपरच चंग गयेव, एवरेस्ट काबिज कर लेयेव!

गरम हवा, घाम, गर्दी, हल्ला- गुल्ला को काहिच फरक पड़त नोहोतो. मन खुप प्रफुल्लीत रव्ह. आखिर तिरोडा ठेसन आयो का झट-पट उतरकन टांगावालो ला आठ आना देयकन बसस्टेंड जात होता. मेंढा-सुकड़ी की बस की रस्ता देखता देखता अंधारो होय जात होतो. कभी-कभी गोंदियालकच येतरी भरकन आवत रव्ह का पाय ठेवन जागा रव्हत नोहोती. असी गंभीर परिस्थिति मा मंग एक-दुय किलोमिटर पयदल जायकन सुकड़ी नाका जात होता. कोनी आपलो गाववालो को गाड़ो खासर भेटेपर वोकोपर बसकन जा. होता त कभी पैदलच अंधारी रात मा एकटो ला पैदल जानो पडत होतो. ओघर आवताच भूत को भेव मनमा ठुसत रव्ह त बजरंग बली ला यादकर हनुमान चालिसा मनको मन मा गुनगुनावत रव्हजन. चोर हुचक्काइनको भी लुटपाट, मारझोड़ को भेव लग्. मंघ् दैखवनकोच नही अना फटाफट चलनको यव नियम पालन करत आखिर गाव, घरदार पोहुचकन निस्वास लेत होता.

३. लोक का कहेत?

मि साल मा तीन-चार डाव गाव् जासु पर औंदा कोरोना को पापलक रेलगाडी अना बस बंद होती. मास्क बांधो अना घर् रहो, असो हाल होतो. सय-सात महिना पासुन गाव् जानो नही भयेव होतो.

दिवारी निपटी. कोरोना को जोर भी घसरेव. वोतोमाच खबर मिली का मोरो मोठो भाऊ जो मोरोदून

पाच साल मोठो से अना मि ७५ त ऊ ८० साल उमर को से, ऊ घर् अचानक सपली परलक आंगन मा उतरता-उतरता चक्कर आयस्यानी खाल्या पडेव. बेहोसिमाच वोला गोंदिया को दवाखाना मा भरती करिन. पता चलेव का वोला दिल को दौरा पड़े होतो. वोकी बायपास सर्जरी भई. नसीब, ऊ मरता मरता बचेव. गोंदिया को दवाखाना मा १५-२० दिवस भरती होतो अना गयेव हपतामाच घर् आयेव.

मोला रह्यकन नही भयेव. मि टुराला कहेवृ ''भाऊ जबपासुन मोठो भाऊ की बिमारी की खबर आयकी सेव, मोरो जीव मा जीव नाहाय. काहीच कर अना मोरो गाव जानकी वेवस्था कर दे.'' भाऊ कसे - ''दादाजी, मोला भी गाव की खुब याद आयी से. बटईदार का कसी खेती कर रही से?, धान को फसल को का हाल से? त देखन को से. सनिवार, इतवार की सुट्टी से. आपुन सुक्करवारच चार बजे नागपुरलक निंघबिन त आपलो गाव् सात बजेवरी पोहुच जाबिन, दुसरो दिवस मि, मोरो टुरा अना मोरी घरवाली अंधारो पड़चा-पड़ता गाव् पोहच्या.

दुसरो दिवस सकारी मि आंगपाय धोयकन कपरा पेहरेव अना डोईको केसइनला तेल लगायकन कंगी फेरतच होतो त मोरो चुलत भाऊ को बेटा घनश्याम भाऊ आयेव. संगच सकार की चाहा पिया. इत् उत् की गप्पागोष्टी भई. बादमा वोन् वोको टुरी को बिह्या सामने को महिना की १६-१७ तारीख ला गोंदिया को वैभव लॉन मा से कव्हत पतरिका देईस अना ''तुमला सबला आवनकोच से'' मुहुन आग्रह करीस. मि मान हलावत होकार देयेव.

मि सहजच खबर लेयेव - ''का भाऊ बिह्या की कसी का तयारी से?'' मोरो पुतण्या कव्हन लगेव - ''आपलो कुटुंब मोठो से, आपलो गाव भी मोठो से, आपला रिस्तेदार भी काही कमी नाहात. मिन् १००० पतरिका छपाई सेव. पतरिका बाटनो सुरु से. लगसे का अनखी दुय-तीन सौ छपावनो पड़े'' मि आपलो पुतन्या की बात् आयककन चकराय गयेव. वोला पुछेव- ''भाऊ पत्रिका एतरी, त मंग पाहुना केतरा?'' जवाब मिलेव- ''कमसे कम दुय-अड़ीच हजार!'' मोरो मुखवलक अचानक ''अबोबो'' मुहुन मोठोलक शब्द बाहेर पड़या! मोरो पुतन्या दचक गयेव अना हड़बड़ायकन पुछन लगेव - ''बडोजी, का भयेव?'' मि वोला समजावत कहेव - आमरो वडीलइन जवर ७०-८० एकर जमीन रव्ह, धानलक ढोला लबालब भऱ्या रव्हत होता, कोठाभर गाईभसी रव्हत, खंडीभर नौकर-चाकर रव्हत, गावकरी भी मांड़ो गाड़न, गोना, सतरंजी बिछावन, पंगत पाहुनाइन ला जेवन वाढन पुढ् पुढ् धावत होता. बरठी, भाली, काहार, ढिवर, सोनार, खाती, बढई सब काम करत होता. सयपाक कऱ्या भी गावकाच रव्हत. बाजावाला मांग होल्या भी गावकाच. बरातसाठी लोक आपली खासर अना बैलजोड़ी जुपकर स्यामिल होत होता. सब रिस्तेदार आप-आपलो रेहका, छाटी, रेळू गाड़ोलक बरात मा स्यामिल होत होता. आईमाई स्याक-भाजी कापत, मसाला पिसत. पर आता समय बदल गयो. तोरोजवर मुस्किललक १०-१२ एकर जमीन बची से. गाई, भसी, बैलजोडी, नौकर-चाकर सब लापता बया. बटईदार खेती करसेत, खेतलक फसल सिधी बिक्री केंद्र जासे. ढोला फोड़फाड़कन सवान भया.

गाव मा कोनी, कोनी को जखम ला मलम नही लगाव्. भाईबंद दूर-दूर ठाकसेत, काम करनेवाला मजूरी बिगर पड़ेव-काड़ी ला हात नहीं. लगारत. रिस्तानातोवाला खानका संगाती. तोरो घरको सडुन सड़ गई से, नवो बनावन को से, कोठा पड़ रह्या सेत उनला सवारन को से. तोला दुय टुरा शहर मा सिक रह्या सेती. मंग बिह्या २००-३०० लोकहिन मा निपटाईस त अंगत-पंगत को खर्चा भी बचे, बिह्या तोरो घरच निपट जाये, शहर को लॉन को खर्चा भी बचे अना कम खर्चा मा सब बाक्का बिह्या होय जाये.''

मोरो पुतन्या झटकन कव्हन लग्यो - ''लोक का कहेत, रिस्तेदार हासेत, गाववाला पाटलांची सरली ले ठलव्यादून निपट्टर झाला रे आ कहेत. आपला बाप-दादा की इज्जत माती मा मिल जाये.'' मि वोकी सोच आयककन थक्क भयेव. हो तोरो बरोबर से भाऊ, आम्ही बिह्या मा आवबिन कह्यकन यव विषय समाप्त कर देयेव. बाद मा मोरो भाईन् सांगिस का - ''यन् तिगसता ग्राम पंचायत को पंच को चुनाव साठी एक एकर जमीन बिकिस अना बिह्यासाठी काही दिवस पहिले अनिरव एक एकर को सौदा करि सेस. भगवानच मालिक!''

४. यव करू का ऊ करू

या बात बोहुत जुनी आय. तब् मी नागपुर विद्यापीठ को स्नातकोत्तर प्राणिशास्त्र विभाग मा प्राध्यापक मुहुन कार्यरत होतो. मोरो एक पीएचडी शोध-

विद्यार्थी विनोद देशमुख मोरो चेंबर मा परवानगी लेत अंदर आयेव. मोरो सामने निशब्द उभो देख मीच वोला प्रश्न करेव - ''बोल का प्राब्लेम से? इलेक्ट्रॉन मायक्रोस्कोप, स्पेक्टोफोटोमिटर का इलेक्ट्रोफोरेसिस को?'' ऊ बोलन लगेव - ''नही सर, यन् इंस्ट्रुमेंटइनको काही प्राब्लेम नाहाय.'' लगेच मी दुसरो प्रश्न करेव - ''मंग कोनतो प्राब्लेम से?'' ऊ कव्हन बसेव - ''सर, थेसिस को काम फायनल स्टेज मा चल रही से. पुरा आबजरवेशन अना उनको स्टॅटिस्टिकल एनालिसि भी पुरो भय गयो. ग्राफ भी तयार कर रही सेव. काही फोटोग्राफी भी निपट गयी से, अना आखरी डिस्कसन को चॅप्टर लिखवनो सुरु से. सब काम, काही अडथरा नही आयो त पुरो थेसीस एक महिना मा तुमला तपासन देय देऊन. मोरो प्राब्लेम दुसरोच से.'' मी जरा तेज आवाज माच खबर लेयेव - ''मंग तोरो प्राब्लेम कासे?'' त आखिवर मा बोलन लगेव का, - ''सय महिना पहिले मी भारतीय वन्य सेवा परीक्षा मा बसेव होतो. अज वोको निकाल आयेव. मी पास भयेव. तसोच मोला १५ दिवस बाद कोयम्बतुर ला एसीएफ की ट्रेनिंग कोर्स जॉईन करन को पत्र भी आई से. त सर, मी खुब द्वंद की स्थिति मा सेव. आता तुमीच मोरो मार्गदर्शन करो, का मी का करु?''

वोको यव भ्रम परखताच मी वोला पहले शुभकामना देयेव अना सांगेव - ''मी तोला एक मोरो नहानपण की किस्सा सांगसु. मी एक दिवस पिपरमेंट लेनसाति सिंधी को दुकान जानसाति फाटककन गयेव त मोला दादाजी धड़ी (बैठक) पर बस्या दिस्या. दाजी काका संग काही गप्पा मारत होता. मी ध्यान देयकन आयकेव त दाजी काका कवत होतो-'' ''का सांगु भाऊ, धानमा खुप कचरा भयी से. बांधी मा मानुस घुसे त दिस नही सक्, मानुस का करे काही समज मा नही आव्.?'' दादाजीन् वोला सल्ला देइन - जाय तुरत धान उखाडकन फेक दे.'' दादाजी की सल्ला आयकताच दाजी काका त काका, मी भी जोरलक हास पडेव होतो. दादाजी दाजी काका ला कव्हन लागेल, ''अरे उत्तर त तोरोच जवर से मंग उसीर कायला, लवकर तन काहाडनो सुरु कर दे. दुसरोच दिवस दाजी काकान् कचरा निंदनो सुरु करिस!'' या कथा आयकताच धाडकन ऊ टुरा उभो भयो अना कवन लग्यो- ''सर तुमरो इसारो मोरो समज मा आय गयेव. मी पहिले थेसिस को काम दिवस-रात मेहनतकर पुरो करसु अना मंग ट्रेनिंग पर जासु.''

वन् थेसीस को पुरो काम करकन मोला कोयंबतुर जानको पहिले सोपिस. मी जसो समय मिलेव तसो तपासेव. काही जाग् सुधारना करेव तर काही जाग् वोकी समीक्षा बदलकन नवी समीक्षा लिखवेव. सहा महिना को बाद ऊ दिवारी मनावन एक हप्ता को सुटीपर नागपुर आयोव. आवताच मोला भेटेव. मी वोला सब सुधारना समजाय देयेव. अज ऊ पीएच डी पदवीधर को संग-संग कंजर्वेटर ऑफ फॉरेस्ट को मोठो पदपर से!

आमी बोहुत बेरा ''का करे पायजे'' येको दुविधा मा रव्ह सेजन. कभी कभी उच्च शिक्षण क पदवी जसी एम.एससी. की परीक्षा अना युपीएससी की परीक्षा संगच आवसेती अना मन मा तुफान उठसे, ''का करु अना का नहीं.'' ''तब् प्राधान्य युपीएससी परीक्षा ला देये पायजे'' यव मोरो सल्ला रव्हत होतो. काहेका आपुन करिअर बनावन शिक्षण लेसेजन. मन अगर करिअर बनावन की संधी आपलो जवर चलत आयी त वोको स्वागत करे पायजे. वोला पहिलो प्राधान्य देये पायजे. पदवी यव औपचारिक शिक्षण को भाग आय. करियर यव जीवन को ध्येय आय. ए दुही गोष्टी जीवन मा कभी दुय टोक पर रव्हसेत त कभी समांतर रेसा वानी रव्हसेत. नसीबवान क्कचितच जिनला दुही संगमा भेट् सेत. बोहुतसा बी.ई., एम.टेक. एम.बी.बी.एस., एम.एससी., एम.काम, पदविधर अज प्रशासनिक पदपर सफलतापूर्वक नोकरी कर रह्या सेती. जेन् शिक्षण शाखा मा पदवी लेईस ऊ वोनच शाखा मा जीवन मा सफल होये असो काही नाहाय.

काही लोक छंद मा एतरा पागल होय जासेत का मिली नोकरी सोड देसेत. छंदलक परिवार नही चल्. परिवार चलावन पैसा लगसे. असोमा जहां आर्थिक दृष्टीलक समृद्ध होनको मार्ग चुननोमाच शहानपणा रव्हसे. करिअर छंदमाच करनो असो जरुरी नही. छंद यव मानुस को व्यक्तिमत्त्व को एक बाग से. पैलु से. एखाद अलग क्षेत्र की नोकरी करत भी आपलो छंद सम्हालता आवसे. मुहुन प्राधान्य को पाठलाग यवच यशवंत होनको रस्ता से, गमक से यव समजे पायजे. जीवन मा आर्थिक स्थैर्य, कौटुंबिक जबाबदारी, सामाजिक प्रतिष्ठा, ध्येय्य, प्रगति सब एक को मंघ एक जुड्या सेती. उनला प्राप्त करन आड मा आवनेवालो दोष इनको निवारण करनो जरुरी रव्हसे. वोको समय समय पर ''सेल्फ ऑडिट'' करे पायजे. आपलो ध्येय, चरित्र अना कार्य कुशलता, दक्षता मजबुतिलक ठेवनोमाच

सफलता का फूल खिलसेत, यव सदा ध्यान मा ठेये पायजे. मेहनत सफलता को मेरुदंड से.

मी आपलोपरलक आपलीच कथाकहानी सांगसु. मी पहिली, दुसरी मोरो गाव मेंढा पासुन तीन मैल दूर सुकळी को इस्कुल दररोज. पैदल आवनो जानो करत सिकेव. पाचवी पासुन मॅट्रिक वरी सिविल लाईन घर पासुन जे. एम. हायस्कुल पुना टोली गों दिया को हररोज पैदल चलकनच शिक्षण लेयेव. बी.एससी., एम.एससी. पीएचडी सायकल चलावत पुरी भयी. वोनो जमानो मा पटील का टुरु जास्तच जास्त मॅट्रिक, स्नातक होय प्राधान्य शिक्षक नोकरी ला देत होता. काही बापदादा को बाडा अना खेतीमाच खुश रव्हत. मोला जीवन मा काही तरी नेत्रदीपक कामगिरी करन को ध्येय होतो. वा मोरो दादाजी की इच्छा होती. वोन् मंशा खातिर मी चलत गयो, चलत गयो अना जेकी कभी कल्पना भी करेव नोहतो ऊ सब यश भगवान न् मोरो झोरा मा भर देईस.

युवा वर्गला भी मोला यतरोच सांगनो से का ध्येय जीवन मा ठेय, मेहनतकर बिना डगमगाये पुढ् चलत रहो, सफलता तुमरा पाय चुमें. ✦

ना करो निरर्थक वादविवाद

आदिकालीन नाव प्रमार परमार
अंग्रेजकालीन नाव पँवार पोंवार
मराठाकालीन नाव पवार पोवार
गयो बदल काल संग जाति-नाव ।

वर्धा क्षेत्रीय कसेत भोयर-पवार
बैनगंगा का कसेत पोवार-पवार
नरबदा का कसेत परमार-पंवार
जसी बदले कोसकोस नदी धार।

जाति एक पर नाव भया अनेक
जसा दुर्गामाय का नव अवतार
कहो इन्डिया भारत हिंदूस्थान
यात् हिंद-संस्कृति की पहिचान।

चाहे प्रमर कहो या कहो परमार
चाहे पंवार कहो या कहो पोवार
चाहे भोयर कहो या कहो पवार
जेकी जो इच्छा, लेव जातिनाम।

पवार जातिको सुवर्ण इतिहास
भर्तरी विक्रम भोज राजे महान
एकता बिना नही समाजोत्थान
ना करो जी निरर्थक वादविवाद।

मि आना मोरी कविता

मि कवि आपलो मन को धनी
हातमा धरू कागज ना लेखनी
बरसाऊ शब्दन की चिर झड़ी
सबला नहलाय भरु उमंग नवी ।

मि निर्धन, नही से मोरी तिजोरी
नही नोट-सिक्का ना सोनो-चांदी
फकीर कहान लका लुटाये निधी
मन क भाव ल खेलु सिमगाहोरी ।

कवि क दिल मा जरत रवसे दिवो
फेकत रव्हसे बाहेर उ शुभ्रउजारो
अंधारो होय जासे वहान ल रवानो
अंध्रा देखवे आपल् डोराल् जमानो ।

कविता मा मोरी भरिसे माय बोली
कविताल् बांधे बहना भाईला डोरी
कविता भरे पति-पत्नी मा प्रेमसरी
कविता मोरी बेटा-बेटी की संपत्ति ।

नहीसे मोरी कविता कहीं बिकाऊ
कोनी सेठ नही लगाय सक् बोली
जन-जन क हृदय की जमा-पुंजी
राखन करसे मोरी माय सरस्वती ।

- डॉ. ज्ञानेश्वर टेंभरे

पवारी संस्कृति

रविन्द्र टेंभरे,
से.नि.,शिक्षणाधिकारी, ओंकार नगर, नागपूर

. पवार लोक आपलो धर्म - हिन्दु, वर्ण - क्षत्रिय, जाति - पवार, गोत्र - कश्यप/वशिष्ठ, उपगोत्र - कुलनाम (कूर), मूल - मालवा को राजा भोज घरानो मा मानसेत. मुगलकाल को अंतिम घड़ी मा नागपूर को गोंड राजा बरख्त बुलंद शाह अना मराठा राजा रघुजी (पहिला) भोसले को सेनादल मा भरती भया अना मंग किसानी करन लग्या. पर स्वभावलक राजपूत गुण कायम से. पवारों की मायबोली पवारी/पोवारी/भोयरी आय. प्रादेशिक भाषा को प्रभाव को कारण मायबोली मा लहानमोठो अंतर आयीसे. पवारी/पोवारी बोलीभाषा बोलनेवालों की संख्या झपाटालक कम होय रही से. नवो पिढ़ी को टूरा टूराइनला त उनकी मायबोली मालुमच नाहाय. आता पवार लोकइननं मराठी या हिंदी भाषाला आपली मातृभाषा समझी सेन. येकोसाठी पवारी बोली को संवर्धन करनो जरुरी से.

दुल्हादेव (शिव), नारायण देव (विष्णु) अना सांकलदेव (अग्नीयज्ञदेव) ये पवार जाति का कुल देव आती. उनला बैल की कवरी, सुपारी अथवा नदी को गोटी को रुप मा कपड़ा को पोटली मा बांधकर देवघर मा चवरी को ओरत्या टांगकर अथवा दिवार को फूल मा ठेवसेत. जिवती को दिवस अना माघ शुक्लपक्ष को मंगळवार, शनिवार ला देवईनला उतरायकर आसनपर बसावसेत. कुकू, अक्षता, फूल, सुपारी, खारक, बदाम, साखर, अना नारियल अर्पण कर पुंजा करनो मा आवसे. अटई, सुकुड़ा, खीर, हलवा, को नैवेद्य चढ़ायव जासे. या परसाद घर को बाहेर लिजावता नही आवं. घर को अंदरच प्रसाद कुटूंब वाला खासेत. कालीमाय पवारों की कुलदेवी मानी जासे. पर कुलदेवी की घर आंगन मा ठेवनो वर्जित से. काली को रुप मा देवघर मा दिवो की बात प्रज्वलित करी जासे.

हिन्दु धर्म का सब त्यौहार पवार लोक मनावसेत. एकोमा महत्त्वपूर्ण सन त्यौहार अखाड़ी, जिवती, नागपंचमी, नवई, रक्षाबंधन, कानुबा, पोरा, काजरतीज, गणेश चतुर्थी, नवरात्री, दसरा, दिवारी, पांड (दत्त जयंती), महाशिवरात्री, तुरसी को बिह्या, संक्राति, होरी, रामनवमी हिंदु पचांग तिथि को अनुसार मनाया जासेत. हर त्यौहार मा अलग अलग पकवान रव्हसेत. त्यौहार को मुताबिक व्रत, उपवास ठेवनो मा आवसे.

धार्मिक करमकांड पवार समाज मा सिधो साधो तरिकालक मनायव जासे. पूंजापाठ बिना ब्राह्मण को खूदच निपटावन की प्रथा से. गाव मा पहले भगत ला कबी कबी बुलाया जात होता. हिंदू धर्म को अनुसार विविधत तिथि को अनुसार पूंजा पाठ होसे. आई माई मरदमाना उपास ठेवसेत. शिवरात्री, संक्रान्त मा तिर्थस्थल मा जत्रा लगसे, वहाँ सब जन जासेती. काही काही पवार जन पंढरपूर की वारी करसेती. पवार समाज मा भजन कीर्तन की बड़ी आवड़ रव्ह से. कानुबा, तीज मा रातभर घर घर भजन होसेती. पवारी गांव मा भागवत सप्ताह का आयोजन करनोमा आवसे. गायत्री यज्ञ को आयोजन भी होसे. आजकल पवार लोक भिन्न भिन्न पंथ को अनुसार पूजा पाठ करसेती.

पवार समाज मा मरदमाना पंच्या (धोती) अना आईमाई नववारी लुगड़ा असो मुख्य पेहराव होतो. पर आता पंच्यावाला मरदमाना अना लुगड़ाबाली आईमाई बिरलाच दिससेती. पँट-शर्ट, कुर्ता-पायजामा अना साड़ी, पंजाबी ड्रेस को चलन पवार समाज न बी अपनायी सेस. विवाहित आई-माई गरो मा गरसोली (मंगलसूत्र) नाकमा नथनी, खड़ा, कान मा बारी, हाथ मा बंगड़ी, हात को बोटमा मुंदी अना पाय को बोट मा जोड़वा पेहरे सेत. बाकी को बिसरो आपलो ऐपत को अनुसार पेहरे सेत. आई-माई बिह्या होनपर भांग मा सिंदूर अना डोस्कापर पल्लो ठेवसेत. मरदाना दाढ़ी-मिशी अना चूटी ठेवसेत. तसोच कमर मा करदुरा बांधसेती. काई काई जन जनेउ भी धारण करसेत. पर आब को आधुनिक जमानो मा आता मरदमाना आईमाई को रहनसहन अना पेहराव मा खूब बदल आयी से। पहले को जमानो मा विवाहित बेटी ला कपड़लत्ता अना खाजो मायघरलक पुरावन की प्रथा होती. तसोच खंबुरा की प्रथा होती. आता या प्रथा बंद भय गयी से.

✦

पवार जाति मा गोधुली बेलापर बिह्या लगावन की प्रथा से. तसोच पवार समाज मा हुंडा, दहेज की प्रथा नाहाय. बिह्या मा दुय चार करोलीं जात. आई-माई नवरदेव संग जात नाहोती. तसोच बिह्या को बरात मा रस्तापर नाचनो भी मना होतो. पर आता येन आधुनिक युग मा सब नियम, बंधन शिथिल भय गया सेती.

पवार समाज मा बेटीला देवी को स्थान देनो मा आयी से. बेटी, बहिन, फुपा का पाय लगन की प्रथा से. तसोच देवरानीला जेठ (भासरो) को कन देखनो, नजर मिलावनो, पाय धोवनो, पाय लगनो वर्जित से. पवारी मा नारी सम्मान बहूत महत्त्वपूर्ण से. नारी ला घर की मालकिन लछमी समझी जासे. पूरो घर संभालन को काम आई-माई करसेती. तसोच पवार लोक भास्या, भासी ला खूप मान देसेत. मामा-मामी भास्या-भासी का पाय लगसेत.

पवार लोक उद्यमी सेती. पवार जमीन, जायदाद, घर-बाड़ी, पशुधन, सत्ता साठी जीवनभर कष्ट करणारी जात से. चोरी चपाटी, डकैती, भिरव मांगनो पासून कोसो दूर सेत. 'स्वभालक नरम अना कर्मलक गरम' असी उनकी पहचान से. बुद्धीलक हुशार पर व्यवहार मा नम्र सेत. पवार जाति स्वाभिमानी, दुसरों को सामने सिर न झूकावनेवाली से. पवार समाज समय को साथ बदलनो मा विश्वास ठेवसे. क्षत्रिय वर्ण को पवार समाज अधिकतर मांसाहारी से. पर जंगलि सुवर, गाय-बैल को मांस नही खात. तरी समाज मा शाकाहारी लोकइनकी संख्या भी बहूत से. पवार लोक मितव्ययी, नम्र, इमानदार, स्वाभिमानी, जिद्दी सेत. आपलो क्षेत्र को काम का वर्चस्व जमायकर नाव कमावसेत. पवारी बहूल गाव मा त इनको अन्य जातिपर वर्चस्व स्पष्टरुप मा दिसकर आवसे.

✦

गाव - शिवार

मोरो मन को पाखरू देखवो
फैलायकर पंख तैयार भयव
गांव शिवार को चक्कर मार
सीधो बचपन मा मोरो गयव

बरसात आयी परहा लग्यव
शिवार सजी से हिवरो हिवरो
धान की लोंबी झूकी खाल्या
सोनो बिछी से पिवरो पिवरो

धान आयव काटनला आता
करो नोको कोनी की परवा
सकारी सकारी ठंडी ओद मा
सबको पहले बेचो सरवा

खुरदापन देयकर सरायकर
खऱ्यान चुरनीसाठी भयव
तनिस का ढग मोठा मोठा
अन्न महाराज घर मा आयव

जनम भयव गाव खेड़ा मा
बचपन गुजरेव गाव मा
मन को पाखरू मोरो भाउ
से गाव-शिवार को भाव मा

शिक्षण मा समाजोत्थान

पढ़ लिख्या शिक्षण शिक्या
भेट्यव समाज मा मान पान
जरूरी से उत्थान समाज को
पर नहीं येको आमला भान
शिक्षण नौकरी को बल पर
लेया गांव मा खेती जुमला
पर भाई बंधु उपाशि सेती
नहीं येकी परवाह आमला
शिक्षण शिक भया साहेब
भयव मालक बंगला गाड़ी को
समाजोत्थान साठी आमरो
से काही सहयोग काड़ी को
पाहिजे सता हात मा आमरो
होय रही खुष से भाषणबाजी
शिक्षण मा से समाजोत्थान
मंग काय की से हौजी हौजी
शिक्षण आय दुध बाघिन को
पियकर मारो खूब किलकारी
मिटाओ भेद उच निच को
से पवार समाज सब पर भारी

रविन्द्र टेंभरे, नागपुर

आमरो राजा भोज

श्रीमती अमिता रविन्द्र टेंभरे
ओंकार नगर, नागपुर

राजा भोज को जनम बसंत पंचमी, संवत १०३६ ला पवार जाति को परमार कुल मा भयेव होतो. वोको पिता को नाव सिंधुलराज अना माता को नाव सावित्रीदेवी होतो. सिंधुलराज मालव देश को राजा होतो अना वोकी राजधानी उज्जैन होती. राजा सिंधुलराज अना राजा मुंज भाई-भाई होता. भोज को एक लहान भाई होतो. वोको नाव दुशाल होतो. भोज को महारानी को नाव लिलावती होतो. राजा भोज ला तीन टूरा होता. जयसिंह, देवराज अना वत्सराज. तसोच भोज ला दुय टूरी होती. राजमती अना भानुमती. महारानी लिलावती रूपवान, महान साहित्यकार, विदुषि, कवयित्री अना विज्ञान-गणित मा पारंगत होती.

सात सालको उमरमा भोज विद्या ग्रहण करनसाठी उज्जैन को सांदीपनी गुरुकुल मा गयव. भोज की बुद्धी तिक्ष्ण होती. तेरा साल की उमरमा भोज न वेद, पुराण, उपनिषद, स्मृति मुप्पाठ कर लेयीस. बीस साल की उमरमा ओला साहित्य, अर्थशास्त्र, राज्यशास्त्र, इतिहास, विज्ञान, अभियांत्रिकी, आयुर्वेद, व्याकरण, ज्योतिषशास्त्र, धर्मशास्त्र, संगीत, युद्ध विद्या, शस्त्र विद्या मा महारथ हासिल भय गयव होतो. राजा सिंधुलराज की मृत्यु को बाद बिस साल की उमरमा दसमि वदी मार्गशिर्ष संवत १०५६ (ई. १०००) ला भोज विधिवत राजा बनकर राजसिंहासनपर बसेव.

राजा भोज उँचो-पूरो, भीमभूजाधारी, उँचो माथा, घाऱ्या डोरा, चौड़ी छाती, टोकदार सुंदर नाक, तेजस्वी चेहरा को खूबसुरत होतो. धनुर्विद्या, तलवारबाजी मा निपूण होतो. उन्मत बिफरेव हत्तीला बसमा करन की विद्या अवगत होती. हत्ती, घोड़ा इनकी बिमारी को इलाजसाठी आयुर्वेद को उत्तम ज्ञान होतो. राजा भोज जवर तीन प्रकार की सेना होती - थलसेना, अश्वसेना अना हत्तीसेना. वायुयान निर्माण अना हवाई युद्ध को वोला ज्ञान होतो. सुरक्षा को दृष्टीलक राजा भोज न आपली राजधानी उज्जैन लक धार मा आनिस. धार को मोठो किल्ला मा पूरो राजपरिवार रव्हन लग्यव. राजा भोज न शिव मंदिर अना महाकालिका को मंदिर बांधिस. शिवजी राजा भोज का कुलदेव अना महाकालिका कुलदेवी होती.

राजा भोज महान योद्धा होतो. वोकी सेना विशाल होती. वोकी पहली लड़ाई कल्याणी को चालुक्य राजा संग भयी अना वु विजयी भयव. बादमा कोकण अना लाट प्रदेश को चालुक्य राजाइनला हारायकर वोन प्रदेशला जिकीस. आदिनगर ओरिसा के राजा इंद्रप्रथ ला हारायकन वोन् प्रदेश पर भी आपलो कब्जा जमाइस. कलचुरी राजा गांगेयदेव को चेदि प्रदेश पर आक्रमण कर राजा भोज न वोको राज्य ला मालवा मा मिलाइस. कन्नौज, ग्वालियर, दुबकुंड को चंदेल राज्य आपलो कब्जा मा करीस. कान्यकुंब्ज को प्रदेश भी जिकिस. आखीर मा भोज न अनहिलवाड़ा को चालुक्य राजा भीम पर विजय प्राप्त करीस ना ओको पूरो राज्य पर आपलो कब्जा जमाइस. मात्र बिस साल मा राजा भोज न आपलो मालवा देश की सीमा काश्मिर पासून केरल अना द्वारका पासून बंगाल वोरी फैलाइस. असो अवंतिका को शिलालेख मा कही गयी से. इतिहासकार पी.टी. अयंगार को अनुसार राजा भोज को राज्य गोदावरी अना यमुना वोरी फैल्यव होतो. प्रसिद्ध इतिहासकार डी.सी. गांगुली को अनुसार भोज को राज्य उत्तर मा डुंगरपूर,

दक्षिण मा गोदावरी, पश्चिम मा बड़ौदा अना पूर्व मा बंगाल वोरी होतो. इतिहासकार दशरथ शर्मा को असो मत से का भोज को राज्य गुजरात को अहमदाबाद, राजस्तान, मध्यभारत, बस्तर, महाराष्ट्र को कोकण, खानदेश अना विदर्भ प्रदेश पर होतो.

राजा भोज मध्ययुगीन भारत को सार्वभौम चक्रवर्ती राजा होतो. 'मालव चक्रवर्ती राजा भोज', महाराजाधिराज परमेश्वर परम भट्टारक महाधिराज राजा भोज, मालवमंडन, 'मालवचक्रवर्ती', 'अवन्तिनायक', 'त्रिभूवन नारायण', 'विदर्भराज', 'आदित्य प्रताप', 'कविराज', 'महानायक' येकोसारखी ८४ पदवीलक राजा भोज ला विविध काव्य अना शिलालेख मा विभुषित करेव गयी से. राजा भोज खरोखरच अकरावी शताब्दि मा भारत को महान सार्वभौम चक्रवर्ती राजा होतो.

राजा भोज धरम को पक्को होतो. ब्रह्ममुहूर्त मा उठकर पूंजापाठ कर्. देव, गुरुजन, इनका चरणस्पर्श करनको बाद भोजन करत होतो. दिवसभर राज्यप्रबंध, न्याय अना रात्री नाटक, काव्य गायन को आनंद लेत होतो. राजा भोज एक आदर्श राजा होतो, सदाचारी होतो, गुणी होतो. धर्म, सत्य, कला, क्षत्राचार, विद्या, निति, शौर्य, दान, न्याय, प्रजाकल्याण, करुणा ये ओका अलंकार होता. राजा भोज सदाचारी, मानवतावादी, हिंदू धर्म रक्षक, न्यायप्रिय, शिक्षा साहित्य अनुरागी सुसंस्कृत विद्वान राजा होतो. सब धर्मशास्त्र, ३६ आयुर्विज्ञान अना ७२ कला मा पारंगत होतो. राजा भोज महाकवी, साहित्यकार होतो. ओन् ज्योतिष, दर्शन राजनिति, धर्मशास्त्र, कला, विज्ञान, कृषि, पशुविज्ञान, विमान निर्माण, तंत्र, शिल्प, आयुर्विज्ञान, व्याकरण, नाटक, काव्य, सुभाषित कोष सरिखो विविध क्षेत्र मा ग्रंथ लिखवीसेस. भोज न ८४ ग्रंथ लिखवी सेस. उनमा सरस्वती कंठाभरण, श्रृंगार मंजरी कथा, अवनिकुर्मशतकम, सुभाषित प्रबन्ध, महाकाली विजय, वाग्देवी स्तुति, चारुचर्या, चम्पू रामायण, गीतप्रकाश, तत्वप्रकाश, सिद्धान्त संग्रह, राजमार्तन्ड, योगसूत्र वृत्ति, राजमृगांक, ज्योतिसागर, हस्तसामुद्रिक, धर्मप्रदिप, मनुभाष्य, युक्तिकल्पतरु, योगसारसंग्रह, आयुर्वेद सर्वस्व, समरांगण सूत्रधार, पतंजलि, मेघमाला, शिवरत्नकलिका प्रमुख सेत. भोज न धार मा 'सरस्वती सदन' (भोजशाला) नावकी विश्वविख्यात ज्ञानपीठ की स्थापना करी होतीस. वहाँ सुंदर वाग्देवी की मूर्ति स्थापित करी होतिस.

उदयपुर शिलालेख को अनुसार राजा भोज न् केदारेश्वर, महाकालेश्वर, रामेश्वर, सोमनाथ मंदिर ईनको जीर्णोद्धार करी होतिस. भोजपूर अना अनेक ठिकान पर शिव मंदिर बनाई होतिस. भोज न सुंडीर महाकाल, अनल, रुद्र का मंदिर पूरो देश मा बनाई होतिस. भोज रचित राजतरंगिणी को अनुसार काश्मिर मा कपटेश्वर को पापसूदन तीर्थ को निर्माण भी करी होतिस.

धारा नगरी की राज मार्तण्ड (लाट मस्जिद) की स्थापना राजा भोज न् करी होतिस. या मस्जिद वास्तव मा राजा भोज को न्यायालय होतो. इतिहासकारईन को अनुसार भोज न त्रिपूरी को राजा चेदिराज गांगलदेव ला हरायकन ५० फूट लंबो अना ७ टन वजनी लोखंड को विजयस्तंभ उभो करी होतिस. येन् विजयस्तंभ ला देखकनच 'कहां राजा भोज, कहां गांगेय तेल' कहावत बनी. खेतीला पानी देनसाठी भोपाल जवर भोजपुर को भोजताल को निर्माण राजा भोज को स्थापत्य कला अना सिंचाई प्रणाली को अप्रतिम नमुना से. विशाल सरोवर भोजताल ९ नदी अना ९९ नाला अड़ायकर बनायव गयी से. भोजताल की पार मोठा मोठा गोटाईनलक पायरी पायरी ढालकन बनायी गयी से.

राजा भोज को वृद्धावस्था मा गांगयदेव को पुत्र कर्णदेव न चालुक्य नरेश भीम संग मिलकर धार नगरी पर आक्रमण करीस. येन आक्रमण मा १३ वदी आषाढ़ १११२ (ई. १०५५) मा महान राजा भोज की मृत्यु भयी. भोज को राजकवि दशवल न् 'चिंतामणी सर्णिका' ग्रंथ मा लिखवी सेस का राजा भोज न मालवा पर ई. १००० पासुन १०५५ वोरी ५५ साल, ७ महिना, ३ दिवस अखंड, एकछत्री राज करीस. एन प्रकारे ज्ञानयोद्धा, धर्मयोद्धा, कर्मयोद्धा, महावीर पवार कुलभूषण राजा भोज न् मध्ययुगीन भारत को सुवर्ण इतिहास रचिस अना अमर भयव.

जय राजा भोज!

बहुड्डो

इंजि सुरेश महादेवराव देशमुख,
नागपूर

बहुड्डा को तिवार पोह्यती क दुसरऽ दिन मनावस. भोयरी संस्कृति म बहुड्डा पूंजा को अनुठो रिवाज स. महाराष्ट्र आन् मध्यप्रदेश मं भोयर समाज बहुड्डा पर्व ला धुमधाम कन् मनावस. आपली बोली भोयरी या मालवी भास्या की बोली (Dialect) स. आबऽ वर्धा, नागपूर, अमरावती, बैतूल, छिंदवाडा जिला म रव्हनी वालो भोयर समाज मालवा परीन आयेस, तेकन बोली, सन तिवार, संस्कृति पर मालवा, बुंदेलखंड को च असर स. पुरऽ नरमदा अंचल म बहुड्डा को पर्व पुरातन काल पासीन मनावस. बहुड्डा को तिवार/पर्व मध्य भारत - उत्तर भारत क मालवा, बुंदेलखंड, महाकौसल की पह्यचान स. वहान आबऽ भी इ अनुठो पर्व मोठऽ धुमधाम कन् मनावस. बहुड्डा ला बहुडला, भूजलिया, भूजरिया, कजलिया, फुलरिया, धुधिंया, धेगा, ज्वारा आन् भोजली बी कव्हस.

१. इतिहास :

* चंद्रवंसी राजा परमाल की पोटी न पह्यलो बहुड्डो बोये, बोकऽ बाद म येनऽ रिवाज की सुरवात भयी, असी मान्यता स.

* छत्तिसगढ म बहुड्डा ला 'भोजली' माता क सम्मान म बोवन को रिवाज स.

* दिल्ली को राजो पृथ्वीराज चव्हाण न बुंदेलखंड की राजकुमारी चंद्रावल, पारस पथरी आन् नवलखा हार लुटनसाठी चन्देल राजो परमाल देव क 'महोबा' पर चढाई करी. सरावन मह्यना क पुनव (पोह्यती) ला या लढाई महोबा क कीरत सागर मयदान म भयी. राजो परमाल आन् आल्हा - उदल क आघऽ राजो पृथ्वीराज चव्हाण हाऱ्यो. येनऽ लढाई क कारन बुंदेलखंड की पोटीना न पोह्यती क दुसरऽ दिन बहुड्डा (कजली) ला सिराये, आन् भाईना ला पोह्यती बांधी. तेकन आज भी बुंदेलखंड म राखी, पोह्यती क दुसरऽ दिन बांधस.

२. बहुड्डा को विज्ञान : जुनऽ जमाना म बीज (बीजाई) ला सम्भालकन् राखकन् बेरा-बेरा पर वोको परिक्स्यन बी रत होता.

पह्यलो : चयीत म जब बीज राखत होता त् चांगलो बीज जेनऽ खेत को होयेन वहान की माती घर म लायकन् चयीत नवरातरी म वोमऽ बीज बोवत होता, जेला आमी जव/जवारा कह्यजे. जेनऽ खेत क माती म बीज का जास्त जव उगेन, वोमीन तीन पट अनाज साठी राखता.

दुसरो : दुसरो परिक्स्यन सरावन मह्यना म करत होता. ढोली मिसिन अनाज काढकन् देखता क कही घुन/किडा त नही लाग्यास. उनला नागपंचमी क दिन मोहा क पत्ता पर बेरु क टोपली म माती डायकन् बोवत होता. येलाच 'बहुड्डा'/ भुजलिया/कजलिया असो नाव पडे. वोला पोह्यती क दुसरऽ दिन गाज्याबाज्या कन् नदी/तलाव पर लेकन जात होता आन् सिरावत होता. हर कास्तकार येक दुसरा को जव/जवारो देखतो, कऽ बीज कसा उग्यास. जव/जवारो देखकन् येक दुसरा की बिजाई की अदला बदली बी करत होता.

तीसरो : दसरा ला नवरातरी म सार्वजनिक बहुड्डा बोवन की परम्परा खूब जुनी स. जेकऽ घर का बीज जास्त उगता वू अनाज बिजाई साठी काम म लेता. दसरा-दिवारी म गहू की बोवनी करता आन् बाकी को अनाज खान साठी राखता.

३. बहुड्डा पर्व : नागपंचमी क दिन बेरु क नवऽ टोपली म मोहा का पत्ताना धरकन् वोपर माती भरस. वोमऽ गहू बोवस. घर म जेतरी पोटीना होयेन वोतरी टोपलीना. टोपलीना झाककन् राखस. बहुड्डा तिवार साठी कुंभार क रंग कन् बहुड्डो लेकन पोटी, पालखी, हत्ती, तलवार लेकन घोडापर बस्या भाईना असा दिवाल भर चितरंग काहाडस. जेतरा भाईना होयेन वोतरा को चितरंग काढस. उनकी हरद कुकू, अकसिद लगायकन् पूंजा करस. इ चितरंग बुंदेलखंड की कजली की लढाई याद दिलावस. पोह्यती क दिन बहुड्डा की बेल, फुल, पोह्यतो, उदबत्ती कन् पूंजा करस आन् पुरन को निवद करस. पोह्यती क दुसरऽ दिन बी असीच पूंजा करस.

पोटीना क पाय ला माहुर/अल्ता लगायकन् कपार ला आडवो कुकू लगावस. दंड म पोह्यतो बांधस,

जुडा म गजरो लगावस. पोटी, बाईना नवा कपडा पेहेरकन्, सजधज कन् बहुड्डो लेकन पटील क घर जमा होस. पटलीन बहुड्डा की पूंजा करस. बाद म सबन पोटीना-बाईलोग नदी तलाव पर बहुड्डो सिरावन ला जास. नदी/तलाव पर पूंजा करकन् जव/जवारो संगं लेस. नदी म का पाच खडाना बी ल्यावस, गाय क कोठा म फेकन साठी. पोटी-बाईलोग जव खोपा म, बेनी म खोसस. मंदिर म जायकन् देव ला जव चढावस. घर म चवरी पर, तुरसी ला जव चढावस. येक-दुसरा का घर जायकन् जव/जवारो बाटस आन् नमस्कार करस.

बहुड्डा को पर्व नाता रिस्ता ला जपन को दिन स. भोयरी संस्कृति को प्यार, खुसहाली, खेती-बाडी कन् जुड्यो यी बहुड्डा को तिवार स. भाई-बहिन क सगुन को तिवार स.

४. बहुड्डो उजवनो : ब्याह भया पर पोटी बहुड्डा क तिवार ला माय क घर रव्हस. माय वोकऽ साठी बहुड्डो बोयकन् धरस. ढोल बाज्यो लगायकन् पोटी आपलो बहुड्डो लेकन नदी/तलाव/भीर पर जास. जव/जवारो लेकन आया पर सेजार पाजार म जास. वहान वोकी वटी भरस. या पोटी सुवारी - बडो, लाडू, करंजी असी पाच पकवान की पाच टोपलीना पाच घर बाटस. बहुड्डो उजवन क बाद वा पोटी बहुड्डो नही बोवत.

५. गऊर : सवासिन बाईलोग गऊर बोवस. जल्माऽ्टमी क दिन बहुड्डा सरख्वीच गऊर बोवस. काजरतीज क दिन वोकी पूंजा मांडस. पूंजा म घट, मक्को, धतुरा को फल, काकडी, फल धरस. गऊर क मंझार म रेती आन् हरद की पिंड बनावस. येनऽ दिन सवासिन बाई निरजला उपास करस. हात म नवा काकन - बंगडी, मेहंदी आन् पाय पर माहर/अल्ता लगावस. नवा कपडा पेहरस. महादेव पाराबती की पूंजा की या काजरतीज. काजरतीज ला च कजली तीज, हरियाली तीज, सरावनी तीज आन् मधुश्रवा तीज बी कव्हस. ✦

बाप त् बाप रव्हस

बाप त् बाप रव्हस, देव को जाप रव्हस ।।धृ।।

माय बाप मावली को नातो आपोआप रव्हस
तन मन प आपल वून की च छाप रव्हस ।।१।।

वावसाड म आसरो झांजी की झाप रव्हस
ठंडी म ठाठऱ्या पर आग्टी को ताप रव्हस ।।२।।

पाड्डो भारी ममता को अनाप सनाप रव्हस
अगास म उडान को बाप च नाव रव्हस ।।३।।

इर भर कस्ट म बी वू आडमाप रव्हस
रात भर डोरा म बी पोटू को माप रव्हस ।।४।।

बाप कन जिंदगानी अगो टिपटाप रव्हस
गावो कोनतो बी सूर बाप की आलाप रव्हस ।।५।।

माय पराटी की वर तोर वानी बाप रव्हस
माय खेत की जिमिन धुरो त् बाप रव्हस ।।६।।

दुनिया घुमी चाल बदली

सव येकड को खेत जोत्यो सव रेंगी की बरात काढी
सव लोग क खटला साठी आजा न बांधी महाल गाडी ॥ १ ॥

खंडी खंडी का पेव बी खंदया खेत म चालती पाच जोडी
कुंई कुंई कर जाये मोट वल्लीचिप जी भीर की फाडी ॥ २ ॥

कठानकाडी बगिच्यो वोल्यो खरासाठी मेरू मेढ गाडी
गनगन भवरी गोल फिरी मोठी नहानी बयील जोडी ॥ ३ ॥

डाला डाला न अनाज बाटे आयकरीना की भीड घाडी
पोरा दिवारी मो मान मोठो सिरपाव की जी चाल पडी ॥ ४ ॥

सीधा येव्हार का भोरा लोग बू बहिन ला लुगडो साडी
आम्बा का पाव्हना करन ला दुय आतो साठी रेंगी धाडी ॥ ५ ॥

दुनिया धुमी चाल बदली थ्रेसर ट्याक्टर आई गाड़ी
काम्बरकी को राज बदल्यो नगद मोल का खाती बाडी ॥ ६ ॥

इंजि. सुरेश देशमुख, नागपूर

पायलगनी

देवेंद्र चौधरी, सचिव,
पवारी साहित्य कला संस्कृति मंडल,
सहकार नगर, तिरोडा, जि. गोंदिया

व्याख्या : बिह्या को पयले पारिवारिक दुय विभिन्न कुर को संबध प्रस्थापित होन को बेरा को गनी नवरदेव, नवरी घर को वस्तू को वस्तू को संग आचार बिचार प्रदान करन की प्रथा म्हणजेच पायलगनी आय.

* पायलगनी को पयले टुरा टुरि को दुयी परिवार ला सब गोष्ट पसंद आये को बाद रवानीपीनी होसे येला प्राथमिक संबध जोड कय सिकसेजन. वोको बाद पायलगनी होसे.

* पायलगनी म्हणजे अरधो बिह्या च समजो... पायलगनी ला फल वस्त्र (नवरा-नवरी) का एकमेक ला देयकन होसेत. दुयी बाजू का पाऊना पाय लगसेत. एको मा एकमेक को चालचलन, सामाजिक, आर्थिक दर्जा पाऊना इनला समजसे... * बिह्या को पयले पायलगनी होनो काहे जरुरी से त् आपुन एका ३ कारण देखबिन... सामाजिक, धार्मिक अना वैज्ञानिक.

सामाजिक कारण : बिह्या त् जुड जासे पन माणूस सामाजिक प्राणी रहेव को कारणलक अन्य रिस्तेदार, अन्य गाव लोक इन भि गाव देखे पायजे. जेकोलक खेती पासना त भौगोलिक स्थिती को आढावा माहीत होसे. हरेक गाव की अलग अशी एक व्यवस्था रवसे. वोको अनुभव होसे. टुरा टुरि को घर को लोक हीन ला त् माहीत रवसे पन अन्य लोकहीन ला भि वोन गाव मा काही वैशिष्ट्य की बात रही त् माहीत होसे... नवीन लोक दिससेत उनको संग पहचान होसे. टुरा टुरि को मामा, मोवस्या, फुफ्या, काको भाई, महालपे भाई, काका, महालपा उनकी ओरखी करनो जरुरी रवसे... बिह्या मा दुयी लोक एकमेक ला साजरो सकेत. एकोसात जरुरी रवसे.

अना येतो दिवस मा टुरा टुरि एकमेक ला ओरख सकेत काहे की टुरा येव टुरि को घर कपडा को नाप को बहानो लक जात होता पयले... आता बी जासेत... येन माध्यमलक एकमेक ला समजन को मौका मिल जात होतो. स्वभाव माहीत होय जासे... (फोनपर बात करनो अलग बात... या आब की बात आय)

धार्मिक कारण : दुयी पार्टी जब एकमेक ला टुरा टुरि को घर कपडा लिजात वोको मा बी बहुत धार्मिक कारण से. आब नही करत तसो पन पयले करत... जब टुरा सुसरो घर जात होतो नवोनविन तब् उनको चवरी जवर जाय किंवा लिजात होता (या प्रथा १९३८ को पासना धीरू धीरू बंद भयी) पायलगनी ला सिया कपडा, ब्लाउज दुयी पक्ष एकमेक उनको चवरी जवन कपडा ला लिजात देखायकन आनत... काहे की चवरी मा माय गडकालिका को वास, निवास से... माय गडकालिका येन बिह्या को पवित्र बंधन ला जीवन भर मजबुती प्रदान करो... तसो की एक एक बारीक तागा जुडकन ए ककपडा बन जासे तसो टुरा टुरि को संसार मस्त जुडकन रहे पायजे या धारणा होती.

तसोच कुमकुम को लाल रंग प्रेम, उत्साह, उमंग, साहस और शौर्य को प्रतीक से। एकोलक प्रसन्नता को संचार होता है। ग्रंथ इन मा भी येला दिव्यता का प्रतीक मानेव्ह गयीसे। ग्रंथ मा कही गयी से की, ''कुमकुम कान्तिदम दिव्यम् कामिनीकरमसंभवम्''

वैज्ञानिक कारण : पायलगनी मा जब एकमेक कुंकू को बोट लगावत काहे की जबतक कुंकू को बोट नही लग तबवरी रिसतेदारि पक्की होत नोव्हती. कुंकू को बोट एकोसात लगावसेत की हिरदा मा रिसमेदारि की पक्कोपना त् आवच से... पण वोको बरोबर कुंकू मा वैज्ञानिक शक्ती से की... पयले कुंकू आपरो आपरो घर को लिजायकन टुरा अना टुरि ला लगावत होता (आब त् एकतरफा होसे या अलग बात से)

* कुंकू मा पारा रवसे वू जेता भी लोक रहया उना भी लगावसेत. मन पवित्र करसे. अना मना पवित्र वालों व्यक्ती झूठ नही बोल सिक... (म्हणजे बिह्या को प्रथम मुख चरण सफल भयेव)

* मन की एकाग्रता बढावसे, मन व्यर्थ की बात मा भटक नही। (जवार टुरा टुरि इनका जेको संग बिह्या जमी से वोको संग एकता को भाव निर्माण करसे.)

मन की एकाग्रता राखन सात कुंकू को बोट लगावत.....असा बहुत कारण सेत.....मुहून पायलगनी को पोवारी दस्तुर सामाजिक, धार्मिक अना वैज्ञानिक कारणलक बहुत महत्व को से. ✦

मामा तरा को निर्मिती मा पोवार समाज को योगदान

इंजी. गोवर्धन बिसेन, गोंदिया

मामा तराकी माहिती देनको पयले पोवार समाजकी उत्पत्ती कसी, कहा अना कब भयी रहे. ओय येन क्षेत्रमा कब आया रहेत. अना मामा तरा कसा बन्या रहेती येकी जानकारी देनको प्रयत्न करुसू.

१) पोवार समाजकी उत्पत्ति

आपलो पोवार समाजकी उत्पत्ति कसी भयी येको बारामा अलग अलग इतिहासकारका अलग अलग मत सेत. पर एक सामाजिक सर्वेक्षण लक मालुम होसे का आबु-अचलगड़मा एक यज्ञको आयोजनसाती ऋषीमुनी तीन टाकामा घीव जमा करसेत. तब एक राक्षस हल्याको (भैसा) रुप धरस्यान तीनही टाकाको घीव पिय लेसे. अना यज्ञमा विघ्न आनसे. मंग ओय ऋषीमुनी आबु जवरको चंद्रावती प्रदेशको तत्कालीन राजा ''आगीपाल'' जवर जासेत अना ओन राक्षसला मारनसाती उनला बिनंती करसेत. ओन राजा अना राक्षसमा जोरदार युद्ध होसे. आखरीमा राजा हतास होयस्यान आपलो सिर काटकर कालीमायला रकत चढ़ावसे. येकोलक कालीमाय प्रसन्न होयकर सिरलक परमार धड़लक धाकड़, हातलक चव्हाण अना रकतको थेंबलक (रक्तबुंद) बुंदेला बनावसे. ये सब राजपूत मिलकर कालीमायको आशिर्वादलक ओन राक्षसला खतम करसेत. असी एक पौराणिक कथा बाचनोमा आवसे.

काही आधुनिक इतिहासकारको अनुसार सामाजिक परिवर्तन समयकी मांग होती. वु समय बौद्ध धर्मको विस्तारको समय होतो अना अहिंसाच धर्म आय येको प्रचार जोरसोरलक सुरु होतो. येकोमा क्षत्रिय राजाइननं अस्त्र-शस्त्रला हिंसक समझकर इनको त्याग करस्यान ओको जागापर हातमा जप माला धरीन. येकोलक क्षत्रिय धर्मको घोर पतन भयेव. येको परिणाम असो भयेव का, विदेशी लोकईनको भारतमा आक्रमण करस्यान कब्जा करनो सुरु भयेव. धर्मको रक्षण करनसाती काही उत्साही ब्राह्मणइननं आबु पर्वतपर एक यज्ञको आयोजन करीन. उद्देश एकच होतो, जे क्षत्रिय आपला धर्मका कर्म अना मर्यादा भुल गया सेती, उनला दीक्षा, शस्त्र, विद्या, आचरण, शासन, संस्कृतीकी शिक्षा अना देशभक्तीको पाठ सिकायकर सशक्त राष्ट्र नेतृत्व निर्माण करनो. येकोसाती येन क्षत्रियीनला अग्नीको साक्षीमा मंत्र, तप, जपलक सुसंस्कृत बनायीन अना च्यार राजपूत शाखाको उदय भयेव. कुलको नाव अग्नीकुल अना परमार, परिहार, सोलंकी, चौहान असा नवीन राजपूत तयार भया. या धर्मक्रांती भारतमा तब भयी जब जैन तीर्थकर पार्श्वनाथ भया म्हणजेच वु समय ई.स.पुर्व ८०० साल पयले मानेव गयी से.

ई.स.पुर्व ८०० साल पासुन त ई.स.पुर्व १०० साल वरी परमार वंशको इतिहास उपलब्ध नही रहेव लका बाचनोमा नही आयी से. उज्जयीनीका राजा विक्रामादित्य परमार वंशका प्रतापी राजा भया होता. इनको जन्म ई.स.पुर्व १०१ मा भयेव होतो. इननं राजपाठ संभालीन तब भारतवर्ष पर शक दुश्मनईनन् चढ़ाई करीतीन. उनको संग युद्ध करस्यान उनला हाराईस अना भारतमाताला दुश्मनलका मुक्त करीस. राजा विक्रमादित्य इननच ई.स.पुर्व ५६ मा विक्रम संवतकी सुरुवात करीन. सिंहासन बत्तीसी, विक्रम बेताल हे जग विख्यात कहानी राजा विक्रमादित्यकीच आत.

मालवाको राजा सम्राट भोजदेव बी विक्रमादित्यला आपला पुर्वज मानत होता. राजाभोजको जन्म इ.स.९८० को बेरा भयेव होतो. उनको अजीको मृत्यू को बाद २० सालको उमरमाच इनला मालवाको राजा बननो पडेव. जब मालवाकी च्यारही दिशा दुश्मनलका घिरी होती. दक्षिण पश्चिममा चालुक्य, उत्तरमा तुर्क अना राजपूत, पुर्वमा युवराज कलचुरी असा दुश्मन होता. माय गडकालीकाको आशीर्वादलक राजाभोजनं सबला हाराईस. तपस्या अना साधनालका सरस्वती माताकी बी उनला विशेष कृपा होती. उनला चौसट प्रकारकी सिद्धी प्राप्त होती. भोजशालाको निर्माण करीन अना वहान सरस्वती माता सारखीच वाग्देवी माताकी मुर्ती बनाईन. वाग्देवीको कृपालक विविध विषय पर ८४ ग्रंथ उननं लिखवी होतीन. उनको राजमा जवरपास १४०० विद्वान राजाश्रयमा रव्हत होता.

राज्यसभामा ५०० विद्वान रोबोटिक्स तकनीक अना जहाज निर्मितीको काम करत होता. स्थापत्यशास्त्रमा बी राजा भोजकी बराबरी अजवरी कोनीनं नही करीन. उनको कालमाच बेतवा नदीपर सिंचाईसाती बहुत मोठो मातीको धरण बनेव. अकरावो सदीमाच राजाभोजको हातलक उज्जयीनीको महाकालेश्वर मंदिर, केदारनाथको मंदिर, रामेश्वरको मंदिर, सोमनाथको मंदिर अना मुंडीरको मंदिरको जीर्णोद्धार क्षयासेती. इनको विशेष वर्णन करनको कारण की आपलो पोवार वंशमा असा प्रकारका महान प्रतापी, साहित्यिक अना धार्मिक सम्राट राजा भया होता जिनको अकरावी सदीमा पुरो भारतपर भक्तीभावलका माय वाग्देवीको कृपामा इसवी सन १०५५ वरी राजकारभार चलेय.

राजाभोजको बाद मालवा पर इ.स. १३०५ वरी परमार राजपूत राजाईनको राज होतो. येको बाद मोहम्मद घोरी, खिलजी सुल्तान ओको बाद दिल्ली का मुगल शासक सम्राट अकबरपासून औरंगजेब इनको मालवा पर १७२७ वरी सत्ता होती. ओकोबाद मराठाईननं मुगल पासून मालवा जीतकर उदोजी पंवार मालवाका सुबेदार नियुक्त भया.

२) पोवार समाजको स्थानांतरण

पोवार समाजको मालवालक बैनगंगा नदी क्षेत्र, येन पूर्व विदर्भमा तीन बार स्थानांतरण भयीसे असो उपलब्ध गजेटीयर, रसेलको इतिहास अना भाटकी पोती परलक जानकारी मिलसे.

भंडारा, बालाघाट जिल्हा गजेटीयरमा असो अंदाज देयेव गयीसे. शहाबुद्दीन घोरीको आक्रमण अना लुटपाटलक पोवार लोक आपलो नेता मित्रसेनको नेतृत्वमा मालवालक येन प्रदेश ई.स.११९० मा आया रहेती. रसेल इतिहासकार बी मानसे का, पोवारको पयलो स्थानांतरण मालवा राजाको समयमा म्हणजे अकरावो-बारावो सदीमा भयी रहे.

अना दुसरो स्थानांतरण ई.स.१३०५ को बाद म्हणजेच मालवालक पोवार राजाको पतन भयेव को बाद भयी रहे. अना शांतीलका पानीको साधन देखवकर बैनगंगा नदीको थडीपरा जीवनयापन करनसाती तलवार सोड़शान खेती करनला हातमा नांगर धरी रहेन. अना खेती करनोमा रम गया रहेत.

अना तीसरो स्थानांतरणको बारामा असी माहिती मिलसे की, औरंगजेबको कालमाच देवगढ़मा (गोंडवाना) राजा बख्त बुलंदशाहको राज होतो. बख्त बुलंदशाहला जबरदस्तीलक मुस्लीम धर्म धारन करनसाती औरंगजेब बाध्य करीस. पर बख्तनं मुस्लीम धर्म धारन करीस पर आपलो कामकाजमा गोंडी धर्मकोच चलन सुरु ठेईस. राज्यकी आर्थिक स्थिती खराब रहेवलक दिल्ली सरकारको राजस्व बेरापर देनला असमर्थ भयेव. येन दुयी कारणलका बख्त बुलंदका पहिले हत्ती, घोडा अन खजिना औरंगजेबको सुल्ताननं जप्त करीन. अना बादमा औरंगजेबनं ई.स.१६९१ मा राजगादीलक ओला पदच्युत करीस. औरंगजेबनं देवगडमा दुसरो मांडलिक राजाला बसाईस. राजा बख्त बुलंदला येव सहन नही भयेव. ओन मालवा जायशान पोवार अना राजपूत सरदार सैनिक इनला भेटकर मदत मांगीस. ओको संग ३७०० सैनिककी हत्ती, घोड़ा अना पैदल सेनादल कुटुंब कबिला सहित मालवालक गोंडवाना आया अना औरंगजेबका मांडलिक राजाला भगायकर ई.स. १७०१ मा आपलो राज्य पुनर्स्थापित करीस. (येकी नोंद भंडारा गजेटीयर १९०८ मा से.)

ओको बाद आपलो पोवार समाज नागपुर जिल्हाको रामटेक जवर नगरधनमा गोंड राा को किला मा बस गया. जसो जसो समय बीतन लगेव तसो तसो वय वैनगंगाको पूर्वमा आंबागढ़ अना चंद्रपुरवरी कई गांवमा विस्तारित भय गया. इनकोमालकाच काही पोवार सदस्य कटक अभियानमा चिमाजी भोंसलाको संग इंग्रजईनको विरोधमा लड़ाई करशानी इ.स. १७५० मा कटकपर विजय प्राप्त करीन. यव अभियान इ.स. १७५८ वरी अटक पर विजय प्राप्त करशान पूर्ण भयेव मुन मराठा साम्राज्यकी सिमाको वर्णन करनला 'अटक से कटक' को शब्द प्रयोग होसे. युद्धलका वापस भयेवपर उनको सेवालाई पुरस्कारको रूपमा लांजी अना बालाघाट जिल्हाको वैनगंगाको पश्चिममा गाव मिली. तब पासूनच आपला पोवार सैनिकइननं तलवार सोड़शान वैनगंगा मायको सहारालका येन क्षेत्रमा हातमा नांगर धरीन अना कास्तकारी करन लग्या.

३) मामा तराकी निर्मिती (मालगुजारी तरा)

१६ वो सदीको सुरुवातमा तत्कालीन गोंडराजा हिरशाहा (ई.स. १४९७-१५२२) येन भविष्यमा पाणी की आवश्यकता ध्यानमा ठेयस्यान पुर्व विदर्भको लोकइनको सामने असो फर्मान काहळीस का, ''जो कोणी जंगल साफ करस्यान खेती करे ओला वा खेतीकी जमीन

बहाल करेव जाये अना जो कोणी तरा बांधे ओला तराको खाल्याकी जेतरो जमीनला तराको पाणी होये ओतरी जमीन खुद कास्तकार म्हणून बक्षीस देयेव जाये.'' येन संधीको फायदा लेयस्यार बैनगंगा नदीको थड़ीपरा रव्हनेवाला काही पोवार समाज अना कोहळी समाजको लोकईननं लोकसहभागलक तत्कालीन सिंचाई व्यवस्थापनकी एक परंपरागत अना भविष्यमा पाणी टंचाई नही भयेव पाहिजे मुहून येन तराईनकी निर्मिती करी होतीन.

तसो देखेव जायतं ये आमरा पोवार अशिक्षित होतो. ओन समयपर मोठो राजाश्रयमा हातमा तलवार धरशान शुद्ध करत अना आता तलवार सुटेवको बाद आपलो जीवनयापन करनसाती खेती करन लग्या. इनकोसाती शिक्षण व्यवस्था बी नोहती. पर राजाभोज सारखा पुर्वजईनका गुण उनको रग रगमा भऱ्या होता मुहून येन तराईनकी निर्मिती करनको बेरा उनको अंदरका सुप्त अभियांत्रिकी ज्ञानको वापर करस्यान पाणी जमा करनसाती योग्य जागाकी निवड करीन, जब आबसारखी आधुनिक जमीनको उतार मोजनका डम्पी लेव्हल अस्तित्वमा नोहता, ट्रेक्टर किंवा बुलडोझरकी माहिती नोहोती, टोपो शिट्स नोहोती. असो समयमा पोवार समाजको कास्तकार इननं लोकसहभालक येन तराईनकी सुनियोजित पद्धतलका श्रृंखला तयार करीन. येकोपरलका हे कास्तकार केतरा होतकरू होता असो दिससे. येन तराईनको खाल्या बिहीरी बी बांधीन. तराको श्रृंखला की निर्मिती करनको बेरा गावको च्यारही बाजूला तरा बांधीसेन. तरामाको पुरको पाणी सलांगपरलक बोहोनकी ज्या लेव्हल रव्हसे, वा गावको खाल्या रहे येकीबी उननं काळजी लेईतीन. येकोलक पुरको पाणीको धोका गावला पोहच नही. एक तराको पाणी दुसरो तरामा, दुसरोको तराको पाणी तीसरो तरामा असी श्रृंखला तयार करस्यन पाणीको नाश न होता पाणीको अनखी अनखी वापर करनको तंत्र उननं उपयोगमा आनीतीन. गोंड राजाको कारकिर्दीमा हे तरा बन्या म्हणून इनला तब 'गोंडकालीन तरा' कव्हत होता.

१९ वो शतकमा भारतमा इंग्रजको राज आयेव तब येन तराकी मालगुजारी वसूल करनकी मालकी ओन क्षेत्रको काही प्रतीष्ठित लोकईनला देईन. येनं प्रतिष्ठीत लोकइनला 'मालगुजार' कवत होता. ये मालगुजार, लाभदायक कास्तकार करल वसुल करेव रक्कममालक ठरावित रक्कम सरकार जवर जमा करत. इंग्रजको समयमा तराईनकी मालकी मालगुजार कर गयी म्हणून येन तराईनला 'मालगुजारी तरा' कव्हन बस्या.

भारतला स्वातंत्र्य मिलेवको बाद ई.स. १९५० मा मालगुजारी संपुष्टमा आयी. ओको बाद ई.स. १९६३ मा येन तराईनला सरकारनं आपलो ताबामा लेईस. परंतु सर्वोच्च न्यायालयको निर्णयलं येनं तरालक कास्तकारका सिंचाईका मुक्त अधिकार (Free Rights) जसाका तसाच ठेवनोमा आया. मालगुजार करलका हे तरा सरकारको ताबामा आयेवको बाद येन तराईनला 'माजी मालगुजारी तरा' अना इनलाच संक्षिप्तमा 'मामा तरा' असो नाव पड़ेव.

सरकारको नियत्रंण येनं व्यवस्थापर आयेवलक लोकइनको सहभाग कमी भयेव. सरकारपर आश्रित रहेवलक लोकसहभागकी उत्तम व्यवस्था तुट गयी. रब्बीकी फसल नही होय. दुरुस्ती अना देखभाल व्यवस्थाको अभावमा काही तरा आता नेस्तनाबूत भया असो दिससे. ✦

ईठ्ठल रुक्मनी / पंढरी की वारी

देख कृष्णको गोदम, राधा बसीसे शानमा ।
तब गुस्सामा रुक्मनी, गयी दिंडीर बनमा ।।१।।
वला मनावन कृष्ण, जासे गोपको भेषमा ।
तब गुस्सालका बोली, जान वापस देशमा ।।२।।

कृष्ण गयो वापसीमा, भक्त पुंडलिक घरं ।
वहां मायबाप की वु, सेवा मनलका करं ।।३।।
तब पासुन श्रीकृष्ण, उभो वको ईटपर ।
बाट देख भक्तकी, हात ठेय कटीपर ।।४।।

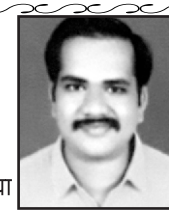
उभो ईटपर मुन, नाव ईठ्ठल पड़ेव ।
भक्त लाई पंढरीमा, वको महिमा बढ़ेव ।।५।।
पर ईठ्ठल जवळ, नही रव्ह वा रुक्मनी ।
संग रव्हन प्रभुको, राधा याच राही बनी ।।६।।

एकादशी आषाढीला, पैदलच वारकरी ।
मस्त नाचत गावत, वारी निकली पंढरी ।।७।।
वीणा, झांज, टाळ संग, मस्त बजसे मृदंग ।
नाचं घोडा रिंगणमा, बव्ह भक्तीको तरंग ।।८।।

रुक्मनीको से मंदिर, दुर दिंडीर बनमा ।
बस आषाढी कार्तिकी, मुर्ती आवसे संगमा ।।९।।
राही, रुक्मणी, ईठ्ठल, कथा करेव वर्णन ।
संग वारीको बरवान, कसे भक्त गोवर्धन ।।१०।।

इंजि. गोवर्धन बिसेन - गोंदिया

मोरो गाव की इस्कुल

महेंद्रकुमार ईश्वरलाल पटले, किडंगीपार, गोंदिया

''ही आवडते मज, मनापासुनी शाळा।
लाविते लळा ही, जसा माउली बाळा ।''

केशवकुमार की ये सुंदर काव्यपंक्ती बाचेवको बाद हर कोनीको मन प्रसन्न होय जासे. केशवकुमार कसेत, ''या इस्कुल मोला आपलो लेकरूपर प्रेमकी बरसाद करनेवाली माय सारखीच लगसे.'' खरी बात से इस्कुल हर बच्चापर माय सारखीच माया करसे. मोरो हिसाबलक, ''इस्कुल म्हंजे सिरिफ गोटा मातीकी इमारत नही रव्ह, त वा चारित्र्यसंपन्न, सुसंस्कारित, कौशल्यपुर्ण नागरिक घडावनको बहुत बढिया जिवंत कारखाना रव्हसे.'' अशी आमरो शिक्षण प्रणालीकी बहुत गौरवशाली महत्ता से.

आम्ही बचपनपासून इस्कुलमा शिकत आया सेजन, ''नमस्कार माझा या ज्ञानमंदिरा, सत्यम शिवम सुंदरा.'' असोच आपलो इस्कुलको बारोमा श्रद्धाभाव बहुजनको मनमा रव्हसे. मी भी येला अपवाद नाहाव. मोरी बचपन पासुन त् गुरुजी मुहून कार्य करतवरीकी सब इस्कुल मोला बहुत प्रिय सेत. हर कोनी इस्कुलको महिमा आपलोमाच बहुत मोठो से. काही भी बात होय जाय पर हर कोनीला आपलो जिवनमा घटी पहिली नवी बात भुलता नही आव. मोरी पहिली वर्ग की सुरुवात अना आमरो गावको इस्कुल असाच मोरोलायी बहुत यादगार सेती. अगर मोला मोरो गावको इस्कुलको कम शब्दमा वर्णन करनो रहे, त् वोकोपर केशवकुमार म्हंजे प्र. के. अत्रे को एक मराठी कविता की काव्यपंक्ती सटिक बस् सेती. वोय अशी...

''हासऱ्या फुलांचा बाग जसा आनंदी ।
ही तशीच शाळा, मुले इथे स्वच्छंदी।
हासुनी, हसवुनी, खेळुनी सांगुनी गोष्टी ।
आम्हांस आमुचे गुरूजन शिक्षण देती ।।''

केती जबरदस्त सेतना ये ओळी... हव जी अशिच बहुतांशी होती मोरी पहिली इस्कुल. वोन् इस्कुलका गुरुजी अना बाईजी त मोठा मस्तच होता. हासनो, खेलनो, कुदनो, दंगामस्ती करनो, लिखनो, बाचनो, गाना गावनो, चित्र काढनो अशी नाना कला अना शास्त्र आम्ही येनच इस्कुलमा शिक्या. तसो 'इस्कुल' नाव आयकेव लकाच मोरो मनमा हमेशा लाळू फुटत. अज भी तसोच उत्साह से. पर आब् दुय सालपासून कोरोनाको माऱ्या मोरी गत बेकार भय गयी से. जब् मोरो इस्कुलमा विधिवत नाव नही दाखल करेव गयेव होतो, तब् भी मी मोरो गावको इस्कुलमा हप्तामा एक दुय चक्कर मार लेत होतो. कोनीको गाव गावतरला गयेव त् दुय दिनमाच वोन् गावको इस्कुलमा मोरी सवारी चली जाय. त् असो मी इस्कुलपिसाट्या मानुस आपलो पहिली वर्गकी सुरुवात मोरो गावको 'जि.प.शाळा किडंगीपार' लक करेव.

पहलीमा मोरो नाव दाखिल भयेव अना मोरो गावतर खानो बंदच भय गयेव. येला प्रमुख कारन होता आमरा हरहुन्नरी 'आ.श्री. पार्थसिंह सोमवंशी गुरुजी'. येन् गुरुजीको जमानोमा आमरोसाती 'गावकाच गुरुजी अना घरकीच इस्कुल होती'. तसी या इस्कुल आमरो घरमा नोहतीच, पर आमरा गुरुजी आवता दिसेवपरा आम्ही घरलक दुडकीभरके पराया का, घडीभरमा सिदा इस्कुलमा हाजिर होय जाजन. आमरो गावको बिचमा अना टोलीको एक सेल्यापर महाबिर मंदिरजवर या इस्कुल होती. अजभी वहाच से. कारन भलेही वोकोमा शिक्या टूरुपोटूइनला पाय फुट्या रहेत पर आमरो इस्कुलला काही जागापरलका बुळ सरकावता नही आव. बिवारी आब् भी आपली जबाबदारी वोतोच इमानदारीलक पुरी करसे. पहिलेदुन आता अपटूडेट भय गयिसे. आम्ही जब् येन् इस्कुलमा सिकजन जब् या तीन वर्गखोलीकी इमारत होती अना एक बाहेरकी वऱ्हाडाकम पडवी होती. येन् इस्कुलकी इट मातीकी पक्की इमारत होती. बाहेरको पडवीला अरधो दुरीपासून कमचीइनको उभो आडवो तांगतिंगाडा होतो. वरत्या बिलायती कवेलूइनको छप्पर अना तिनही वर्गाइनमा चार चार कवेलूइनको जागापर पांढरो प्लास्टीक छप्पर बसाय होतो. हर वर्गाइनका कवाड चांगला मजबुत लकडाका होता. इस्कुलको मंघ 'कठाणे परीवारका' खेत होता

अना पुढ लहानसो पटांगण. वोला लगेवच रोड होतो अना रोडको ओनांग महाबिरको मंदिर अना ग्रामपंचायतकी इमारत. अजभी येन् इस्कुलको नकाशा असोच से पर समयको हिसाबलक सब आधुनीक भय गयी से.

आमरी या इस्कुल पहिली ते चवथी तक से. पहिले गावमा आमरो शिक्षणसाती या एकच इस्कुल होती. आब आमरो गावमा चार मोठी इस्कुल सेत. पहिली आमरी जि.प. इस्कुल, दुसरी कॉन्व्हेंट इस्कुल, तिसरी मॉडल इस्कुल अना चवथी शासकीय औद्योगिक प्रशिक्षण संस्था (आय.टी.आय.). आमरो समयमा गावको येन् पहिलो इस्कुलमा गावका पुराच टुरा पहिलीमा दाखल होत. पर दुसरी, तिसरी, चवथीमा गरबळ्या खात खात बहुतसा टुरा येनच इस्कुलमा शिक्षणला रामराम कहय दैत. ''जीनका गंगा घोडा येन गावको इस्कुलमा नहाय गया, वोयच पुढ् तालुकाको इस्कुलमा जात''. मी भी उनकोमालकच एक भाग्यशाली होतो. आमरो समयमा चवथीतक चार गुरुजी इस्कुलमा शिकावत. जवरपास सव सव्वासव विद्यार्थी यहा शिक्षण लेत. कावळे सर अना हूकरे सर मोरो पहिलोको वर्गमाच सेवानिवृत्त भया अना मोरा भाग्यविधाता श्री. सोमवंशी सर आमला शिकावनला आमरो गावको इस्कुलमा आया. मुख्याध्यापक सोमवंशी गुरुजीको अलावा आमरो इस्कुलमा डोये बाईजी, चव्हाण गुरुजी अना कोरे गुरुजी आमरो इस्कुलमा आमला शिकावत. आमरो वर्ग का गुरुजी आमरा मुख्याध्यापकच होता.

''आंगनमा भरी देखो सब पाखरूइनकी शाळा
कोनी सोडाव गणित कोनी बाच फाळा''

अशी मोरो गावको इस्कुलकी शिक्षणपद्धती होती. इस्कुलकी मोठी घंटा बजी रे बजी का आमरी इस्कुल सुरू होय. इस्कुल आयके वर्ग अना पटांगण झाडबोहर करनो, पट्टी हतारावनो, टेबल खुर्ची पोसनो ये काम आम्ही आरीपारी करजन. वोको बादमा राष्ट्रीयगीत ''जण, गण, मन'' प्रतीज्ञा अना परिपाठ होय. एकोमा नंबर लगावनला बळी मजा आव. परिपाठपर चवथीकोच विद्यार्थीइनकोच जादा राज चलाया. परिपाठ होयेव परा आम्ही सिदो रांगमा वर्गमा जाजन अना जेन् भी मस्ती करिस वोकी शिकायन सिधी मुख्याध्यापक गुरुजीजवर जाय. मंग वोय वोन् विद्यार्थीकी सदासावलीको लकडीलका चांगलीच मालीस करदेत. वर्गमा गुरुजी आया का आमरो शिक्षण चालू होय. गुरुजी हजेरी लेयेवको बाद गणित, मराठी, भूगोल, इतिहास असा विषय शिकावत. तसो आमरो गुरुजीको जोर मराठी अना गणित शिकावनोपरच जादा रव्ह. आमरो पहिलीको वर्ग भगवान भरोसोच चलेव. पर सोमवंशी गुरुजी इस्कुलमा आयेवको बाद आमरा पुढका तीन साल सोनोका भय गया. गुरुजी आमला शिकावताच पर रोज सकारीच आपलो घर भी आमला शिकावत. आमरा बाकी गुरुजी भी आमरो मुख्याध्यापकको अनुकरण करत.

शिक्षणको संगसंगमा आमरो इस्कुलमा कबड्डी, खो खो, लंगडी, रस्सीखेच, लगोरी, रिंग असा खेल भी शिकावत. इस्कुलमा लेझीम भी होतो. प्रभात फेरी, प्रजासत्ताक दिन, स्वतंत्रता दिन अना गटसम्मेलन पर बाजाको तालपर कभी कभार लेझिम पथककी प्रस्तुती होय. मोरो पढाईको चार सालमा इस्कुलमा स्नेहसंमेलन नही भयेव पर लहानमोठा कार्यक्रम होत. कभीकभार इस्कुलमा जादूको खेल देखावनेवाला आवत. तसोच मदारी भी बंदरको खेल देखावत. हर शनिवार इस्कुलमा सरस्वती पूजन होय तब आम्ही कविता अना पाढा कव्हजन, कहानी भी सांगजन. इस्कुलमा कथा कहानीकी पुस्तक भी होती वोय बारी बारी बाचजन. आम्ही किताब बाचनो कमी अना चित्रच जादा देखजन.

''अशी पाखरे येती आणिक, स्मृती ठेवूनी जाती
दोन दिसांची रंगत संगत, दोन दिसांची नाती.''

केतो बाका वर्णन से ना... हव जी येन् मोरो इस्कुलका संगी साथी भी एकदुन एक बढकर होता. आमरो पहिलीमा जवरपास ३५-४० विद्यार्थी होता वाय चवथी पास होता होता ३० भय गया अना दसवीतक १२-१५ रह्य गया. दसवीमा आम्ही ४ जन पास भया. वोकोमालक २ जन डी.एड. करके पदवी पूरी कऱ्या. बाकी २ भी मंघलक बहिस्त विद्यार्थी मुहुन पदवी पुरी करीन. अशी आमरी चार दिवसकी रंगत संगत... वोन् चालीसमा मी एक गुरुजी बन गयेव अना आब् भी शिक्षण क्षेत्रमा कार्यरत सेव. बाकी मोरा संगी भी धंदापानी, खेतीबाळी अना मोलमजुरी करके आपलो चांगलोलका गुजरान करसेत. येन् मोरो संगीमा मोरो एक जिगरी यार से 'योगेश'. अज वू स्पर्धा परिक्षा तयारी करनो अना

आपलो टायपिंग, डी.टी.पी. को धंदा करसे. सुभास नावको एक संगी खुद को ट्रक लेयके वोकोमा माल डोहरनको काम करसे. बाकी भी बहुत बाका काम करसेत.

अशी आमरी भरीपूरी इस्कुल आता प्रगतीको नवो रंगमा रंग रही से. आता आमरी या इस्कुल डिजिटल भयी. इस्कुलला मस्त मजबुत बाह्यकुंपण (कंपाउंड) भयेव. षटकोनी वर्गरचनावाली इमारत बनी. इस्कुलमा संडास अना वाशरूम बन्या. पदवीधर गुरुजी आया. आब इस्कुल सब बाजूलक परीपुर्ण भयेव. सिरिफ गावमा अंग्रेजी माध्यमकी नवी इस्कुल खुलेवलका विद्यार्थी संख्या कम भय गयी. बाकी शासन योजना अना इस्कुलको परिचलन बहुत बढिया भय गयिसे. इस्कुलको यव बदलेव नवो रूपभी सबला आकर्षीत करसे. इस्कुलला आब् जो भी पुरस्कार भेट रह्या सेत वा सबको मेहनतको फल आय.

येनच आमरो इस्कुलको भितपरा 'यावे ज्ञानासाठी व निघावे सेवेसाठी' असो संदेश लिखेव होतो. वू संदेश ध्यानमा ठेयकेच आम्ही सब संगीसाथी आता आपलो आपलो मार्गपरा कार्यान्वित भय गया सेजन. पुढको पिढीला यवच संदेश आम्ही आता आपआपलो परीलक पोहयाच रह्या सेजन. ✦

''पिवसी''

जूनो जमानो मा मोठो मान पिवसी ला ।
माय दून जास्त मान मिल्यो मावसी ला ।।
कपडा लक बनत रव्हत रंग बिरंगी पिवसी ।
माय जवर रव्ह पैसा कवड़ी ठेवनकी पिवसी ।।

माय को कमर मा हरदम लटक रव्ह पिवसी ।
एक एक पैसा ठेवन की जागा रव्ह पिवसी ।।
खाजो खजकुला साठी देत पैसा पिवसी का ।
माय ठगाय देसें, पैसा मिलत हरदम मावसी का ।।

नवों जमानों का पिवसी का रूप बदल्या ।
किस्म किस्म का बजार मा पर्स अना पाकिट आया ।।
खाजो साठी पिवसीअना मावसी की याद आयी ।
मावसी की याद मा मोला मोठी रोवाई आयी..।।

नवों जमानों मा माय की पिवसी अद्दशय भयी ।
आता मोरो मनपटल पर माय की याद रह्य गयी ।।
मामी, मावसी, फूफी की लाडली पिवसी ।
जूनी कहानी आता बन गयी माय की पिवसी ।।

सी. एच. पटले नागपुर

असी मोरी गावखारी

(अष्टाक्षरी काव्य)

सब खेतमा आमरी, मुल्यवान गावखारी ।
होसे फसल चांगली, मस्त जमीन कन्हारी ।।१।।

लोंढा सकट आवसे, गल्ली बाड़ीको खगार ।
बिना खत पानीलका, मस्त लहरसे खार ।।२।।

होसे फसल चांगली, येन खेतमा धानकी ।
काही बातच न्यारी से, गावखारी को शानकी ।।३।।

मस्त पिवरी पिवरी, दिस खेतमा मोवरी ।
चना हिवरो हिवरो, संग फसल लाखोरी ।।४।।

कांदा लसून मिरचा, वाफा दिससे सुरेख
घर जवर रहेलं, होय जासे देखरेख ।।५।।

होतो गावखारी पर, एक मोवुकोच झाड़
मोवु बेचनला तब, अजी झुंजुरका धाड़ ।।६।।

आता बनेव वहान, पक्को रस्ता सरकारी
भयी अनखी किमती, असी मोरी गावखारी ।।७।।

गोवर्धन बिसेन, गोंदिया

छटी अना बारसों

सौ. चंद्रकला पटले, गोपालनगर, नागपुर

सबलक पयलें माय भवानी जगदंबा गडकालिका वाग्देवी ला स्मरण अना वंदन करू सू।

पवारी साहित्य कला संस्कृति मंडल भारत मा निबंध स्पर्धा होय रहीं सें। स्पर्धा क्र.०७ दिवस बुधवार/बस्तरवार। विषय सें 'छटी अना बारसों। यों विषय मोरो रव्याल लक आपरो जीवन को मोठो महत्व ठेवसें. कारण-येन दिवस नवजात शिशु को नार (नाड) पड्यों पर छटी दस्तूर संस्कार हर घर करनों जरूरी रव्हसें। येको बाद माच शुद्धीकरण को काम ला शुरुआत होसें। जसों नवजात शिशु को जन्म होसें तसोच बिटार शुरू होय जासें। येन बिटार को मंघ महत्वपूर्ण धार्मिक कारण रव्हसें। मोला मालूमात नाहाय।

येन लिखवान मा मोरी माय को स्मरण करनों नहीं भूलू। जन्म दात्री माय ला शत् शत् नमन करूं सूं। लिखवनों मा भूल-चूक माफी मांगू सूं। जेन माय न नव महिना आपरो पोट मा ठेयीसेंस। असहनिय दुःख सहस्यान जेन दुनिया को दर्शन करायीसेंस। येन माय को ऋण जिंनगी भर फेट नहीं सकजन।

निसर्ग की असी सरंचना बनी सें की नवजात शिशु को बोंबली ला जन्म लकच नार जुड्यों रव्हसें। या बात सबला मालुमात सें।

नवजात शिशु को जन्म होनों को बाद बारतीन बाई ला अलग सलग कमरा (खोली) मा रव्हनों पडसे। येन कालखन्ड ला बिटार मान्यों जासें। जब तक नार नहीं पड तब तक छटी को दस्तूर को संस्कार नहीं करत। तसों त निसर्ग नियम सें छटवों दिन बरोबर नार पड़ जासें। परन्तु कभी कभार आठ नव दिवस को बाद नार पडन की बात कान मा आयकू आवसें। ओनच दिवस छटी को दस्तूर होसें। येन ६-७-८-९ दिवस को कालखन्ड ला सूतूक म्हणून सबआंग कव्हसेत। येन सुतूक काल मा कुटुंब परिवार मा पूजा पाठ वर्जित रव्हसें।

'पवारी ज्ञानदीप' किताब आदरणीय डॉ. श्री ज्ञानेश्वर टेंभरे जी नामवंत पवारी साहित्यकार इनको द्वारा रचित लेख का काही अंश को आधार धरस्यान लिखूं सूं।

पवारी संस्कार अना संस्कृति नवजात शिशु को जन्म गाव खेडा मा होसे त सुईन बाई ला डिलीवरी साठी बुलवसेती। ओला मोठो तजुर्बा अनुभव रव्हसें। ओको अधिनस्त नवजात शिशु की प्रसूती होसें। बाद मा वाच सुईनबाई महिना दूय महिना नवजात शिशु की तेल मालिस कर सें। जेन घर प्रसतूी होसें वोन घर टेंभरून की लकडी फाटक पर जरती ठेवसेती। तसोच बारतीन बाई को पाय मा बारतीन की एक लट काढस्यान बांध सेती। कारण कोनी की नवजात शिशु अना बारतीन बाई ला डिड नहीं लगे पाहिजे।

शहेर मा दवाखाना को चाक चौबंध प्रबंध मा नर्स को अधिनस्त प्रसूति होसें।

'पवारी ज्ञानदीप' को मुताबिक

१. शिशु जन्म २. छटी को दस्तूर

३. बारसा समारोह ४. शिशु खीर चटाई (दिवारी मा)

५. दाढ़ी निकालों की प्रथा ६. गुरुदक्षिणा

७. विवाह (बिह्या संस्कार) ८. दाह संस्कार

९. श्राद्ध १०. पवारी का मुख्य त्यौहार

ये सब संस्कारित नियम धरम को आधार धरस्यान मानव जन्म मा निभावनों पड़से। सांगन को मतलब असों छटी अना बारसों दूसरो नं. को संस्कार दस्तूर मानी गयी सें।

येन दिवस नवजात शिशु को नार झड़न को बाद छटवों/सातवों दिन यों दस्तूर करनों पडसें। घर की साफ-सफाई। कपड़ा-लता बरठी कन लक धोवनों, सपरी पर सड़ा सारवन, चुल्हों की भीस लक पोताई, करी जासें। घर परिवार मा मोठो आनंद को वातावरण रव्हसें। देवघर मा टवरी को दिवो जराओं जासें। तुलसी वृंदावन जवन पानी चढ़ायस्यान पूजा पाठ करीजासें।

कभी कभार नवजात शिशु मूल नक्षत्र मा जनम्यो त पंड़ित-पुजारी कनलक मूल काटी जासें। पंड़ित-पुजारी ला यथाशक्ति दान देयेव जासें।

दस्तूर को बेरा नवजात शिशु की माय पिडो पर बसस्यान कोरा मा (गोदी मा) नवजात शिशु ला धरसें।

भाली बाबा नवजात शिशु का केश काट सें। येन बेरा बहिन/फूफाबाई को विषेश महत्वपूर्ण काम रव्हसें। भाली बाबा केश काटसें। अना बहिन/फूफाबाई आपरो लुगडा को पदर (सेव) मा केश झेलसें। येन प्रथा ला कोनी कोनी जावर भी कव्हसेत।

येन दिवस बच्चा को कमर मा करदोरा बांध्यों जासें। आजी/फूफाबाई बच्चा को कमर मा दोरा को करदोरा बांधसें। बच्ची जनम्यी त वोको पाय इनला कूंकू लक रंगावसेत। जूनो जमानो मा धागा दोरा बांधन की प्रथा रव्ह। आता चांदी को करदोरा उपहार मा देसेत। आपली भलमनशाही देखावसेत।

येन बेरा बहिन/फूफाबाई, नवजात शिशु ला टीका टोला लगावसेती। उपहार मा कपड़ा-लत्ता (झगा, झबली, टोपरा) देसेत। नवजात शिशु का केश काटस्यान भया त गंगार मा पानी रिचायों जासें। येला कोनी पानी सारसें बी कव्हसेत। जसों-अवों सागनबाई आंग धोवन को पानी सारके भयों का? जल्दी आंग धोवो नहीं त् सिराय जायें।

येको बाद नवजात शिशु की माय आंग धोयस्यान नवो कपड़ा पेहराव कर अना नवजात शिशु ला भी नवों कपड़ा पेहराव कन पिडो पर बसत। आता देवघर को ओसरी (सपरी) पर दस्तूर शुरू होसें। पीठ को चौक भयो जासें।

आब कहाड सेती रांगोळी भाऊ!

नवजात शिशु की माय ला भला मोठो कूंकू को टीका अना पाय रंगाई को दस्तूर निभावत। टीका टोला देयस्यान अलग थलग होसेत। नवजात शिशु को बाप बहिन/फूफाबाई ला सौ. दूयसौ. रूपया देयस्यान मोकडो होय जासें। येको बाद मा पाच कूर का टूरा इला सबलक पयले जेवनसाठी पंगत मा बसावसेंत। इनको जेवन होन को बाद मा सब आरोनी पारोनी जेवन करसेत।

भाली/बरठी ला बी खुश करनों पड़सें। बिरित वालो भाली/बरठी ला पाच-पाच कुड़ो धान देयस्यान मोकड़ो करत। नहीं त उनला भी सौ. दूयसौ. रूपया देत। असो प्रकार लक छटी को दस्तूर पूरौ भयों।

हां एकाएक याद आयी, एक गोष्ट मी येंज्या आवर्जून सांगूसूं। कोनी कोनी लोक सव्वा महिना तक जचकी वालों घर पानी नहीं पिवत काही खात भी नहीं। आमी सव्वा महिना बिटार मानसेजन। सांगसेत।

मोरो अनुभव लक असो बिचार का लोइनला धर्मांध कव्हनो मा मोला तिलमात्र संकोच नाहाय। येलाच कसेती अंधश्रद्धा... मोला सांगनो सें जब पारंपरिक दस्तूर संस्कार सब रिती रिवाज निती धर्म लक होय जासे, ओको बाद असो बिचार का लोक आपरो ला जास्तच बुद्धिमान समझस्यान शिष्टपणा सांगसेती।

मोरो अनुभव रव्याल लक येतरोच।

आता बारसों को दस्तूर संस्कार की शुरूआत करूं सूं... नवजात शिशु को तिसरो संस्कार बारसों मान्यों जासें।

नवजात शिशु सव्वा महिना को भयों पर बारसा (नामकरण) विधी संस्कार को दस्तूर कारयो जासें। येन बेरा बी बहिन / फूफाबाई /आजीबाई/ ननंद/ भौजाई/जाऊ/जिठानी/सबका सब नामकरण विधि मा मोठो हर्ष उल्हास लक बढ़चढ़ कर सामील होसेत। घर परिवार मा खुशी को ठिकाना समाव नहीं सक। असो वातावरण बनजासें।

जूनो जमानो मा कहां को लकड़ी/लोखंड़ को झूला देखसेंव। सादो सुदो चराट को दोर घर की कड़ी मा बांधत। चराट मा डोला वानी कथड़ी ला लपेटस्यान दूही बाजू ला हाथभर लकड़ी का डांडा फसावत। भयों झूला तैयार। येला जूनो जमानो मा डोला कव्हत भाऊ।

येन डोलामा नवजात शिशु ला ठेयस्यान फूफाबाई / आजीबाई झुलावसेत । गाना गावसेत। नवो कपड़ा पेहराव सबको आंग पर शोभायमान दूय गुना बारसों की शोभा बढ़ाय देत होतो।

आजीबाई / फूफाबाई, आपरो हिसाब लक लाड को कोनतोच नाव लेयस्यान ठेयदेत। जसो... अबल्ला, बबल्या, अबलू, बबलू, गुड्या, गुड्डी, मुन्ना, मुन्नी, योच ना कोनी कोनी घर बहुत दिवस वरी प्रचलित होय जासे। या बात विषेश। पोथी पंचाग को नाव रह्य जासें किताब मा लिरव्यों को लिरव्यों। जब बच्चा इस्कुल मा जासें तब यों नाव दर्ज होसें। मंग सबला धीरू धीरू मालूमात होसें येको नाव महेश येको नाव सूरेश, येको नाव मिराबाई, येको नाव शांताबाई असा अनेक... नामकरण विधि ला सबलक मोको मान रव्हसें। कारण येन दिवस पासून बच्चा को मस्तक की चिन्हांकित रेखवा भविष्य को आरसा बनसें। कहावत सें... होतकरू को पारना मा पाय... सबझन टीका टोला, उपहार, दस, बीस रूपया देयस्यान शुभ आशिर्वाद देसेत। चिरायू भव्... चिरायू भव्।

येको बाद मा आमंत्रित निमंत्रित मंडली जेवन

करसेत। आता नवो जमानों मा सटी सुतूक कब होसें त फूफाबाई ला हवाच नहीं लग। बारसा (नामकरण विधि) न त कमाल मा धमाल मचाय देयीसेस। टूरा भयों त अति आनंद, खुशी का दिवाना। आब भी लोक वारसदार साठी तरस रह्या सेती। उनला जब बुढ़ापा आये, तब समझें। यों कुल को उजाड़ो नोहाय यों कुल को नाश आय। तसोच जब टूरा को बिह्या होय जासे वोको बाद टूरा... टूरा नहीं रव्ह। बहू को बस मा चली जासें। अना बुढ़ापो मा अनाथ आश्रम वानी जिंनगी बन जासें। नामकरण की महिमा. कसी देरवों आंरवों देरवी। नवी पिढ़ी मद्यपान को आहारी होयस्यान मित्र मंडली संग शानदार आर्टी पार्टी रिसोट, रवेती फार्म मा जायस्यान मटनपार्टी रवासेत। या रित धोका दायक बन रहीं सें। तसोच घर बी बारसों को कार्यक्रम मोठो जोर शोर लक पत्रिका छपायस्यान आपली भलमनशाही सांगसेत। अनाप शनाप रवर्च, पैसा की उधळपटी। ४००-५०० लोक बारसों मा आमंत्रित कर सेती। असो प्रकार लक आपरो समाज मा अवद्रूपता नामकरण विधि को नाव पर होय रहीं से। या बात विचारणीय सें। चिंतनिय सें।

आता लिरवता लिरवता मोरो मगज मा काव्य भाव को संचार भयों त मी लिरव रहीसेंव। मोला मालूम सें या निबंध स्पर्धा आय पर दिल नहीं मान रहीं से। म्हणून काव्य रूपी सुगंधी फूल को वर्साव करस्यान 'छटी अना बारसों' को निबंध ला विराम देसूं...

छटी ब्रह्मा को लिरव्यों। कभी नाहाय टलनों।।
या बात कोनी नहीं जानत।
ज्योतिष भी फेल सांगन मा बात।
बोलचाल मा बनी. कहावत।
छटी को. दूध पियीरहेस त।
अजमावलें मोरी ताकत।
छटी को दूध ला मोठो महत्व।।
अरवाड़ा मा पहेलवान देसें दाद।
छटी को दूध की करावसें याद।।
माय तोरा मोरो पर लगीत उपकार।
फेटता फेटता जीवन को होयें बेड़ापार।।
माय ला सदैव ठेवों याद।
सांगनों सें याच मोरी फिर्याद।।
माय ला शत् शत् नमन।
लिरवान मा भूल-चूक माफ करन।
जय छटी मैया, जय सरस्वती मैया
गंगा पार करजों, मोरी नैया।।

मी दसवी पास

मी एक दम दसवी पास भय गयव ।
परीक्शा बिना निकाल आय गयव ।।
कोरोनाला आयी लहर वोन करीस मोठी कहर ।
कहर होतो भारी वोन देरवाय देईस दुनिया दारी ।।
शाळा बंद, दुकान बंद, सब बंद ।
बंद मा बंद भाऊबंदकी बंद ।।
सण उत्सव बंद, व्यवहार बंद ।
यात्रा बंद, जत्रा बंद, सब बंद ।।
कोरोनाला आयव गुस्सा ।
वोन मारीस जबर ढुस्सा ।।
कोरोनाको प्रकोप भारी ।
सारो दुनिया मा मची लाचारी ।।
दुनिया भई घरमा बंद ।
बहार आयव त मुसकालक तोंड बंद ।।
सालभर चली मोबाईल पर शाळा ।
पर बाचता नई आया फाळा ।।
लाचारी मा अनरवीन लाचारी ।
मोबाईल की रवरीदारी ।।
मोबाईल होतो घरमा सादोसुदो ।
स्कुलन लगाईस तगादो ।।
कसो बसो करस्यान पयसा जमायस्यान ।
टुरासाठी आण्या मोठो मोबाईल लेयस्यान ।।
घरं मोबाईल मा शाळा ।
मास्तर सांग मोठोलक फाळा ।।
टुरा सोयस्यान ऊठ ।
अना तसोच मोबाईल पुढ बस ।।
छपरी परलक आंगन मा । आंगन को कोठा मा ।।
इथ ऊथ हलावत रव । मोबाईल मा नेट नई रव ।।
असी होय मोबाईल की शाळा ।
नई समज्या काई फाळा ।।
परीक्शा को बेरापर कोरोनाला आयी लहर ।
वोन करीस मोठो कहर परीक्शा वालोला डर ।।
परीक्शा वालोन्न करीन बिचार ।
नको परीक्शा की मार ।।
लगाव जीवन की आस ।
करो आता परीक्शा बिन पास ।।

- राम चौधरी, भंडारा

बिचार प्रवाह

श्री राजेन्द्र किशोर राहंगडाले,
स्टील अथॉरिटी ऑफ इंडिया लिमिटेड भिलाई, कृषक (दुर्ग-बालाघाट-सिवनी)
डी.जी.एम. (विद्युत संधारण एवम् स्वचालन) आर एस एम., बी.एस.पी.,

हामी अखंड भारत का सकल भोज बंशी आपरो आपरो, वातावरण, भूगोल, जलवायु को आधार पर अलग अलग किसम लक जीवन यापन कर् सेजन। कोन्ही भातगण भइन, कोनही भाकर झुनका त कोन्ही जवार बाजरा की रोटी त एनअ् नवो जमानो मा आता भूरटा गहुँ ज्वार बाजरा ला हेलमेल करके दर्यो पिसन की रोटा खासेत, रोट मलिन्दा खान को दिवस सालमा आता एकच डाव आवसे।

जसो हमरो भोजन अलग अलग राज मा अलग अलग से तसोच हमरी बोली भाषा मा बि अंतर से, अना एनअ चीज ला हामि हरहर मन लक मानअ सेजन का!

तीन कोस मा पानी बदल जाय,
दस कोस मा बदल जाय बोली।
पच्चासो कोस तक तक वाचा फुटे,
का भाव सार च रहे हमजोली।

भोज वंशी कव्हन को मतलब असो नहाय का सबच राज भोज की पाँच घरराली की सन्तान आती, समय को संग संग राजा परजा देशी परदेशी सबच एकच व्यवस्था मा समाय गइन, बिदेशी यवन मलेक्ष ला सोड़ के आपरो महादेश का दिगर राज का लोरव बी राजा भोज लक चुड़ीन अना आज बोय लोरव वोला मिहिर भोज कसेती, अना दावा बी करअ् सेति। किराड़ समाज, गुर्जर परिहार समाज बि उनको मा एक से। वोय राजा भोज ला आपरो मानअ् सेत। हजार साल पुरानी गौरव गाथा पर कोन्ही सिन विवाद करनो उचित नहाय, वाद विवाद को बाटा सागर लक बी गहरी मित्रता अना सागर माथा लक बी उच्चो प्रेमभाव दर्शावनो चाहि से, जेको लक सब क्षत्री बरण का लोरव मजबूत होहेत अना सनातन फल्हेत फूल्हेत।

ओनअ् कारण पर शोध करतो चाहि से, जेको लक वोय भोज ला आपरो मानअ् सेति। हजार साल पुरानी पचास साल की गौरव गाथा मा राजा भोज कोन कोन समाज को जवाई भयो, यो सत्य शोधक हिन साति आपरो बाजू परअ बजनी गोटा राखन को काम आय।

संसार मा काइ बी चीज स्थाई नहाय, परिवरतन एनअ् संसार मा बरम्हा की लेखी, हामरा लोरव हिन की सोच तीन लक पाँच नइ त सात पीढ़ी तक जासेत पर कोनही कोण्ही देश का लोरव अनंत काल की सोच असेत, उनकी सोच को मन्यअ् उनकी हिम्मत, दूरदर्शिता उनको वास्तवीक अनुभव को निचोड़ रव्हसे, वोय आपरा करम हिन ला पाप पुण्य को पासंग पर नि राखता उनको साति ''परिणाम, लौकिक सुख सम्पद पुढ़ः ररव्हसे।''

भोजबंशी राजा जगदेव पंवार को राजआसरा मा विदर्भ राज मा आईन, तऽ आपरी बोली भाषा ला बरोबर आनि रहेन, हजार साल होन को बाद बि गुजराती मारवाड़ी का शब्द हामरी लोरव बोली मा दर्शन देसेति। आपरा लोरव पहले पहल सांकेतिक बोली का अभ्यासक रही रहेन, वोनअ् जुन्नो बेरा मा हें गली मोड़ी मराठी अना गोवारि जनसंघ की अहीराणी शब्द शैली लक आपरो आपरो सम्बन्ध बढावता बढावता देशज बोली बनन की रस्ता पर चल पड़ी। ओको बाद मा मची चौतरफा आपसी ना बाहरी लड़ाई मा पोवार गिन को राज बि गयो अना बोली को परभाव हलकों भयो।

गोंडी बोली न तेर्रवि सुदी लक लेय के अ ट्ठारवी सुदी तक राज करिस, लमगवड़ा चौड़ा जसो पस्त्रयो महिषासुर राज मा फिर बि गोंड़ी को विकास नइ को बरोबर भयो, राजपूत हिन लक राजगोंड को लगातार सम्बन्ध लक गोंडी को बांटा खड़ी हिंदी को ज्यादा उन्नति भइ।

आपरा पोवार जुन्नो राज मा गोंडी का बि अभ्यासक होतीन, राजकाज लक काम कसो सदावनो से, बलशाली को पुढ़ह आपरी बुद्धिमानी लक चांगलो परिणाम कसो आननो से, आपरा रजोगुणी व्यवहार लक गोंड को राज मा तेरवि सुदी लक लेय के अ ठारवीं सुदी को बीच भाग तक आपरा भोजबंशी गिन ला आफदकाल मा विदर्भ राज की भांदक क्षेत्र की मैदानी जागा मा

बसापत कराईन।

भोजबंशी पानी की जागा जवर बसन का मनसाधारी आपरी संस्कृति को हिसाब लक पुढ़ह पासुन च होतीन। गोंड लोख मैदान को बाटा बियाबान जंगला मा पहाड़ की पेंदी जवर रव्हनो पसंद करत होतीन। उनकी मुरारिका (गऊशाला) बांस सरई को बांगड़ लक बनत होती। रण्ड मुंड पद्धि गिनता गिनता जादा जनावर होये पर गोटा राख के आपरा धनढोर गिनत होतीन।

मराठा हिन न गौंड हिन को राज ला समटिन, आता काई भोज बंशी पवार भाऊ मराठा गिन कन गईन, काई लोख गोंड गिन कन बि रहिन जदो लोख मराठा गिनकन गईन, मराठी पना ला संग धरिस, वोय आज बि चमन सेती जो लोख गोंड गिन कन गईन नेसनाबूत भय गइन, बिरलाद लोख मिलहेति आपरी पुरखा हिन की हरि कथा सांगन की!! आपरा भोज बंशी मराठी पना मा असा हिलीन मिलीन का, असो लग कि सोला हाति बाली पर पोवार गिन कोच अगदी हक्कच से, भाऊ गिन वि पंच्या को बाटा जवानी को दिन मा पाजामा पर आइन, काहे का लड़न भीड़न घोड़े सवारीमा पाजामा ज्यादा सहज होतो। मराठा मा परमार वंश लोग हिन लक आपरा भाऊ जसो भाव बि आई रहे।

भांदक देश, सतपुडा, मैकल महादेव क्षेत्र मा या बेरा असि होती का दल का दल मालवा देश कन लक नरमदा मैयाजी ला पार ना सब कुछ जनाय के दल का दल इत्त आइन। आततायी मुसलमान लक आपरो वंश की रक्षा साति आइन, अना आपरी बसापत करिन। आततार्ई अउरंगजेब, फर्रूखशियर जसा कट्टर मुसलमान लक जोधा आपरी जान बचाय लेत होती? मगर आततायी बालबच्चा ना जनाना हिन संग पाप करम करत होतिन। मराठा हिम्मतवर होतीनु, तमिल संगम लक लेयके उड़ीसा बंगाल ना विंध्य पहाड़, वज्रस्थान तक फैल गईन। भोजवंशी हिन को खून मा डर समावन को कारण लक जादा बाहेर नही हिटिन मराठा राज को भुरभुवः संगी भाव लक जरा जरा हिटनो चालू भयो अना अंग्रेज राज मा देश का ओनाकोना मा चली गया।

दिल्ली मा इस्लाम को दुरदान्त विचारक को सल्ला पर अफगान सरदार अब्दाली ला संदेशा पर मराठा की घेराबंदी न पानीपत को मैदान ला खून लक रंग देइस, पानीपत की लड़ाई न मराठा ताकद ला बि क्षीण कर् देइस। मानुष कपकपाय के बोम्बल पड़ऽसे **दादा भाऊ लग्गत पानीपत झाले.** बजरस्थान मा आज बि गुलाम मराठा सुन्नी बन के रहय रहया सेति।

मराठा ताकद ना दिल्ली दरबार कमजोर भयो लक विदेशी ताकत जेको मा अंग्रेज आखिर मा विजय गाथा लिखिन, इन नऽ आपकी संस्कृति वाटचाल रहन सावन साति प्रोत्साहित करिस, जागा जागा गोंड राजकी मोकाशी मराठा राजी देशमुखी की जागा बंदोबस्त कर करके पटेली बाटिन, तलाठी की कुनठा नापन की जागा डिसमिल एकड़

पोवार भाऊ गिनला धिरे धिरे उमज्यो पर हेक्टेयर समझ लक दूर् च रही।

अंग्रेजी राज मा पोवार गिन न विकास खेती मा खूब करिन, बोड़ी ना नाहनो तलाव आपरी फसल ला एक पानी की मार तक बचावन साति बोड़ी ना तलाव की पार बाधिन, रबी की फसल पानी वाली लेन की परथा ऐन समय मा चालू भई, उन्हारी की फसल अरसी लाखोरी मसूर चना की जागा सरसो राई गहू अना सीमित क्षेत्र मा रबी को धान न लेईस।

मराठा राज - अगरेजी राज मा मुसलमानी राज जसी जोर जबरदस्ती नोहोती, लोख काइ तरी त सुखीच होतीन, देश को प्राकृतिक संसाधन को अति दोहन होन लग्यो, तब जनता जागरुक भई, आपरो उपर करारोपण, ना साजरी साजरी चीज विलायत धाड़न की आदेश लक भोज बंशी को संग संग सकल भारत वंशी गिन ला भारी अपमान को विषय लग्यो।

पर एतरों जरूर माननो चाहि से का अंग्रेज गिन न आपरो भारत को विकास करी सेन, बांध बनाय के सिंचाई की सुविधा को विस्तार करिन, नदी पर पुल बनाइन यो काम धार्मिक मान्यता को विरुद्ध मान्या गया होतीन, वोन अ मान्यता ला किनार कर देइन, भला इनला आपरो राजनीतिक करनी को फल को बिन्हा पर आपरो मूल देश कन वापिस जावनो पड़यो।

देश स्वतंत्र भयो लक सबन सुख की सास लेइन, धार्मिक भेद्भाव बि स्वाहा भयो पर मलेक्ष मत का लोख पाकिस्तान लेय के बि गांधी की आड़ लेयके नइ गइन अना उपद्रा मचावन की मंशा जागा जागा जाहिर कर रहि सेत, जातिवाद को ठाव पर बस्यो हिन्दू हजार साल जुन्नी विपदा लक कई त सीखो सबक्! का इतिहास की घन चकरी मा का काऽ घटिसे सोच विचार करके सावधानी राखो सब लोख जी। ✦

आत्म सुधारच समाज सुधार

टेकचंद गौतम, मु.पो. ढाकनी, त.जि. गोंदिया,

''प्रेम न बाडी उपजै, प्रेम न हाट विकास।
राजा परजा जेहि रुचै, शीश देय लै जाय।''

सद्गुरुदेव को येव उपदेश से कि सब मनुष्य इनन आपस म प्रेम को व्यवहार करे पाहिजे। साहेब न प्रेम को रस्ता सांगीसेत। येको साती वोय मानुस-मानुस को भेद नही मानत। उन्होने कही सेन कि मनुष्य म दुय जाति नाहात। मनुष्य केवल मनुष्य आय। येको साती हिन्दु-जैन-बैद्ध जेव कह सेत या सब परम्परा की बात आत। यहाँ मानव-मानव एक सेत। पवार, पंवार, पोवार, सब मानव एक आत। मानव मा कहि भेद नाहाय, येको साती मानवता म प्रेम रहे पाहिजे। मानवता जहाँ नाहाय वहाँ सब दुख सुरु हौसेत। ये को साती मानव मात्र मा समान प्रेम रहे पाहिजे।

सम्प्रदाय बनसेत आणि लुप्त होत रव्हसेत, परंतु धर्म बन नही-बिगड नही। धर्म आय आपलो पर संयम आणि दूसरो को संग शील को बरताव करनो। आपलो परल् कडक रहो, आपलो ला क्षमा नोको करो, आपलो मन आणि इंद्रियों ला आपलो वस मा ठेवो। दुराचार को त्याग करो। हिंसा, कटुता, दुर्व्यवहार कोणी संग न करो। जेव जेतरो आपलो पर संयम ठेवसे, परहेजगारी करे वू दुसरो साती शील, दया, करूणा को बरताव कर सके! धर्म को तत्त्व येवच आय- आपलो पर कडाई आणि दूसरो को संग नम्रता। आपलो साती परहेजगाटी आणि दुसरो साती रहमदिली को व्यवहार। जाती-मजहब सम्प्रदाय बन सेस - बिगडत रहेत, वोला धरकर तू-तू- मी मी करन की जरूरत नाहाय।

परमात्मा सबको अन्दर बसी से, वोला कोनी भगवान कहो, परमात्मा कहो, ब्रह्म कहो, गॉड कहो या त् भाषा आय। पानी, जल, नीर, वाटर, आदि काही भी कहो। संस्कृत मा आप कव्ह सेत, फारसी मा आब कव्ह सेत दुयी को पानी च आग। ये सब अलग अलग नाव सेत कोनी किताब कव्हसेत कोनी धर्मशास्त्र कव्हसे। दुयी बात एक से, येको साती प्रज्ञेम को बरताव होये पाहिजे। सोनो एक रव्हसे वोका जेवर, बारी, नथनी, अंगुठी, चिंताइत, तरफ सारखरी, बनसेत ये को दूजा भाव नही रव्ह, सब सोनोच रव्हसे। तसोच पोवार, पंवार, पवार जाती एकच आम प्रदेश की भाषा को कारण सेत अंतर नाव मा दिससे पर सब मानुस त समानच दिस सेत। येको साती प्रेम को आपस मा बरताव होये पाहिजे। काही लोक घृणित राजनिति कर सेत। वोय जनता मा फूट टाककर राजनीति कर सेत। वस्तूतः समाज की, देश की सेवा करे पाहिजे, पूरो देश मा प्रेम को प्रवाह करशार टिका परस्ती दूर करन की जरूरत से। देश मा जेतरा लोक रव्हसेत, सब देशवासी आत, सब साती प्रेम रहे पाहिजे। सब संग सुन्दर व्यवहार करे पाहिजे। सद्गुरुदेव कव्हसेत- साम्प्रदायिकता, जाति भेदभाव, उच-नीच की भावना आपली-आपली जागा पर सेती, सब सीन प्रेम, करूणा, इंसानियत शील सच्चो धर्म आय। सब संग सुंदर व्यवहार करो येको लक मानव मात्र को कल्याण होसे.

महापुरुषों इनन सांगेव रस्ता पर चलकर आम्हीं स्वतः आपलो कल्याण करे पाहिजे। येन विश्व सत्ता म कोनी कोनी के उद्धार करनेवालो नाहाय। आपली पहचान करो। परमात्मा ला बाहर न खोजकर आपलो अन्दर देखन की जरूरत से। कबीर साहेब न कही सेस - ज्यों तिल मांही तेल है, ज्यों चकमक में आगि । तेरा साई तुझ ही में, जागि सके तो जागि।। (सारवी ग्रंथ)

जेहि खोजन कल्पो गया, घटहिं मांहि सो मूर।
वाढी गर्भ गुमान ते, ताते परि गई दूर ।।

(बीजक, साखी २८२)

आत्म-सुधारच समाज सुधार। आम-समाज नाव की कोणती चीज नाहाय। एक एक व्यक्ति लक समाज बनसे आणि वोन समाज को तुमी एक अंश आवत यानी पहले आपको सुधार करो तब अंश दुसरों को सुधार को विषय मा विचार करो। आपलो सुधार कर लेयात तर समझो समाज को एक अंग को सुधार भय गयो।

रत्नाकर संहिता लक आणि हत्यारा महर्षि

वाल्मीकि लक भयो। अंगुलीमाल महा राक्षस होतो। लेकिन जब वोला तथागत बुद्ध को साक्षात्कार भयो त वु महात्मा बन गयो। असा अनेक भया सेत आणि आज भी असा अनेक होसेत, जे अच्छा लोक इनकी संगत पायकर बदल जासेत। दृष्टी बदल जासे तब सृष्टि बदल जासे। आपलो स्वभाव ला सुधारकर मक्खन सरिखो मुलायम बनाय लेव जोको लक तुमरो द्वारा कोणी ला भी तकलीफ नही होये। सबको शरीर मा एक अहंकार रूपी सांप रव्हसे। बिरलै से जन बाचि है, जो रामहिं भजे विचारि।।

''अहंकार'' रूपी कारो सरप सबको अन्दर मा बसी से! अहंकार माच कामना बसी से आणि अहंकारच महाशत्रु आय। जगत सब लोक इनलाईन अहंकार झार-झार चाट खवाई सेस। आपलो अहंकार ला मारकर च लोख इन मा समता तक जगता आये। तुम्ही समता, इंन्द्रिय-मन पर संयम ठेवो, दुर्व्यसन लक मुक्त रहो। स्वतः संगम लक चलो आणि अंतर्मुख होत को काम करो। या पवित्र रहनी अमृत आय आणि इन सबको फल निष्काम स्थिति आय। जीवन मा सदाचार त भूमिका आय, निष्काम अवस्था म पहुचनो मंजिल आय।

आध्यात्मिक परमात्मा आत्मा आय, स्वयं स्वरुप आय। ये की उपासना करे पाहिजे। आत्मा को उधासना को विषय भी उपनिषद को चिंतन से --

पुरमेका दशद्वार मज स्यावक्रचेतसः ।
अनुष्ठाय न शोभति विमुक्तश्च विमुच्यते ।।

(कंठउपनिषद ५/१)

ऋषी कव्हसेत, ''कि ग्यारह दरवाजो वालो येव शरीर पुरो आय। येको मा एक आज से जेव कभी जन्मेव नही से, नित्य से अरक्र यानी सरल से। चैतन्य निवास कर से। दुय डोरा, दुय नाक सोत, दूय कान से छय छाया। तोंड ला धरकर सात, तट्टी आणि पेशाब को छिद्र मिलायकर नौ भया। नाभि ला धरकर दस आणि ब्रह्मरन्ध्र मा एक छिद्र मानी सेत तोला धरकर ग्यारह भय गया। जेव येको अनुष्ठान कर लेसे सेन अजन्मा, सरल शुद्ध चेतन की उपासना म लग जासे, चिंता नही कर। येन अकरा दरवाजा वालो शरीर नगर को राजा ''आत्मदेव'' से वोकीच उपासना करे पाहिजे। येव आध्यात्मिक ज्ञान गुरु पासून मिल से। येको साती आपलो पंवार/पोवार/पवार समाज म भी समय-समय होनवाली सभा इन मा मार्गदर्शन करी सेत।

✦

जन्मेव कानुबा

जन्मेव कानुबा । रात होती कारी ।
छुटी बेड़ी सारी । कायम की ।।१।।

दरवाजा खुल्या । सैनिक भी सोया ।
मार्ग खुला भया । गोकुल का ।।२।।

गोकुल मा हर्ष । कंस भयभीत ।
करनला अंत । कृष्ण आयो ।।३।।

मुक्ति मायबाप । कैद वा छोडन ।
आनंद का क्षण । नगरीमा ।।४।।

मारन दृष्टंला । लेयी सेस रूप ।
श्रीहरि स्वरूप । जन्म भयो ।।५।।

प्रेम को आधार । भक्ति को सागर ।
गीता वो वू सारं । कानुबा से ।।६।।

हर संकटमा । अर्जुनला साथ ।
मित्रता को हाथ । कृष्ण देसे ।।७।।

उमेंद्र युवराज बिसेन - गोंदिया

शिस्त पालन (अनुशासन)

जीवन मा अनुशासन से सफलता की कुँजी ।
धरोहर रुप मा शिस्तता आदमी की पूँजी ।।

मनुष्य सरलता लक अपनाय ले अनुशासन ।
जीवन मा सफलता मीलन को सच्ची साधन ।।

सूरज चाँद धरती अनुशासन चक्र की धारा ।
दिन रात समय सबका सब नियम पर अधारा ।।

दुनिया भर मा अदमी चमक रही सेन सितारा ।
अनुशासन पालन करके देय रही सेन उजियारा ।।

अनुशासन पर चलकर कर्म भी सध जासे ।
अनुशासन मा जिन्दगी भी धर्म पथ पर जासे ।।

आपरो जीवन ला अनुशासित बनाओ जी ।
किर्ति बढ़ाय करके अमर होय जाओ जी ।।

विद्यार्थी इनला जरूरी से करनो अनुशासन पालन ।
खेल को मैदान मा सफलता खिलाड़ी को अनुशासन ।।

जो घर मा शिस्तता उनकी कीर्ति बनी जग मा ।
संस्कार फलित होसेत अनुशासन लक समाज मा ।।

उदयसिंह पटले गुरूजी - सावंगी (कटंगी)

समाज मा एक सिक्का की दुय बाजू

- **रामचरण पटले,** (देवी जस गायक) नागपुर

जय जय जय हो माय भवानी गढ़काली।
जय जय जय हो राजा भोज ः
तोरी आन बान शान जग मा निराली।।

सामाजिक दृष्टिकोण लक समाज मा एक सिक्का की दुय बाजू - तात्पर्य एक! लक्ष्य दुय। धनुष प्रत्यंचा एक किन्तू तीर/बाण अनेक। गाड़ी एक, बईल दुय, मा सन्तुलन आवश्यक से, तबच येव समाज को आधार शिला से। अनेक कहावत समाज हित मा लागू होसेत। समाज एक परिवार लक उत्पन्न मोठो समुदाय को प्रारुप आय। संगठन, मंण्डल, कई दल/ग्रुप मंच मा एकता, समानता पद की महत्वता रव्हसे। आदिकाल लक तो आब येव कलयुग आधुनिक वर्तमान काल मा भी हर व्यक्तित्व भाव अनेक रव्हस किंतू अनेकता मा एकता येव समाज को प्रामाणिक उद्देश्य रव्हसे।

रामायण को ज्ञान समाज मा लागू होसे। रामायण को उदाहरण हर परिवार मा नजर आवसे। रामजी आपरी प्रजा ला सुखमय भावना तक संचालित, हर स्थिति मा उनको हर संकट मा समाज हित जन जन कल्याण हेतू सर्वदा विद्यमान रव्ह। नीति धर्म-कर्म को मार्गदर्शक पुरुषोत्तम भगवान राम समाज ला एक व्यापक उदाहरण से। अनेकों आपरो जीवन मा कठिनाई झेलकन; वन-वन मा जायकन असूर दुष्ट इनला मार मिटायकन जनता की सुरक्षा करीस। महाभारत भी समाज मा प्रमाणिक उदाहरण से। हर घर घर मा झगड़ा--दुय व्यक्ति को मध्य होसे। चाहे धन साती; हिस्ता बांटा धन; जमीन ईत्यादि .. ईत्यादि .. को .. येव सब हर स,माज ला लागू से।

ओकी अच्छाई ओको कर्तव्य; ओको सुकर्म पर समाज मान सम्मान होसे। सामाजिक संस्था हर समाज मा रव्हसेत।

पवारी साहित्य कला संस्कृति मंडल भारत का अध्यक्ष श्रीमान डॉ. ज्ञानेश्वरजी टेम्भरे सर इनको भी एक अवतार पवार पोवार समाज उत्थान साती होईसे। सब येव कर्म मा मर्म को कारण होसे। कोन का करसे? ओकी जांच परीक्षा परिक्षक रुपी भगवान करसे; जसो येव आपरो/आमरो द्वारा उल्लेखित निबंध की चांच येको परिक्षाफल तुम्हरो हाथ मा रव्हसे। आदरणीय श्री डॉक्टर राम चौधरी जी येव उनको पूर्व जन्म को फल आय जेव अज येव पवारी साहित्य मंडल भारत मा उपस्थिति दर्ज से।

अध्यक्ष; कोषाध्यक्ष; अना सचिव ऐ तीन कोन्ही भी संस्था; समूह; संगठन; दल; समिति का प्रमुख रव्हसेती। ब्रह्मा; विष्णू अना शंकर को समान इनको कार्य समाज ला सुसंचालित करसे। अनेक सदस्य गण की मौजूदगी मा कार्यक्रम होत रव्हसे। येमा भी कई दुष्ट प्रवृत्ति का इंसान रव्हसेती। अच्छों कार्यक्रम मा बाधक बन रुकावट करनवाला कई अपवाद रव्हसेत। जसो कोन्ही ला अगर थोड़ो मान सम्मान नही मिलेव तो नाराज होयकन समाज ला तोड़न की कोशिश करसे। आपस मा ईर्ष्यालु भावना को कारण विवाद उत्पन्न कर देसे। कोन्ही शकुनी मामा को वानी कुटनीति करसे। कोन्ही मंन्थरा समान चुगलखोर कार्य करसे। कारण मा कारक होय जासे। अतः या सब पौराणिक नीति से ज्या घटत; होत रव्हसे। असी परिस्थिति मा समाज अगर विचलित भयो तो टूट फूट होय जासे। जेव घबरायो तो सत्यानाश होय जासे।

किन्तु असो आपरो समूह मा स्थिति नही आये; काहे कि आमरो मुरिवया श्री ज्ञानेश्वरजी टेंभरे सर अध्यक्ष महोदय दमदार; कर्मठशील; सांमन्जस्य भाव लक परिपक्व परिपूर्ण से। निबन्ध परीक्षक भी अनुभवी निष्ठावान गुणकारी से आदरणीय श्री राम चौधरी जी को जसो नाव से ठिक तसोच भगवान श्रीराम जी समान काम से। सचिव महोदय श्री देवेंद्र चौधरी जी को भी सक्रिय कार्य सदा जाहिर से। आदरणीय श्री सी.एच.पटले सह

सचिव को रुप मा बड़ो च सदैव तत्पर शील निपूणतम कार्यभार से। आदरणीय श्री सी.जी.कार्यक्रम आयोजक पवारी साहित्य मंडल भारत नागपुर परिसर; जिला नागपुर पोवारी समन्वयक की बागडोर छगनलाल राहंगडाले साहब को माध्यम लक संचालित होसे। बिकट परिस्थिति मा राहंगडाले साहब हनुमान जी को समान बलवान गुणवान कार्य करसे। आमला तों काही भी समस्या रहे तों घबरान की बात नहीं कसे। आमरो समूह एक भगवान श्रीराम को दल को समान से। जटायु को समान श्रीमान लखवनसिंह कटरे जी उपाध्यक्ष एक साहित्यकार गुणवान नितिवान महान सेति।

पवारी साहित्य मंडल भारत का कोषाध्यक्ष श्री पृथ्वीराज जी राहंगडाले साहब सेती। इनकी प्रसिद्धि इनको कार्य को कारण होसे। कुकड़े लेआऊट पवार सभागृह नागपुर की गति विधि उन्नति श्री पृथ्वीराज जी राहंगडाले साहब जी की देन आय।

पवारी साहित्य मंडल भारत नागपुर... हर गांव शहर तहसील जिला सम्भागिय राष्ट्रीय स्तर पर प्रबल कार्यक्रम मा आपरो योगदान देसे। पवारी/ पोवारी बोली बचावनो बोलनो मुख्य उद्देश्य रव्हसे। मध्य नागपुर मा स्थित कुकड़े लेआऊट पवार सभागृह से। सभागृह की देख-रेख समय समय पर कार्यक्रम करावनो पवारी साहित्य मंडल भारत अध्यक्ष; कोषाध्यक्ष द्वारा होत रव्हसे।

अतः सर्वत्र व्याप्त पवारी साहित्य मंडल भारत उच्चतम शिखर पर अग्रसर से। आम्ही सब सदस्यगण संस्था समूह संगठन को नियमन ला सुचारू रूप लक चलाव सेजन। काही भी बिकट परिस्थिति मा नही घबरावबीन आन बान शान लाज पवार पोवार जाति की बचावबीन। पवारी साहित्य मंडल भारत अध्यक्ष महोदय जी को सब सदस्यगण कथन रव्हसे... अरे आम्ही तों जब तक सेजन घबराओ नोको। अरे नोकों खाओ धोको। चलावनो से समाज ला तम्ही सबला; आम्ही तो आपरी अवस्था होय जाये चली जाबो। पुनः जन्म होय तों दुबारा आय जाबो।

हे नवीन पिढ़ी; तुम्ही सेव सिढ़ी । हाथ मा रहे तुम्हरो सामाजिक कड़ी।। पवारी पोवारी जिन्दाबाद..। जसो आपरो भारत आज़ाद... शपथ से असी कि आम्ही आपरो पवारी साहित्य मंडल भारत ला मिटन; टूटन नही देबो।

जय जय हो माय गढ़काली भवानी।
सदा रहे तोरी टिकी; अमर कहानी।।
जय जय जय हो राजा भोज
भर दें.सब पवार पोवार समाज मा ओज।
तोरी महिमा ला गावबीन रोज रोज़।। ✦

तीन देवी; एक दुर्गा शक्ति

ब्रम्हा विष्णु अना शंकर कसेती ।
खुदला ऐ मोठा समझ सेती ।।

सभा मा बहस छिड़ी होती ।
निर्णायक घड़ी विस्मय स्थिति ।।

नजर नारद की पड़ी होती ।
तीनी देव एक दुसरो कन देख सेती ।।

चतूर नारद की देखो मति ।
निर्णय की बात बड़ी वा होती ।।

कसे नारद जी धर्म नीति ।
तुम्ही तीनी नही मोठा संकोच कर सेती ।।

तब नारदजी कसे : तुम्हरी भयी होती दुर्गति ।
देयात दानव ला काहे वरदानी शक्ति ।।

तुम्हरो पर करीन प्रयोग युक्ति ।
संकट की घड़ी वा होती ।
तब माय वा धायी होती ।।

तुम्हरो दून माय से; सबलक मोठी ।
बचाईस होती; दानव इनला मारीस होती ।।

देव लक; देवी से सबदून मोठी ।
लड़ी तलवार चलायकन होती ।।

वा तुम्हरी च देवी च होती ।
बनी होती वा दुर्गा शक्ति ।।

पहली वा ब्रम्हाणी सरस्वती ।
दुसरी वा लक्ष्मी कल्याणी सती ।।

तीसरी वा रुद्राणी पार्वती ।
देव इनको बुलावन पर आयी होती
तीनी देवी महाशक्ति.....

- रामचरण पटले, नागपुर

''मानव की पहचान''

सौ. फुलवंताबाई जियालाल चौधरी, गांव काचेवानी (तिरोडा)

सागर को पानी वला अंत नही रव्ह, तसोच संतकी बाणी वला शंका नही रव्ह। सागरकी मछली बहुत दुःखी रव्हसे। वला लगसे मी बाहेर जाऊन खेलून, नाचून, मौज करुन। पण मछली बाहेर आवसे तब वला मारनारा जवळ आसापाच रव्हसेत। म्हणून मछली पानीमाच सुखी रव्हसे। तसोच मानव आपल प्रपंचामच सुखी रव्हसे। मानवला लगसे मी सन्यास लेवून, घरक बाहेर जावून, जप तप करून, महान संत बनून, पण मानव जन्मला आवसे तबच सारा नाता रिस्ता वक संगच आवसेत। वन नाता रिस्ताला सोडकर सन्यास लेसे, घरल बाहेर जासे, मौन लेसे। फकिरी लेसे, तपस्या करसे। बस करेलकही वला पुर्ण ब्रह्म प्राप्त नही होय। वको जीवन अधुरोच रव्हसे। मानव प्रपंच भोगनला जन्मला आवसे। मानवला चौरासी लक्ष भोगकर अमुल्य प्राप्त भईसे। मानव जनममा चढाव उतार। दुःख-सुख, लढाई-झगडा, गरीबी-अमीरी, सब भोग भोगकर। आपलो प्रपंचकी गाडी चलाय कर, समाजमा मान सनमान भी सहन करनो पइसे। मानव जिवन बडो अनमोलब से। मानव जिवन यात्रा बडी कठीन से। मानवला सबकी गरज से। नाता, रिस्ता, समाज, धन, पैसा, पूजा, भक्ती सबकी गरज मानवला से। तसीच मानवकी गरजही सबला से। मानवकी गरज समाजला से। परिवार से। संस्कृतीला से। धर्मला से। मानवकी गरज परमेश्वरला भी से। मानव जिवन महान से। मानव संत बन्या। मानव वीर बन्या। मानव महापुरुष बन्या। मानव पासून धरती की शान से। मानव पासून गंगा प्रगट भई से। मानव पासूनच भगवान खंबाल प्रगट भईसे। मानव महान से। मानव जनमला आयकर मानवकी पहचान करो। खुदला मानव रूपमा देखो। मानव जनम लेयकरच आदमी मानव नही बन। मानव कर्मल कर्तव्यल बनसे। संत तुकडोजी महाराजन कहिसेन...

''मज मानूष द्या मज मानूष द्या।
भिक मागता प्रभू दिसला।।''

मानूष की परिभाषा का से वला पहचानो। मानव की परिभाषा इमानदारी, सत्यता, नम्रता, स्वाभीमान, दयावान, करूणा, प्रियता, शांतता, मर्यादा, परिश्रम, विवेकता, क्षमता ये सब गुण जेकमा सेती वला खरो मानव कहे जासे। जहा ल धार बव्हसे वला गंगा गसेत। पण गंगा का प्रकार बहुत सेत। खूप जोरक पाणीमा भरकर जासे अना बादमा सुख जासे वला ढोडी कसेत। जोरको पानी आये अथवा नही आहे। तरी हमेशा धार बव्हसे वला गंगा कसेत। अना जो हमेशा अतोनात भरेव रवसे वला समुद्र कसेत। तसी चार प्रकार की मानव जाती सेती। पहिली उत्तम। दुसरी मध्यम। तिसरी लघु। चौथी नीच।

पहिली उत्तम - मर्यादा पुरुषोत्तम राम। राम पिताक बचन साठी चौदा साल बनमा रहयो।

दुसरी मध्यम - लिलाधारी श्रीकृष्ण। श्रीकृष्णन गोकूलमा लिला करकन सबला पार करिन। तिसरी लघु - कुन्तीपुत्र अर्जुन तथा पांडव। पांडव इनन लहानपन लेयकन कौरव कुलको नाश करिन। चौथो नीच - गांधारी पुत्र कौरव। कौरवईनन आपल कुबुद्धील खुदको नाश करिन। मानव जनम लेयकन राम, कृष्ण, पांडव नोको बनो। पण कौरवही नोको बनो। अना समुद्रकी मछली सारखा प्रपंचमाच फसकर दुःखी नोको रव्हो। तुम्ही सब काही कर सकसेव। मानवमा सब कला से। मानवमा शक्ती से। मानव सर्वगुण संपन्न से। बस बात से पहिचान करन की अना खुदमा मानवला धुंडन की। ✦

मुहावरें

*बनो एड़ा, खाओ पेड़ा।

*शेर की शेर सी नी पटत ।

एक होतो अदरक बाबो...

पंकज चौधरी, ग्राम आँजनी (उमरानाला), छिंदवाड़ा

पनु महाजन का चार पोर्‌या होता। नागोराव, यादोराव, केशोराव, अन ईशुराव। नागोराव दादा अन यादोराव दादा को रहनो आंजनी मा, केशोराव दादा को सारंगबिरमा अन ईशु दादा को गाव मा इक्कलबिरी मा होतो। इनमा सबसी जादा फेमस दादो यादोराव दादो होतो। यादोराव दादा ला प्यार सी सब अदरक काका, अदरक बुआ, अदरक बाबा अन अदरक दादा कहतन हमना बेझा सुनयो। अदरक दादा ला पुराना जमाना को पंच को जवान बनायो होतो। पंच का जवान को काम रहवा कि कुई बि गाव मिल को काज, कजया गिलिक जुड़न वाली पंचाइत जोड़न लिक चार झन ला जोड़नु रहवा, जेको मेहनतानो बि देवा जवान ला। पंच का जवान को काम अदरक दादा बड़ी फुर्ति सी करा। उनला जानवर गि की अच्छी परख होती, दुई चपटा गोटा उनका जन होता जिनसी ठोक कन वि ढोर-बच्छा का हड़गा सटकना पा लाइन पा लावा। यु प्रेक्टिकल वि इंसान पा बि करा।

डुठी रगड़नो, पिंढरी का गोला बगरानो अन कम्मर की उसन को वि शर्तिया इलाज करन को दावो करा। सेमरिया, का अडवार, इक्कलबिरी का सावजी न हुन अन पंपरवाली बेहेर कन का माली न हुन का बिच मा अदरक दादा को ठाठ ऊचोच होतो, हर एक दुई दिन का आड़ मा कुई न कुई उनका चाहन वाला अराम लिक उनका यहाँ दिखवानोच करा। मदन घोरसे बाबा अन अदरक बाबा मा हड्डी का मामला कि रगड़ाई को कांपटीशन चला । दुही एक दूसरा ला बेस्ट होन को दावो मरीज जन करा पर अदरक दादो गाडर पुलिया वाला कास्या मेट बाबा की सदई बड़ाई जरूर करा।

जानवर पालन को अदरक दादा ला बेझाच शौक होतो, उनका जन दुई गाय होती - मंगली अन जंगली, दुई छेरी अन बदक बि। मंगली जंगली सी अदरक दादो बोला चाला जसा कि वि दादा कि सबरी बात समझत होय पर कित्तई दूर रहवा वि गाय न् हुन पर दादा न एकचबोल नाव लियो त दौड़तिन आ जावा। दुही गाय महना नि सालों साल दूद देवा। रोज बड़सक्कारी दूद बिकन अदरक दादे उमरा जावा, मंगली-जंगली का दूद की चंदी लगी होती लय जघा। झोला की दूद की बाटल न हुन की गिनती कबि कम नि होवा भलई जरूरत पड़ना पा दूद कम होन का मामला मा कई दूसरो रास्तो काहे नि निकालनु पडेह, पर गिराहिक ल तकलीफ नि होन देवा दादो। कसो जुगाड़ जमावा ओकी उ जाने हमला त कबि पल्ले नि पड़यो। आडर मिलना पा खोओ बि अवटवा, सामना की लामनी मा उनको रांधन खान को चूल्हो होतो, जेपा जे खा का लय रात तक लोक की कढ़ई मा खरंग-खरंग खोओ औटत रहवा। बड़ला मा कंदा, आलू अन अद्रक लगावा अदरक दादो, कहवा कि बारमकाल बजारखर्चो चलस इनसी। शनवार को बजार दादाच क सुपरत रहवा, माय ल बजार जात हमना त कभि नि देखयो एक-एक जुनुस दादो ध्यान-ध्यान सी लियावा। हजामत बनान रामकृष्णा भाऊ यहां वि परमानेंट जावा, बड़ का झाड़ वाला गुलाब बाड़बुदे माली बाबा जन उनकी रोजीनामा बैठक रहवा। अदरक दादा अन हमारो घर आमना सामनाच सा। रोज दादो घरा आवा बठन ला किस्सा कहानी सुनावा दस-पाच की गत करा। अदरक दादा जन बैठक वाला न हुन की कभी कमी नि रहवा, सदई उनका घर की दुहीं पार पा कुई न कुई बठयो दिखवावच। बिचारा दादा ला दारू पानी पिया दरूआ न हुन बि नि छोड़ा। रात का टेम उमरा कन सी लौटतिन दरवा न हुन अदरक दादा ला जप सी उठा कन गचरावा, अन उ बिचारो सुनत रहवा पर भगावा बि नि उनला। अदरक दादा यहां कि माय साफ सफइयत मा गाव मा सबसी आंघा होती। वा बेझा मुश्किल सीच कुई यहां खातन पेतन दिखवाई होय। दादा भगताई की बि चर्चा करा अन हनुमान जी अन खंडवा वालो दादा का सपना मा आन को दावो बि करा। बात मा कितनो दम होतो कह नि सकत पर हां उनका यहां आसपास का गाव का लय झन पुंजा पत्ति

भगताई लिक उनका जन आवा जेकी फीस अदरक बाबो नि लेवा बस कहवा कि अराम लग जाहे त बजरंगबली जन नरियन कपूर अन दुई उदबत्ती लगा देजो। दादा का जन लय किसा कहानी होती जिनला वि सुनात रहवा। आज विच कई किसा कहानी बनका हमारा ध्यान मा सा। कुई न सोचयो नि होतो कि अदरक दादो जसो कड़क मड़क अदमी जल्दी अपनी खुद एक कहानी बनकन लंबी जत्रा पर निकर जाहे। सन चौदह की जनवरी मा अदरक दादा ना आंजनी गाव का कम बचया स्याना न हुन का कुनबा ला अउर कम कर दिया। वि सदई कहत रहवा कि चटपट की मउत सकुन की मउत रहोस अन देखजो म बोलत चालतच निकल जाहुं पता नई का उनना कसो यु जान लियो होतो अन भयो बि वसोच। अदरक दादा अपना आप मा एक दमदार अन स्वाभिमानी अदमी होतो। सारो जीवन कड़कड़ मेहनत करकन उनना अपलो अन परिवार को अच्छो जीवन चलाओ। आज वि देवलोक मा चल गयस पर आज बि अदरक दादा को नाव आंजनी मा जसो को तसो सा। सव पान सव मा कुई अदरक दादा जसा मिलस आय, उनकी जर जरा छवि उनका नाति बिट्टु मा हमि देखजोन आय, बिलकुल वसोच सिलसिल अन कुई बि काम लिक आंघा-आंघा होतन उ दिखास आय। अदरक दादा ला गांव मा लय जमाना तक याद रखयो जाहे वि आज बि हमारा मन मा, दिमाग मा जसा क तसा सा।

✦

आमरा माय-बाप आमरा देव

माय तोरो गुरू बाप तोरो अभिमान ।
जन्म देइन तोला वोय तोरा भगवान ।।
जन्म तोरो भयेव पाय ठेयेस धरतीपर,
तोरो बाप न गाव मा बाटीस रे साखर ।।
असो वोन् दाताको करु नोको अपमान,
जन्म देइन तोला वोयच तोरा भगवान ।।
तोरो बिगुर वोन् कसा काटीस दिवस,
गोद सुनी होती मुन करत होती नवस ।।
असो माय माऊलीको त करो सम्मान,
जन्म देइन तोला वोयच तोरा भगवान ।
भुक तोला लग् त टाय टाय तु रोयेस ।
दुध सरेव त खुन बी छातीकोच पीयेस ।।
दुध खुनको पाणी करीस माय से माहान,
जन्म देइन तोला वोयच तोरा भगवान ।।
दुध पीवायके माय न शेर बनाई तोला,
बायको आयेव पर बिसर गयेस वोला ।।
मायबाप का होता काही होता अरमान,
जन्म देइन तोला वोयच तोरा भगवान ।।
गलीपर लक आन् रे धरके तोरी बखोटी,
कोर्यामा बसायकर खवावत होती रोटी ।।
अतींम समयमा पुरा कर ऊनका अरमान,
जन्म देइन तोला वोयच तोरा भगवान ।।
देखावा करन साती नोको करजो तेरवी ।।
डफांन भी नोको करु रे ईमान रहे गीरवि ।
मायबाप गुरु सेती येन् संसारमा माहान ।।
जन्म देइन तोला वोयच तोरा भगवान ।।

कु. रक्षा हिरदीलाल ठाकरे, नागपुर

जीवन स अनमोल

मिल्योस यू मानव जनम,
माय-बाप का पूण्य प्रताप,
जगो जीवन हासी-खुसी म
सोडकन सारा संताप,
जानो जन्म को मोल !
जीवन स अनमोल !.....

देव न सबलाच दियोस,
''मोठ'' सरीखो स्वास उपहार,
काज असा करकन जावो,
याद रख्या पायजे संसार,
राखो सबसिन मेल जोल !
जीवन स अनमोल !.....

बड़ा भाग स आपुन सबका,
क्षत्रिय का कुर म आया,
दान-मान, कसट धरम,
आपल रगत मच समाया,
बदलो पवारी भूगोल !
जीवन स अनमोल !.....

मातृशक्ति सिन प्रार्थना,
भोज भरथरी आदर्श बनावो,
शुद्ध संस्कार का गुन,
पोटा पोटी ला तुम्ही बतावो,
अंतर का पट खोल !
जीवन स अनमोल !....

राजश्री दिनेश किनकर, नागपुर

नक्षत्र

हरिभजन बिरगडे, कारंजा, जि. वर्धा

पृथ्वी पर असंख्य जीव सं. प्रत्येक जीवला आपापला जीवनक्रम पुर्ण करनको ज्ञान प्राप्त सं. येमं मनुष्यच असो प्राणी सं कं वोला कोणतंही बाबपर बिचार करनको गुण प्राप्त सं. म्हणून पुरातन कालपासून मानवला निसर्गमं जी कई दिसस अनं जी कई घटना घडस वोपर सखोल बिवार करकन मानव संशोधन करत आये. असोच मानवनं आकाशको बारकाईकन निरीक्षन कर करकन खूप संशोधन करे. तब अवकाश संशोधन अलगच एक खगोलशास्त्र नामको शास्त्र बने. अवकाशमं असंख्य ग्रह, तारा सं. इनको अभ्यास करनू सुकर होनसाठी कई प्रमुख ताराला विशिष्ट नाव देनला लाग्या. पण इ नाव अनं ताराको स्थान ध्यानमं राखनू कठीण होत होतो म्हणून अलग अलग तारकासमुहलाच ना देनू चालू करे. असो पुरं आकाश ८८ तारकापूंजमं बाटे अनं सब तारकापूंजला अलग अलग नाव द्या अनं येपर अभ्यास सुरु भये. तारकासमुहालाच नक्षत्र कोस.

वेदकालपासी भारतमं बी खूप संशोधन भये. पृथ्वी आकाशमं सूर्याभोवती २७ तारकासमूहमं एक सालमं पुरो चक्कर लगावस. म्हणून भारतमं फक्त २७ तारकासमूहलाच नाव दयास. वेद कालमं चोवीसच नक्षतर होता. बादमं प्रत्येकी चार चार तारकासमूह का फाल्गुनी अषाढा, भाद्रपदा असा तिन नक्षत्र जोडया अनं नक्षत्र भया एकूण २७नक्षत्र बादमं अभिजित ताराला एक नक्षत्र म्हणून मान्यता दी तब एकूण नक्षत्र भया होता २८. पण अभिजित सूर्य, चंद्रकं भ्रमण मार्गपासून खूप दूर सं. म्हणून वोकी कई सालमं मान्यता कढी. आब एकूण २७ नक्षत्रलाच मान्यता सं.

पृथ्वी स्वतःभोवती एक दिनमं एक चक्कर पुरो. करस अनं सूर्याभोवती एक सालमं एक चक्कर पुरो करस. चंद्रबी पृथ्वीभोवती २७ दिन ८ तासमं एक चक्कर पुरो करस. सूर्य स्थिर सं पन आपनला पृथ्वी स्थिर वाटस अनं सूर्य, आकाशमं फिरतांना दिसस असो भास होस. येलाच सूर्यको भासमान मार्ग कोस. सूर्यको भासमान मार्ग वर्तुळकार रवस. वर्तुळको माप ३६० अंशको रवस. म्हणजेच सूर्य अनं तारकापूंज पृथ्वीभोवजी ३६० अंशमीन फिरनको भास होस. सूर्य अनं चंद्र इनकं दररोज उगवनकं अनं मावळनकं मार्गला आयनिक वृत्त कोस. म्हणजेच सूर्यकं वर्तुळाकार भासमान मार्गलाच आयनिक वृत्त कोस. आयनिक वृत्तला दुसरो नाव सं क्रांतिवृत्त. क्रांतिवृत्त ३६० अंशको रवस. ३६० का बारा भाग कऱ्या तं. प्रत्येक भाग ३० अंशको होस. क्रांतिवृत्तका बारा भाग म्हणजेच बारा राशी होय. क्रांतिवृत्तका २७ भाग कऱ्या तं. प्रत्येक भागला नक्षत्र कोस. सत्तावीसला बाराकन भाग दे तं सव्वा दुय आवस. म्हणजेच हर मए राशीमं सव्वा दुय नक्षत्र रवस. प्रत्येक नक्षत्रमं चार चरण रवस. एकूण चरण भया २७×४=१०८. येको अर्थ असो सं कं एक सालमं पृथ्वीको सूर्याभोवती भ्रमण बारा राशी म्हणजेच सत्तावीस नक्षत्र म्हणजेच एकशे आठ चरणमीन रवस.

एक सालका २७ नक्षत्र सं. प्रत्येक नक्षत्रको नाव अनं वोको गुणविशेष अनं स्वभाव अलग सं. मनुष्य को जन्म जेनं राशीमं भये त्याच राशी मनुष्यकी रवस अनं जेनं नक्षत्रमं जन्म भये तेनं नक्षत्रकं गुणधर्मनुसार मनुष्यको स्वभावगुण रवस. सत्तावीस नक्षत्र अनं नक्षत्रको स्वभाव असा.

१) अश्विनी : बौद्धिक प्रगल्भ, चंचलता अनं कार्यमं तत्परता.

२) भरणी : स्वार्थी वृत्ती, स्वकेंद्रित न होनु, स्वतः मं निर्णय शक्तीको अभाव.

३) कृतिका : संतापी, आक्रमक, अहंकारी वृत्ती. इनला अग्नी, शस्त्रपासून भिती वाटस.

४) रोहिणी : प्रसन्न, निर्मल मन, अभिरूची, कलामं प्रवीण.

५) मृगराशी : बुद्धिवादी अनं भोगवादी येमं योग्य

समन्वय साधनारो विशेष गुण, बुद्धिवान.

६) आद्रा : खूप संतापी, संशयी अनं द्विधा मनःस्थिती.

७) पुनर्वसु : शांत स्वभाव, देव धर्म, पूजा पाठमं बिश्वास.

८) आश्लेषा : जिद्दी स्वभाव, कोनीपरच बिश्वास नही, स्वतःकं मनमकनच वागकन संकट पैदा करस.

९) मघा : स्वाभिमानी, स्वावलंबी, स्वकर्तृत्व बिश्वास जिज्ञासूवृत्ती.

१०)पूर्वाःश्रद्धांलू, देवपर विश्वास, भक्तिमार्गमं लिन.

११) उत्तरा : संयमी, व्यवहारशील, परिश्रमी.

१२) हस्त : कल्पनाशील, संवेदनशील अनं सुखी समाधानी.

१३) चित्रा : लेखक, कलाकार, रसिक, भिन्नलिंगी आकर्षण.

१४) स्वाती : सुखी, समाधानी, संयमी, दुःखमं खंभीरपनकन उभो रवनको गुण.

१५) विशाखा : स्वार्थी, जिद्दी, अपलोच मत लादनकी वृत्ती.

१६)अनुराधा : कुटुंबवत्सल, शृंगारप्रिय, मधुरवाणी, छंदी वृत्ती.

१७) जेष्ठा : स्वभाव निर्मण पण शत्रू ओळखकन वोपर पासीन वार करनकी क्षमता.

१८) मूल : जीवनको पूर्वार्ध कष्टमय पण उत्तरार्ध मात्र सुखमय रवस. कुटुंबमं मन नही रमत मात्र राजकारणमं कोणीच इनको हात नही धरत. कला प्रेमिको गुण रवस.

१९) पुर्वषाढा : शांत, धावपळ नही करणारा, समाधानी, ऐश्वर्यसंपन्न व्यक्ती.

२०) उत्तराषाढा : विनायशील, बुद्धिवान, अध्यात्ममं रुची राखणारा, दुसराला मदत करणारा व्यक्ती.

२१) श्रवण : श्रद्धांलू, परोपकारी, दयावान व्यक्ती.

२२) धनिष्ठा : क्रोधी, असंयमीत, अहंकारी व्यक्ती.

२३) शततारका : व्यवसाधिता, कामवासनाकीतं कल असनारा व्यक्ती.

२४) पुष्य : दानप्रीय अनं बुद्धिवान व्यक्ती.

२५) पूर्व भाद्रपदा : अधिक बुद्धिवान, संशोधन वृत्ती.

२६) उत्तराभाद्रपदा : मोहक चेहरो, चंचल, संवाद कौशल्य को गुण.

२७) रेवती : सत्यवादी, निरपेक्ष, विवेकप्रधान, समाजकार्यमं निपुनको गुण.

पृथ्वी सूर्याभोवती पुरं नभोंमंडलमं सत्तावीस नक्षत्रमीन फिरस. येमं बरसादका मृग नक्षत्र पासून तं हस्त नक्षत्र पर्यंत असा फक्त नऊ नक्षत्र रवस. बारसादका नक्षत्र कास्तकारसाठी अनमोल रवस. कास्तकार मृग नक्षत्रकी तं चातक पक्षी सारखो बाट देखत रवस. मृग नक्षत्रको पाऊस पडे. कं कास्तकार पेरणी करनला लागस. मृग नक्षत्रमं पेरणी करी तं पिक साजरो आवस.

बरसादकं प्रत्येक नऊ नक्षत्रला वाहनबी रवस. नक्षत्र आपापलं वाहनपर बसस. वाहन उदा. हत्ती, बेडूक, घोडो, मेंढो इ. वाहन काढनकी पद्धत असी सं.

सूर्य जेनं नक्षत्रमं प्रवेश करस तेनं नक्षत्र पासून तर प्रवेशकालीन चंद्र नक्षत्रपर्यंत नक्षत्र संख्या मोजनू लागस. जी संख्या आयी वोला नऊनं भागकन ज्या संख्या उरस तेकंनुसार नक्षत्रको वाहन ठरस. प्रत्येक बाकी अंकला नक्षत्रको एक एक वाहन म्हणून संबोधस. जसो. हत्तीसाठी ० अंक, घोडासाठी १, कोल्हासाठी २, बेडूकसाठी ३, मेंढासाठी ४, मोरसाठी ५, उंदीरसाठी ६, म्हैससाठी ७, गाढवसाठी ८. नक्षत्रकं वाहनकं गुणधर्म नुसार बरसादको पाऊस पडनको अंदाज लगावनकी पद्धत सं.

जेनं नक्षत्रको वाहन हत्ती, बेडूक, म्हैस रवस तेनं नक्षत्रमं खूप पाऊस रवस. मोर, कोल्हा, घोडा वाहन रहे तेनं नक्षत्रमं माध्यम पाऊस रवस. अनं जेनं नक्षत्रमं उंदीर, गाढव, मेंढो असो वाहन रहे तेनं नक्षत्रं कमी पाऊस रवस. कास्तकार पंचांगमं नक्षत्रको वाहन देखवस अनं तेकंनुसार खेतमं कामकी तयारी करस. नक्षत्रको मानवी जीवनपर खूप प्रभाव पडस म्हणून खगोलशास्त्रमं नक्षत्रला खूप महत्व सं अनं नक्षत्रको अभ्यास करनकी खूपच आवश्यकता सं.

✦

बिह्या रिति-कुरीति

यादोराव चौधरी, गोंदिया

मानव जीवन मा बिह्या एक संस्कार, टुरा-टुरीकी वय भयी का माय बापला चिंता लग जासे. टुरा टुरीला बिह्या की सोचन की काही करूरी नाहाय. माय बाप का अनुभव काम आवसेती. योग्यता क नुसार टुरा टुरी को मेल शिक्षण अना कमाई येक आधारपर संबंध जोड़ं सेती, काही सामाजिक परंपरा क मुताबिक. पटिल-पटिल, महाजन-महाराज, कास्तकार-कास्तकार, अना मंजुर-मजुर, असा संबंध जोड़सेती पर टुरा चांगलो नौकरी परं से तर ओला कोनिभी चलसे, ईच्छा को प्रश्न?

एकंदरीत बिचार करीस त आपली सामाजिक बांधिलकी बहुतही सुंदर से. आपलं समाजमा हुंडा पद्धती नाहाय कोनी हुंडा मांगत नहीं, ना सप्रेम भेट देईन त सोड़त भी नहीं. गाडी पाहीजे तबच टुरी मांगु असा कवतही नहीं.

गरीब परिस्थिती लं भी बिह्या होय जासेती. बगनकी भाजी, दार, ना भात खायश्यानी बराती समाधान मानसेती.

बिह्या का प्रकार - १) सर्व संमती को बिह्या, २) प्रेम बिह्या, ३) गांधर्व बिह्या, ४) कोर्ट को बिह्या, ५) विदुर/विदुरी को बिह्या असा विविध प्रकारका बिह्याला समाजमा मान्यता से, पर दुसरं जातीकं बिह्याला कट्टर समाजवादी मान्यता देत नाही. ना यणं बिह्याला संमती नहीं देहे पाहिजे असो मोरो भी मत से. काही देसेती मर्जी उनकी. बिह्याभी थाट-माटलं करदेसेती पर या कुरी ती आय असो लगसे. उनकं टुरा टुरीला मांगनला बिचार करसेती. भविष्य मा आफत आवसे. पर प्रेम करनेवालोला भविष्य की चिंता नही रव्ह. असो लगसे.

प्रेम अंधरो रव्हसे कसेती परं येको विचार येणं पिढी नं करे पाहीजे. 'दुय दिन की चांदनी मग अंधरी रात'. अर्धोपराच जींदगी समाप्त होय जासे. मुहून बिह्या करो सम्हालके.

'बैल जुपो मुलखी टुरी मांगो कुलकी' या बात आम्हरा बुज्रुकहीन सांगीसेन. योव उनकं जीवन को सार आय. या धरोवर सम्हालन की आवश्यकता से.

युग बदलेव विचार बदल्या विचार सरनी बदली.

आता बिह्या म्हनजे संस्कार नही रह्या. आता बिह्या ईंजायमेंट का साधन भय गया. नाचो कुदा फ्यासन करो. पैसा उधडो दुसरकी देखासेकी करो. जमिन जुमला बिको. पर बिह्या थाटमाट लं करो. भलेही मग कर्ज बाजारी होय जाव. ठलवा होवो तरी चले. या कुरीती आयगयीसे बिह्यामा. आम्हरा पारंपारिक बिह्याका गाना गया. पर डिजेकं तालपर पाय ठमकावनका बिह्या आया. बिह्या का दस्तुर कमी भय गया. चलो निपटावो बिह्या असी कुरीती आग गयी से.

आता कोरोना कालमा बिह्या कमी पाहुणा मा होय रह्या सेती. खर्च भी कभी होय रही से. येकलं समाज की आर्थिक स्थिती सुधरे. असो लगसे! नाचनो कुदनो कमी भरी से, पर बिह्या देयव गयोव बेला पर लग रही से. योव सुधार चांगली रिती कहो.

असाच बिह्या भविष्य मा भी करो. ना टुरा-टुरी भविष्य सुधारो. चांगली शिक्षा देवो. नवो पिढीला हे संस्कार देवो. समाजला नवी दिशा मिडे.

'जय राजा भोज, जय माँ गड़काली' ✦

माय दुर्गा भवानी

जय जय दुर्गा भवानी, अजब से तोरी कहानी ।।धृ।।

सिंह से वाहन तोरो, त्रिसुलं व दैत्य मारो
दृष्टको विनास करो, राक्षसी वृत्ती संहारीनी ।।१।।

हल्यापर शुंभ आयो, सिंह को हमला भयो
धरासाही दैत्य भयो, भक्तजनला तू तारीनी ।।२।।

नव रुप सुहावन, दुर्गा की किर्ती पावन
स्त्रि शक्ती मनभावन, जगकी माँ परीहारीनी ।।३।।

जे श्रद्धांलु पुजसेती, सुख शांती, जगसेती
महिमा ला भजसेती, नव चैतन्य तू दायीनी ।।४।।

वाय. सी. चौधरी, गोंदिया

पोवार समाज की कुटूंब पद्धती

चिरंजीव बिसेन, गोंदिया

पोवार समाज खास करके वैनगंगा तट पर विराजसे. गोंदिया, भंडारा, बालाघाट ना शिवणी जिल्हा मा पोवार समाज बहुतायत मा से. उनको प्रमुख व्यवसाय खेती से. काम-धंदा, नौकरी चाकरी क् निमित्त पोवार समाज का लोक, नागपूर, रायपूर, पुणे, मुंबई, भोपाल अना देश क् अन्य शहर ना क्षेत्र मा बी स्थायिक भय गया सेवी. पोवार समाज मा कुल ३६ कुर (कुल) सेती. वर्तमान मा ४-५ कुर का लोक देखने मा नही आय रह्या सेती. मून ३०-३१ कुर सेती असो मानकर चल्यो जासे. पोवार समाज की जीवन जगन की या रहन सहन की एक विशिष्ट पद्धती से. पोवार लोक आपल् गाव मा रव्हत या शहर मा काही रिती रिवाज को आब बी चलाय रह्या सेती. वाच् उनकी जीवन पद्धति या कुटूंब पद्धती मानी जासे अना वाच् पोवार इनला अन्य समाज लका अलग करसे.

पोवार समाज मा सबसे बुजुर्ग व्यक्ती जब वोरी वोका हातपाय चलसेती कुटूंब प्रमुख रव्हसे. वोकी बात सब मानसेती या कोणतीबी काममा वोको सला जरूर लेसेती. रिश्तो को मान मर्यादा का पुर् निष्ठा ल् पालन करसेती रिश्तासाठी रामायण को आदर्श सामने ठेये जासे. पर आता नवा जमानो मा स्वार्थवश एकोमा बदल होय रही से. प्रेमपर स्वार्थ भारी पडन की घटना बी होय रही सेती. पोवार समाज एकत्र कुटूंब पद्धतीला महत्व देनेवालो परिवार से. आब् बी काही घर इनमा भाई-भाई बुडगा होत वोरी एकच मा रव्हन का उदाहरण मिलसेती. पर आता काम, धंदा, नौकरी क् कारण ल् विभक्त कुटूंब पद्धति को चलन बढ रही से. तो भी दूसर् समाज क् मानल् संयुक्त कुटूंब पद्धती पोवार समाज मा ज्यादा प्रचलित से.

पोवार समाज मूलरूप ल् खेती करनेवालो समाज से. खेती करन् ला पहले ज्यादा मनुष्यबल की जरूरत पडत होती मून संयुक्त कुटूंब पद्धति समय की मांग होती. मून पोवार समाज संयुक्त कुटूंब ला जास्त महत्व देत होतो. भाई भाई आपस मा मिलकर रहेव ल् एक दबदबा रव्हसे असो आमर् समाज को मूलमंत्र से. ना अलग होयेपर या रव्हनो पर बी येन् नियम को पालन करे जासे.

अतिथी सत्कार को बी पोवार समाज मा विशेष महत्व से. पाहुणा ला वोक् जरूरत की चीज बरोबर समयपर देनो मा आवसेती. वोला कोणतीबी असुविधा नही होये पाहिजे, येको पूरो ध्यान ठेयो जासे. वोको मा पाय धोवन को पानी, पिवन को पानी, चुरू को पानी, हात धोवन को पानी, तोंड धोवन को पानी, आंग धोवन को पानी, तुरसी ला चढावन को पानी, नाश्ता, चाय, जेवण, पाहुणचार, सोवन की खाट ना बिस्तर इनको समावेश होसे.

नौकर चाकर संग बी पोवार समाज का लोक प्रेम को व्यवहार करसेती ना वोला आपलो घरको सदस्यच मान्यो जासे. गाव क् अन्य लोकईन संग बी मधुर व्यवहार ठेवनो मा पोवार समाज सामने से. कोर्ट-कचेरी, झगडा लका दूर रव्हनो पोवार समाज पसंद करसे. बहुतेक वाद विवाद आपसी सहमति ल् निपटावन की कोशिश पोवार लक करसेती.

घर क् टुरी पोटीइनको विशेष ध्यान ठेयेव. जासे. बिह्या होयेव क् बाद मा ऊनला साल मा दुय बार खाजो ना साडी पोलका देयो जासे. उनक् रायला बी महत्व देयो जासे.

करंजी, गुंजा, बड़ा, सुवारी, सुकुडा, कुसुम, मालपुवा, बुल्ला, रस - घिवारी ये खास पक्कान पोवार समाज मा बनसेत. इनक् अलावा सेव, चिवडा, रवा का लाडू, सातू का लाडू, बूंदी का लाडू, अनरसा ये चीज् नाश्ता साती तैयार करनो मा आवसेती. पोवार समाज हिन्दू धर्म ला मानने वालो समाज से. राम, कृष्ण, शंकरजी, दुर्गा, गणपती, हनुमान, मातामाय ये उनका आराध्य देव सेती. इनक अलावा माय गढ़कालिका ना राजा भोज ला बी आराध्य मान्यो जासे.

पान, सुपारी, बिडी, तंबाकू का शौकीन लोक पोवार समाज मा मिलसेती. पर दारू ना मास मटन खानेवालो को प्रमाण कम मिलसे. पर आता दुसरो की देखासिकी इनकी संख्या बढ रही से. तो इतर समाज क् मानल् कम से या फिर चोरी छिपे पार्टी वगैरे मा उनको सेवन करने वाला लोग आता बढ रह्या सेती.

कुल मिलायकर इतर समाज लक् तुलना करता पोवार इनकी जीवनशैली नियंत्रित, मितव्ययी ना समाजशील से. असो कव्हनो गलत नाहाय.

✦

।। हड़पक ।।

आपलो पूर्वजइनको
मनल् करनला तर्पण,
करेव जासे जनला
श्राद्धमा भोजन अर्पण.

बडा, सुवारी, कढी
बनायेव जासे श्राद्धला,
श्राद्धमा बुलायेव जासे
पडासी ना रिश्तेदारला.

घरक् चवरीपर जनायेव
जासेत सब पक्कान,
श्रद्धापूर्वक नमन करसेती
आपल् पूर्वजइनला महान.

दुय कुसार बी ठेया जासेत
श्राद्ध क् दिवस पूजनला,
गाय ना कावराला बी देये
जासे श्राद्धला जेवनला.

भाद्रपद कृष्ण प्रतिपदापासून
भाद्रपद क् अमावस्यावोरी,
मनायेव जासे हरसाल् हड़पक
पूर्वज करसेती घरकी वारी.

चिरंजीव बिसेन - गोंदिया

।। बदल ।।

बहुत बदल भय गई से आदमी क् भेषमा,
कोन कसे विकास नही भई से देशमा.

पहले गली मा रव्ह चिरवल, पैजामा भर रेसमा,
आता सिरमीट को से रोड सब चलसेती टेसमा.

आता चवथी क् टुरा बी फिरसे सायकलमा,
पहले चप्पल बी नही रव्हत होती पायमा.

पहले पैदल जानो पड शिकनला शहरमा,
आता सायकल नही त् बाईक रव्हसे हातमा.

पहनन का कपडा रव्हत एक नही त् दुय ठना,
आता कपडा रोज बदल सकसेती हप्तामा.

पत्र, चिठ्ठी पठावत पहले भेट आठ दस दिनमा,
आता मोबाईल ल् करो बात पल मिनिटमा

पहले बोर्ड की परीक्षा पास करने वालो रव्ह उल्हासमा,
आता एक दिवस क् बाद मन जासे शॉकमा.

पहले बोर्ड की परीक्षा पास करने वालो रव्ह थाटमा,
आता ९० टक्के आणने वालो भी रव्हसे शॉकमा.

पहले चार दिवस पाहुणा रहेव त् बी मन रव्ह उल्हासमा,
आता एक दिवस क् बाद मन जासे तरासमा.

पहले गुडुर क् सामने डफरी बज् थाटमा,
आता डीजे बिगुर मजा नही आव बरातमा.

पहले पाच सात जोडी रव्हत पटील क् खेतमा,
आता ट्रेक्टरच दिससे बरसात क् घातमा.

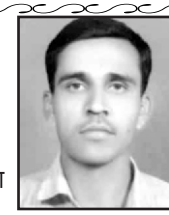
पहले दावन बेलनल् करत चुरनी रातमा,
आता मशीन आय जासे किरायाल् सबक् खेतमा.

धोती, टोपी, लुगडा सब लुप्त भय गया सचमा,
पेंट, कोट, टाई, सलवार, साडी चमकसेत थाटमा.

बहुत बदल भय गयी से आदमी क् भेषमा,
कोन कसे विकास नही भयीसे देशमा.

चिरंजीव बिसेन - गोंदिया

पोवारी बोली मोरो नजर मा

उमेन्द्र युवराज बिसेन (प्रेरीत) रामाटोला (अंजोरा), गोंदिया

मुरव्य भाषालका नाता जोड़ कर ठेयस्यान उनकी पोटभाषा प्रचलित भयी रहे असो अंदाज बांधता आवसे. आमरी पोवारी भाषा भी अशीच पोटभाषा को रूप मा उदय भयी. हर एक बारा कोष मा उच्चारण, वाक्य प्रयोग अन शब्द संग्रह आघात बदलसेती. असोच काही शब्द बदल अन उच्चारण को बदल अपलो पोवारी भाषा को बारा मा दिससे. आमरी भाषा मुरव्य म्हणजे मध्यप्रदेश, महाराष्ट्र को नागपूर विभाग का सिमीत जिल्हा गोंदिया, भंडारा, चंद्रपुर, नागपुर, वर्धा अन आता धीरूधीरू जवरपास का काही जिल्हा सिमीत लोक वास्तव्य करसेती म्हणून वय पोवारी बोलसेती.

मोरो नजर मा आमरी पोवारी भाषा को पाहिजो तसो विकास नही भय पायेव. येला कारणीभुत बहुत सारा कारण सेती आमरी पोवारी भाषा आम्ही घर को घर मा बोलने को दृष्टिलक सिमीत ठेया अन व्यवहारिक कामकाज मा दुर्लक्ष कन्या येको परिणाम असो भयव की भाषा धीरूधीरू कमी बोलन लग्या. नविन पिढीला आपलो भाषा बदल आकर्षण कमी होनला मुरव्य कारण म्हणजे कामकाज को दृष्टिलक घर लका बाहेर रवनो, बोलचाल मा जहा रवसेती वन भाषाला प्राधान्य देनो, पाश्चात्य भाषा को लगान अन् आपलो भाषा ला कमी लेरवनो प्रचलिय भयव. येला कारणीभूत नविन पिढीला दोषी धरनो भी गलत से ऐको मा काह प्रमाणमा जुनी पिढी भी जबाबदार से वू असो की आमरो टूरा चांगली मराठी, चांगली हिंदी, चांगली इंग्रजी भाषा शिके पाहिजे पोवारी भाषा मा का से असो मनमा संकुचित विचार ठेईन अन भाषा को विकास कमी भयेव. या बाब काही पोवार समाज का मान्यवरो को दृष्टी मा आई तब समाज को उत्थान करन को सोचलका काही समाजहीत जपणारा इतिहासकार समाज मा नावलौकीक असा उदा. प्रा.ओ.सी. पटले, प्रा. लरवनसिंग जी कटरे, डॉ. ज्ञानेश्वर टेंभरे असा अन खुप समाज हितेशी मान्यवर भाषा को उत्थान को दृष्टिलक विचार करन लग्या अन् समा को इतिहास भाषा को महत्व पोवार समाज जन जागरण विविध कार्यक्रम आयोजित करस्यानी समजावनो मा काही अंशी सफल होय रह्यासेती या समाज अन् आपलो भाषा को विकाससाठी गर्व की बात से उनका पोवारी लेरव, ग्रंथ, कीताब, कवितासंग्रह प्रकाशित होसेती अन् पोवारी भाषा देशभर जगभर मा नाव लौकिक करसे अन या बाब कौतुक को पात्र से.

मोरो नजरलका भाषा को उत्थान होनो समय की गरज से मोरो काही पंक्ती मा पोवारी भाषाको उत्थान करे पाहिजे असो उल्लेरव भयीसे -

राजा भोज का वंशज आम्ही, इतिहास घडत जाबीन.
समाज की उन्नती अन,
विकास सब जन मीलकर करबीन।
एक-मेकला सहकार्य करकन,
सबला एक प्रवाहमा आनबीन.
समाज प्रबोधन जनजागृती करकन,
पोवारो को इतीहास समजावबीन।
बोलीभाषाला प्राधान्य देयस्यान, मानसन्मान बढावबीन.
अन पोवारी भाषाला समाजमा,
उच्च स्थान प्राप्त करावबीन।
बोलीभाषा टिके तबच, समाज होये बलशाली.
चारही दिशामा गुंजे जय, राजा भोज
जय माता गढकाली।

असोच उत्थान आपलो भाषा को होये पाहिजे आपलो भाषा मा खुब सारी लेरवन सामग्री भाषा मा निर्माण होऐ पाहीजे अन् समाज भी देशभर मा उच्चो स्थान मिलाऐ पाहिजे याच आशा.

अंधेरा म अपनी सावली भी साथ नी देत

बी. आर. पराडकर, पांढुरना

एक नगर म रूपचन्द नाव को धनी रवत रय। वोको कपड़ा को लय बड़ो कारोबार हतो। घर म घरवाली एक पारिया बहु अऊर एक पोरी असा ५ झन को हँसतो खेलतो सुखी परिवार हता। पोरिया कभी कभार बाप को काम म हाथ लगा देत रय पण रूपचंद न बस ल ऐशो आराम की जिंदगी दी। रय रय अऊर व्यापार क भी खुब दूर दूर तक लम्बो फैला रखियो रय।

एक साल म बोना पोरिया को ब्याहव को बाद पोरी को भी ब्याहव कर दियो पोरी ससुराल चल दी। अब घरा सिर्फ ४ जन बचिया चारी खुश अऊर आराम सी रवत रय। एक बार कि बात हय रूपचंद न परदेश सी कपड़ा बुला क गोदाम म रख्व दिया वोको पुरा माल गोदाम म रवत रय पण एक रात धोखा सी पता नी कसी गोदाम म आगी लग गई। गोदाम को पुरो माल जल क रख्व हो गयो सेठ न पुरो माल उधारी लायो रय वोप लाखो को कर्जा हो गयो। कर्जा लेन वाला घरा आवन लगिया ते वो को पोरिया न सोचियो मोरो बाप प लाखो का कर्जा हो गयो हय। अब मला यहाँ खर्चा लगूत पैसा भी नी मिलय तेखन उ घरवाली क ले ससुराल चल गयो। वहाँ जवाई जवाई कर क सब मान सम्मान मिलन लगियो अऊर खर्चा ल पैसा भी मिलन लगियो ते उ वही रवन लगियो।

दूसरी तरफ रूपचन्द की घरवाली रोज वाला ताना मारय बुरी भली बोलय कभी रांधय ते कभी नी रांधत ते कभी घर छोड़ जान की धमकी देत। रूपचन्द सोचय एक समय हतो जब मु सब ल पैसा देत रय ले सब मरी सुनत रय अन आज सारो माल जल गयो मोरो प लाखों को कर्जा हो गयो ते पोरिया बहू भी घर सी भाग गया। अऊर घरवाली भी रोज तना मारय उ रोज-रोज की कीट-कीट सी तंग आ गयो अऊर एक दिन पैसा कमान कुई ल बिना बतायो घर सी परदेश निकल गयो पण वोला एक बात की सीख ली कि 'अंधारा म अपनी छावली भी साथ नी देत' मतलब दुख आना प अपना वाला भी पराया हो जाए।

चिटा

एक हतो चिटा उ खुद को जीवन सी लय परेशान हतो। वोना मरण की सोची अऊर एक ऊची पहाड़ी प गयो। वहा सी वोना मरण लगुत छलांग लगाई। उ हलकों होतो ते वोता ऊपर सी धीरे धीरे नीचे गिरियो वोला कई नी होयो उ बच गयो। फिर वोना दुबारा कोशिश करी या बार वोना कमर सी एक गोटा बांध लिया अऊर कूदि या या बार भी गोटा निसट गयो अऊर उ बच गयो। जब वोको मरण को यु तरीका काम नी आयो ते वोना दूसरी जगा मरण की सोची।

उ एक नदी किनारे गयो अऊर मरण लगुत छलांग लगाई। नदी को पानी म उ ऊपर तिलंगते तिलंगते किनारा प आ गयो। यहा भी उ नी मरिया अऊर बच गयो। आब वोना मरण लगुत हार्थी को पाय नीचे आ क जान देन की सोची। ३ हाथी को पाय नीचे गयो हाथी न पाय रखियो तेभी उ बच गयो। चिटा न सोचियो मु पहाड़ सी कूदिया, नदी म बहयो, हाथी को पाय नीचे गयो ते भी नी मरियो मु तो अमर हय अऊर उ बड़ो घमंड सी अकड़ क चलन लगियो।

एक आदमी बैठ क कई काम करत हतो। चिटा वहा सी निकल क जात रय। वोना सोचिया मु तो अमर हय मला कुई नी मार सकत यु बठियो आदमी ल काटियो जाये। उ वोकि जांघ पर गयो अऊर वोला काट दियो। आदमी को जांघ प चुन्ना गई वोना आव देखियो न ताव अऊर पाय प जोर की मारी चिटा वही मर क चिपक गयो।

✦

मोरो समाज की महानता

नामदेव अनंतरामजी पारधी, मु.पो. कवलेवाडा, ता. तिरोडा, जी. गोंदिया

मी नामदेव अनंतरामजी पारधी मोरी जन्मभूमि महाराष्ट्र राज्य को गोंदिया जिला मा तिरोडा तालुका मा एक पोवार बाहुल गाँव कवलेवाडा अना कर्मभूमि गुजरात राज्य को जिल्हा भरुच तालुका. वागरा मा राजपूत बाहुल दहेज गाँव! पिच्छलो २० साल पासुन मी गुजरात मा स्थाई भय गयी सेव।

मोरो बचपन मोरो पँतृक गाँव कवलेवाडा माच् बितेव्। मी जरी गुजरात मा कामकाज को संबंधित रहुंसू, तरीपन अत भी मोरो गाँव कवलेवाडा ला जानो-आवनो से, अना गाँव अन् समाज संग लगाव अज भी से।

मी मोरो जिवन की एक घटना यहा लिख रही सेव। जेन् मोरो पुरो जिवनपट बदल देईस। बात आय सन १९९९ की मी एक कंपनी रायगढ़ (महाराष्ट्र) मा स्टेअर-किपर की एक मामूलीसी नौकरी करत् होतो। (येको पहले की पुरी कहानी पवार संदेश अंक ३४/वर्ष २०१९ मा पृष्ठ ५० पर प्रसारित से)

भेयव असो की मी जेन् कंपनी मा काम करत होतो, मी बड़ों ही लगन अना निष्ठा लक् मोरी जिम्मेदारी निभावत होतो. असोच एक दिवस कंपनी को साईट ईन्चार्ज साहेब न् ज्युनिअर सुपरवाईजर ला टेबल पर लक् ऑफिस फाईल मांगीन।

मोरो टेबल भी उनको बाजूमाच् रहेव लक् मीन् बीचमाच् एक साधरण बात बिचार लेयेव। की सर ''ये फाईल प्रोजेक्ट की है या मेन्टनन्स की है'' येन् बात पर साहेब जरा जास्तच नाराज भय गया होता। उनको जवाब येव होतो ''ये तुम पंवारो का काम नहीं है। ये सब तुम्हारे बस की बात नहीं है'' येन् बात पर मोरो मन मा बहुत सारा सवाल उभा भया अना बहुत दुखी भी भयेव। काहे की पहीली बार कोन्हीन मोरो समाज को बारामा असी नकारात्मक बात कही होतीस। मोरो मनमा सवाल उठनो भी वाजीब होतो काहेकी येको पहलें आम्ही कोण आजन् सही मायना मा मोरी जानकारी एकदम शून्य होती। दिवस बितता गया, अना मंग काही दिवस को बाद विश्वकर्मा पुजा को दिवस आयेव। इंन्डस्ट्रीज मा या पुजा सबजन बड़ी धूमधाम मा मनाव् सेती, आमरो कंपनी न भी पुजा मनाइतीन, मी एक वर्कर संग आमरो कंपनी की प्रसाद बाटन साती कंपनी को एच.आर. डिपाटमेंट मा गयेव, प्रसाद देत् मिन् एक साहेब मि ताम्हलकर जी पुणे का होता, उनला आपलो कंपनी को नाव सागेंव खन्डेलवाल ईन्सुलेशन प्राईवेट लिमिटेड मुंबई। उन्हन् मोला मोरो नाव विचारीन, मिन् नामदेव पारधी सागेंव। उन्हन् कहासे हो विचारीन (गाँव)? मीन् नागपुर सागेंव। उन्हन् विचारीन नागपुर में कहाँ? मिन् गोंदिया सागेंव्। उनको प्रश्न, गोंदिया मे कहाँ, मिन् तिरोडा सागेंव। उन्हन तिरोडा मे कोनसा गाँव? विचारीन। मिन् कवलेवाडा सागेंव। उनको येको बाद वालो सवाल जरा चौकावने वालो होतो, उन्हन मोला बिचारीन जात से पंवार हो क्या? मोरो जवाब हाँ होतो। येकोपर उनकी एक बात ज़रा अलग लगी की पंवार होकर नौकरी करते हो क्या? पंवार तो सब लोगों का काम देने वाले लागे है। येतरो संवाद को बाद वोन् दिवस त् मी उनको ऑफिस लक् निकल गयेव पर मोरो मनमा दुसरी बार आम्ही आखिर कोण आजन्??? येव सवाल उभो भयेव। एक बार साईट इन्चार्ज साहेब का नकारात्मक अना श्री ताम्हलकर साहेब की सकारात्मक बात् मोरो मनमा पुरो रातभर हलचल मचावती रही। मोरो मनमा एक जिज्ञासा जाग गयी होती। समाज को बारामा जानकारी लेन् की।

दुसरो दिवस मी अखीन साहेब को ऑफिस मा गयेव, अना उन्हला बिचारेव की साहेब तुम्ही कसा पोवार समाज को बरामा जानकारी ठेव् सेव। येकोपर उनको जवाब होतो की वय आमरो क्षेत्र मा एक एनजीओ मा काम कर चुक्या सेती मुहुन उनला पोवार समाज को बारामा जानकारी से। मोरो मनमा आता एक जिज्ञासा निर्माण भय गयी होती। मीन् उनकोसिन भी बहुत जानकारी लेन् की कोशिश करेव, पर पोवार अना पोवारी पर बहुत जादा काही नही जान पायेव। मीन बहुत प्रयास

करेव जानकारी लेन की पर वोन् बेरा चांगला लिरख्या-पढ्या लोग भी फक्त येतरोच जवाब देय सकत होती आम्ही राजा भोज का वंशज आजन। येन बात पर मी श्री.एच.एच. पारधी काकाजी संग भी गोंदिया जायकर भेंटेंव उन्हन भी असो सांगीन की वय आबं पद पर नहाती पर थोड़ी-फार जानकारीच मील पायी होती। मग मोला काही दिवस को प्रयास को बाद पोवारी ज्ञानदिप की एक पुस्तक मीली। अना मोरी जिज्ञासा आता पुरी भयी। अना माहीत भी भय गयेव की आम्ही एक क्षत्रिय कुल का आजन् अना आम्हरो समाज की रीति-रिवाज, चाल-चलन आम्हरो समाज की सामाजिक व्यवस्था पर अभिमान होये अशी से। अजवरी जेन् पोवार समाज अना पोवारी भाषा को बारामा जो भी नकारात्मकता होती वा एक सकारात्मकता मा बदल गयी। या जानकारी हासिल करन् ला पुरा ३ साल लग गया पर आम्ही पोवार/पवार/पंवार कोण आजन् या जानकारी जब् मोला माहीत भयी वोको बाद मोरो मनोबल येतरो उच्चो भयेव की फक्त ६ महिना को बाद आमरो कंपनी ला गुजरात राज्य को भरुच मा मी साईट ईन्चार्ज पद पर होतो अना पंवारइन को काम नोहोय वाला वय साहेब वनच् साईट पर सीनियर सुपरवाइजर पद पर होता। वोको बाद विनम्र ईन्सुलेशन की निव भी आमरो साईट इंन्चार्ज साहेब न देखवीन। साहेब आता दुसरो कंपनी मा काम कर् सेती, अज भी वय साहेब कभी कभी मील जासेत अना मी मनको मन मा उनको शुक्रिया मानुसु अना श्री ताम्हलकर साहेब ला भी मनोमन धन्यवाद देसु। असी से आमरो पोवार समाज की महानता। आपलो पोवार समाज अना पोवारी बोली पर मोला बहुत गर्व से अना मी सदैव कव्हतो रहूसु 'गर्व से कहो हम पोवार है'।

✦

।। नवरा ।।

दुय परिवार तब एक होसे,
नवरा नवरी को जबं बिया होसे ।

दुय अजनबी जवळ आवं सेती,
उनको लक खिलंसे वंशवेलकी खेती ।

नवरा बिन नवरी अधुरी
नवरी बिन नवरा अधुरा,

दुय बिन चलं नही जीवनको धुरा,
नवरा नवरी लकं जिवन होसे पुरा ।

नवरा घरको आनबान शान होसे,
वोको सिनच साजश्रिंगार सजसे ।

नवरी घरकी इज्जत मान होसे,
लोको लकच नवरा को सम्मान बढसे ।

जिवनको गाडी का पहिला दुही,
दुही बराबर रहेत तबच गाडी सही ।

कवयित्री - सौ. बी. टी. बोपचे

नदी को पुर

नदी को उगम पर्वत मा दुर
बरसात को पाणी आवसे पुर ।।

जितन देखवो उत पाणी च पाणी
कर देसे जानमाल की यो हाणी ।।

पवित्र जल यो तिर्थ कहलासे
बढसे पुर विनास करावेसे ।।

किसानीको अमृत फसल होसे
महापुरलं विनास होय जासे ।।

शी सरीता नर्मदा भागीरथी
गंगोत्री - गंगा सागर जनसाथी ।।

असो योव प्रवास पाप धोवसे
अशी आपली या संस्कृती सांगसे ।।

पवित्र असो नदीको गंगा जल
उपयोगी सबला बढे भुजल ।।

समस्या पाणीकी होय जासे दुर
सुजला सुफलाम करसे पुर ।।

वाय. सी. चौधरी, गोंदिया

गुरुपौर्णिमा

वंदना कटरे 'राम-कमल', गोंदिया

आमरो समाज गावइनमा बसी से अना पीढीनपीढी पासुन किसानी करसे. आमरो गाव् कन आषाढी पुनवा ला गुरु पुरनिमा नही कव्ह त अरवाडी कसेती. यव सन बडा धुमधामल् घर् घर् मनाव् सेती.

आई माई सकारी उठकन सड़ा-सारवन करसेत. बुल्लया, कुसुम्ब, बड़ा, पानबड़ा, सुवारी, आटेल, कोहोरो की स्याक, कढ़ी, पापड, पुरण, हलवा सरिरवा पकवान बनाव् सेती.

आंगपाय धोयकन नवो लुगडा-आंगी पेहरस्यानी अना पुरो शृंगार कर सौभाग्यवती आईमायी हात मा आरती मा दिवो, कुकु, हरद, चंदन, नारेन, चाऊर की अक्षता, कोरो कापटो, रवन अना हिवरी बंगडी अना एक गडु पानी धरकन दुपारी घरलक निंघस्यानी पैदल मातामाय को ठानाकन जासेती. मातामाय की विधिविधान लक पूंजा कर नैवद्य, पकवान अना कापटो-रवन, बंगडी चंघाव् सेती. कोनी-कोनी आईमाई वोटी भी भर् सेती. नवाड़ी बोहु मातामाय की पूंजा करस्यानी बान बाटसे अना आपलो दाम्पत्य जीवन मा तन-मन लक प्रवेश करसे.

देवघर मा भी चौरीपर (आपलो पुरखा इनला) पूंजा करस्यानी सब पकवान जनावन की प्रथा से. तसोच महादेव की बोवला की पूंजा कर ठाव जनाव् सेती.

अरवारी पासुन बिह्या लगीन तुरसी बिह्या वरी बंद रव्हसेती. अरवारी पासुन सनत्योहार सुर होसेत. बरसाद को सुहानो मोसम रव्हसे. पर्हापानी की बयार आवसे. हासीखुशी को माहोल रव्हसे. जुनो जमानो मा अरवाडी ला खुट पुंजी होत होती अना बकरा की बली चढावन की परथा होती. पवारी/पोवारी मा एक कहावत मसहुर से-

'अरवाडी को बकरा खाबिन बाप-बेटा
नवई की नव रोटी खाबिन माय-बेटी'

गुरुपौर्णिमा

गुर्रु ब्रम्हां गुर्रु बिष्णूः गुर्रु देवो महेश्वराः।
गुर्रु साक्षात परब्रह्म तस्मै श्री गुरुवे नमः।।

आमरो मानव जीवनमा गुरुला बोहुत महत्व से. 'गु' मनजे इंधारो (अग्यान) अना 'रु' मनजे उजारो. अग्यान लक् उजारोकन् लिजानको मार्ग गुरुच देखावसे. आषाढ महिना को पूनवाला 'गुरुपूनवा' मनावसेत. येव दिवस मनजे आपलो गुरुको बारामा आदर अना समर्पण को सण आय.

'गुरुपूनवा' येव महर्षी व्यास को जनम् दिवस. पराशर ऋषी अना सत्यवती (मत्स्यगंधा) इनको बेटा मनजे महर्षी व्यास. महर्षी मनजे महान असो ऋषी. जसो गोलाको (वर्तुळ) व्यास पुरो गोलामा समाय जासे, तसोच येन् गोलासरिको पृथ्वीला समाय डाके येतरो प्रगाढ ग्यान महर्षी व्यास जवर होतो. मुनस्यानी उनन् बेद, उपनिषद अना पुराण लिखीन. पुरानो कालका बेद एकमाच् होता. वोका चार भाग व्यास मुनी नच् करीन. मुनच् ग्यानको अगाढ भंडारी व्यास मुनीको जनम् दिवस गुरुपूनवा मुन साजरो करेव जासे. पूनवाको चांदाको तेज जसो सप्पाई सांदी कोनटोमा पोहचसे, तसोच व्यास मुनीन् आपलो ग्यानको तेज दिगंतमा फैलाइन. 'महाभारत' महाकाव्यको रचेता व्यास मनजे समग्र ग्यान को 'गुरु'.

गुरुको महत्व जनम् देनोवाली माय सरिको से. काहेका मायच् आमला सबदून पयले बोलनकी, चलनकी असी लहानपणकी सप्पाई क्रियाकलप सिकावसे. चांगला संस्कार देसे. येन् माय सरिको दैवत पुरो जगतमा दुसरी नहाय. माय सरिकाच् गुरु बी आपलोला घडावनको कार्य करसे मुन गुरुला 'गुरुमाउली' कसेत.

पुरानो जमानोमा गुरुकुल पद्धती को कारण 'गुरुशिष्य' असो रिवाज होतो. शिक्षण भयेव मनजे शिष्य गुरुला गुरुदक्षिणा देत होतो. गुरु द्रोणाचार्य सप्पाई कौरव-पांडवका गुरु होता. उनन् एकलव्यला शिक्षण देनला इनकार करीत तब् एकलव्यन् द्रोणाचार्य सरिको माटीको पुतला बनायकन् वोलाच् आपलो गुरु मानकन् शिक्षण लेइस. शिष्य योग्य रहे त् वू गुरुला प्रिय रवसे. अना वू गुरुकनल् योग्य ग्यान प्राप्त कर लेसे. जसो-अश्वत्थामा द्रोणाचार्य को बेटा रयकेबी अर्जुन दुर श्रेष्ठ

धनुर्धर नही बन सकेव.

गुरु निसवार्थी, ग्यानी, इमानदार, समस्या दूर करणारो, सही मार्ग देखावणारो रवसे. मुन गुरु सबमा श्रेष्ठ से. भगवान दुनबी गुरु श्रेष्ठ से, काहेका ईश्वर जवर पोहचावनको मार्ग गुरुच देखावसे. आपलो सुसंस्कारलक् मानवला आदर्श व्यक्ती बनावनको कार्य गुरुलक् घडसे. आमरो देशमा गुरुशिष्य की कई जोडी प्रसिद्ध सेती. जसो- भगवान राम - वसिष्ठ अना विश्वामित्र, भगवान कृष्ण - सांदिपनी, संत ज्ञानेश्वर - निवृत्तीनाथ, स्वामी विवेकानंद - रामकृष्ण परमहंस, महात्मा गांधी - गोपाल कृष्ण गोखले, लता मंगेशकर - दीनानाथ मंगेशकर, सचिन तेंदुलकर - रमाकांत आचरेकर. सिख समाज का गुरु गुरुगोविंदसिग आती. अना जैन धरम का लोक वर्धमान महावीर इनला आपला गुरु मानसेत. पर अजको जमानोमा मस्तकपरा चंदनको टीरा, गरोमा तुरसी अना रूद्राक्सकी माला अना आंगमा पिवरा कपडा पेहरकन् मानवजातला फसवणारा कई ढोंगी साधु (गुरु) तयार भया सेती. असा ढोंगी गुरुइनका नादमा न लगकन् योग्य व्यक्तीलाच गुरु मुन निवडतो बोहुत जरूरी से. समाजमाबी आपलोला जेन् व्यक्तीकनल् योग्य मागदर्शन मिलसे, वय आपला गुरु. पर गुरु बनन् साती मानवच् रहे पायजे असो नहाय. कई कवी अना चित्रकार का गुरु येव् 'निसर्ग' रईसे. फललक् लदबद फरेव झाड जमीनकन् झुक जासे; असो नम्रताको गुण देणारो झाड, एकताकी ताकद देखावणारी दाबदुभारी आपला गुरुच् सेत. सूरज, चांदा अना आपली धरोतरी माय बी आपला गुरुच सेती. आषाढी पूनवालाच् तथागत गौतम बुद्ध ला ग्यान प्राप्ती भयी होती, मुन येव दिवस बोहुत महत्व को से. असो येव गुरुपूनवाको उत्सव आमरो भारत देश अना नेपाळ देशमा बी मोठो उत्साहल् साजरो करेव जासे.

येन् धरोतरी परा मानव जीवनको कल्याण करनको महत्वपूर्ण कार्य गुरुच करसे. मन अना बुद्धी को विकास गुरु बिगुर अधुरो से. अभारसरिको मोठो हिरदा गुरुकोच् रवसे. जीवनमा सुखशांती, संयम, प्रेरणा, सेवाभाव, जिग्यासा निर्मिती, व्यक्तिमत्व विकास करनको कार्य गुरुच करसे. गुरुको मार्गदर्शन बिगुर सफलता मिलनो कठिण से.

''गुरु मनजेच् ग्यान गुरुच आती मायबाप
वोको शरणमाच भेटसे शांती समृद्धीको माप''

भावनाको शब्दगंध

अंतर्मन की अगाज
बुलावसे शब्दमौली
नको भिवूस, लिख तू
सेव तोरी मी साओली ।।१।।

भावभरी शब्दगंगा
खेल खेल् हिरदामा
कोरं तपन, साओली
कर्म सत्वर सेवामा ।।२।।

निसर्गकी मोहमाया
भुलावसे सारो चित्
काव्य सृजन करसे
मन मंदिरकी जित् ।।३।।

रात-दिन सजावसे
बिसवासी उपकार
करुणाकी योगमाया
दावं निर्मल सकार ।।४।।

स्वर, व्यंजनको कबी
नही होय सक् अंत
निष्ठावान शब्दलीला
खुशी भरसे अनंत ।।५।।

गुरूकृपा सुमरन
भाव बिचार प्रांजल
शारदाकी छत्रछाया
देसे आचल सोज्वल ।।६।।

टुट्या-फुट्या शब्दलक्
गाऊ लोरी मा रातमा
एकलाच् आया आमी
जाबी तोरोच् साथमा ।।७।।

हातमाकी लेखनीबी
जरी बदलसे रूप
भावनाको शब्दगंध
फैलावसे दीप-धूप ।।८।।

वंदना कटरे - रामकमल, गोंदिया

माय अजी की गुरु भक्ती

सौ. अरूणा रहांगडाले, खापरखेडा, जि. नागपुर

आपली सनातन संस्कृती लहान पन् लक् सर्वोच्च शिखर पर लिजान साती कार्य करसे. सोपी लहान लहान नियम सुतर् लक् उच्चो कोटी को कल्यानकारी ग्यान लहान टुरा टुरी को हरदा मा रुजावन की सुंदर व्यवस्था से. आपली संस्कृती मनजे मातृदेवो भव पितृदेव भव गुरुदेव भव असी से. माय अजी अना गुरु आपला हितैसी सेत. करके आमीन् उनको आदर सम्मान करकर. उनको मा परमेश्वर को दर्शन करके हमेसा उनका चरन पडे (छुये) पायजे. उनकी पुजा करे पायजे. उनकी आज्ञापालन करन साती आदरभाव पुरो सो से. पर वोको मा पेरम को शहद आनन् साती. आत्मीयता लक पूज्य भाव पायजे. पूज्य भाव आमरो मा रया त आज्ञापालन बंधनरूप न बनता पूजारुप पवित्र, रसमय अना सहज करम होसे.

सनातन लक आमरी संस्कृती अदभुत से. जेला आमरा माहान ऋषीमुनी अना महापुरुष न् माय अजी गुरु भक्ती येन् सुत्र लक् आपआपलो परिलक सोपी अना सुंदरता मा ढाल कर् जीवन उन्नती ला एक सहज आनंददायक बनाइन.

माय अजी गुरु भक्ती येव् मनतर (सुत्र) जीनन् आत्मीयता लक आत्मसात करन वय खुद आदर्श आदरणीय, पूजनीय बन्या सेत. प्रभू श्री राम न आपलो माय अजी अना गुरु ला परमेश्वर मानकर उनको आदर उनकी पूजा सेवा करस्यारी असी मर्यादा स्थापित करीन. युग युग भगवान श्री राम ला 'मर्यादापूरूषोत्तम श्री राम की जय' करके उनकी यशोगाथा गायी जासे. तसोच भगवान श्रीकृष्ण नंद को लाल, यशोदानंदन बनकर नंद को घर आनंद की बरसात करीस. उनकी प्रसन्नता हासील करीस. गुरु सांदीपनी को आश्रम मा रयकर उनकी अत्यंत पेरम् अना निष्ठा लक् सेवा करीस. युधिष्ठिर को राजसूर्य यज्ञ मा उपस्थित रयकर गुरुजन, संत महात्मा को श्रीचरन की सेवा संभालन की जवाबदारी खुद न् संभाली होतीस. उनको असो कर्म कौशल्य लक उनला 'कर्मयोगी भगवान श्रीकृष्ण' येन् रूप ला जनमास को हरदा मा स्थान मिलेव. माय अजी अना गुरु भक्ती को पावन अध्याय माला मा. पंढरपूर को महानभक्त पुंडलिक जेन् दिन रात माय अजी की सेवा करिस. वा सेवा देखवन भगवान श्रीकृष्ण खुद वोको घर आयो होतो. अना विटा पर उभो रयकर वोकी भक्ती देख दंग रयेव होतो. भक्ती को असो फल मिलेव का पुंडलिक को नाव लक् पंढरपूर को विठ्ठल तिनही लोक मा प्रसिद्ध भयेव. येन् कड़ीमा श्रावण बाळ को बी नाव आव से. जेन् तिर्थयातरा करन साती आपलो माय अजी ला खांदापर कावड़ धर के चार धाम का दर्शन करावन लिजायी होतीस. असा अनेक असा सुंगध पुष्प का मनी सेत.

तोटक नाव को आद्य शंकराचार्य को शिष्य होतो. जेला सब् शिष्य अज्ञानी, मूर्ख कव्हत. वोन् 'गुरु मोरो भगवान' येव् सूत्र आत्मीयता लक आत्मसात करीस. वोला सद्गुरु को कृपा लक् आपोआप सब् शास्त्र को ग्यान प्राप्त भयेव. अना उ 'तोटकाचार्य' येन् नाव लक् जगप्रसिद्ध भयेव. शिवबा आपलो माय जीजाऊ अना गुरु को सानिध्य मा सर्वोच्च स्थान मनजे छत्रपती शिवाजी महाराज बन्या. असा बोहुत सा महापुरुष माय अजी गुरु भक्ती की शक्ती लक् जगप्रसिद्ध भया सेत.

वर्तमान मा एक परिवार रात को बारा दुय बजे वरी माय अजी की चरन सेवा करत होतो. वोका माय अजी वोला कव्हत् ''बेटा आब् सोय जाय बहुत रात भयी से'' तरी उ पेरम् भावलक सेवा मा मग्न् रव्ह्. वोका माय अजी आपलो टुरा को येव सेवाभाव देख खुश होत अना आशिर्वाद, वोला आशिष देत.

वोन् अना वोको घरवाली, परिवार न माय की जीवन को अंतिम क्षणापर्यंत सेवा करीन. वय् अज सुखमय जीवन जग रह्या सेती. या माय अजी गुरु भक्ती की असीम कृपा आय.

जीनन् माय अजी गुरु भक्ती को श्रीचरन मा खूप आदर पेरम् ठेयकर सेवामय जीवन व्यतीत करीन्.

उनको द्वार मा सहन करेव गयेव. असो कसोटी, दुख उनको साती परम सुख शांती दाता सिद्ध होसेत.

संत कबीर को एक दोहा से

गुरु के सम्मुख जाय के सहे कसौटी दुख।
कह कबीर ता दुख पर कोटी वारुँ सुख।।

सद्‌गुरु सारखे परम हितैसी जगमा कोनी ही नही. उगोच जगमा 'आचार्य देवो भव!' येव् शास्त्रवचन नुसतो वचन नोहय त जेता बी महापुरुष भया अना सेत उनको येव खुद को अनुभव आय. माय अजी गुरु भक्ती येव सुत्र सब् आदरणीय परमवंदनीय महापुरुषन् को जीवन मा मूर्तिमंत बनकर प्रकाशमय भयी से, होय रही से. जे अना जीनन् आय अजी गुरु भक्ती की सेवा करीन उनको जीवन प्रकाशित होयकर येकी फलश्रुती असी मिल से की आपला पूजनीय माय अजी गुरु को अंतिम क्षण मा दर्शन होयकर उनको शिश आपलो प्रिय बेटा अना शिष्य को मांडीपर ठेयकर येन् जगला सोड सेत. येव् भाग्य को अना सेवा फल रव्ह् से. काही त अभागा रव्ह् सेत. जीनला येव फल नही मिल. काहेकी उनको बिह्या भयेव का बस ''मोरी बायको अना मी, मोरो नवरा अना मी'' येन् आधुनिक सुत्रला ये मान् सेत्. टुरा आपलो माय अजी ला अना उनको नातोगोतो ला बिसर कर. बायको को नातो गोतो ला पुरो भाव देसे. माय अजी ला जीवन मा सदा दुखी ठेव सेत इनकी करनी इनला मग् इनला भरनो पड से. परमेश्वर इनला माय अजी को अंतिम घडी को दर्शन अना पुन्य लक् दुर ठेव से.

करके जब् वरी माय अजी गुरु सेत तब् वरी उनकी जेती होये वोती सेवा करो. अना मानच जीवन मा आया सेव त येव् जीवन सार्थक बनावो. अना आपलो टुरा टुरी न को डोरा सामने माय अजी गुरु भक्ती को पावन दिपस्तंभ ठेवो.

अज येन् ''माय अजी गुरु भक्ती'' सुत्र की सिकसा लहान टुरा टुरी ला सिकावनो अना सांगनो जरुरी से.

माय अजी गुरु इनकी प्रसन्नता आशिर्वाद आशिष प्राप्त कर के आपलो जिवन उन्नती पथपर अग्रेसर करके जगमा शिखर प्राप्त करो.

✦

रातभर

मी लपट कर तोला, पोवार को गाव की
एक बेसकड पर, सुनावत रहू रात भर
कोनी होतो बी नही, जिंदगी मा जेला
मी कहानी सुनाऊ , पोवारी रात भर ।

मीन् चुं भर देयेव, का गजब भयगयेव
कौरव मन तोडन लग्या, जीनन् पोवारी साती
तनमन आपलो देयीन, उनला बदनाम करत
वय् रय गया रात भर ।,

पवारी साहित्य मंडल, जन जन मा घर गयेव
भाषा पेरम् बह् गयेव, मोठो को जिस्म लक्
धान की बाली लहरी, होड मच्ची श्रेय लेनकी
गिदड मिल्या रात भर ।

एक चिमनाला जो, बादर चांदा मिल गयेव
गद् गद् गया मीपना वाला, भया मानविक लाचार
सभ्यता मानपान संयम, विकल्प चिख्व कर
चरमरत
रय गयेव रात भर ।

एक बी काली घटा, बादरमा होती नही
महसुस होन् लगी, द्वेष मत्सर अभिमान वानी
अंधारो भरी रात छायी, निलंबित भयी परछायी
मी गीत लिख्वेव रात भर ।

दुय बिचार गुना भय गया, गुरुवर्य तप भय गया
बंध गया पोवारी तार लक्, दस दिसा गीत गाता गया
शब्द झरत डोरा द्वार लक्, बनेव् अजब सुर पोवारी को
मी लुटत रहेव धुनमा रात भर ।

सौ. अरुणाबाई रहांगडाले, खापरखेडा

दिवारी

सौ. छाया सुरेंद्र पारधी,
सिहोरा

टवरीको मंद उजारो मा
अवसको इंधारो मिटावो।
दीपक को उजारो वानी
जीवन तुमि महकाओ।।

दिपावली दिवो को त्योहार आय। दिप अधिक अवली मनजे दिवो की अवली मनजे ओळी। दिवारी शरद ऋतू को कार्तिक अमावस्याला आवसे। ''तमसो मा ज्योतिर्गमय'', अंधारा मा लक उजारो कर लिजाने वालो त्योहार आय। हिंदुओ को पवित्र त्योहार आय। पूरो भारत भर दिवारी मोठो हर्षोल्लास लक मनाई जासे। भारतमा अलग अलग क्षेत्र मा अलग अलग तरीका लका दिवारी मनाई जासे। भगवान रामजी जब रावणला मारकर सीता माता सहित लंका लका अयोध्या आया जब अयोध्यावासी न दिपक जरायके पुरों अयोध्या मा दिवो की रोषणाई करीतिन। येनच दिवस राजा विक्रमादित्य भी सिंहासन पर बस्याता।

आमरा वैनगंगा तटीय ३६ कुलीन पोवारइनका भी दिवारी मनावनका आपला रीतीरिवाज सेती। बडो ही साधो अना परंपरागत तरीका लका दिवारी मनाव सेती। दिवारी को पंधरा दिवस पयले पासून घर की माती लिपनो, घरधुसा (साफसफाई) अना सरावनो पोतनो (रंगरंगोटी) करसेत। दिवारी मा नवा कपड़ा लेसेत। ना दिवारी को स्वागत साती तयार होसेत।

दिवारी को पयलो दिवस धनतेरस आय। येन दिवस झुंझुरका उठके गरम पानी मा धन्या टाकसेती ना आंग धोवसेती। दिवस बुड़ता व्यापारी, भगवान धन्वंतरि की पूजा करके, नवीन बही खाता बनायकर उनकी पूजा अर्चना कर सेती।

नरकचतुर्दशी दिवारी को दुसरो दिवस आय। आख्यायिका से की येन दिवस भगवान श्रीकृष्ण न नरकासुर राक्षस को वध करितीस। अना भगवान विष्णु न नरसिंह अवतार धारण करके हिरण्यकश्यपु को वध करितीस।

अमृत प्राप्त करणसाती जब् समुद्रमंथन भयेव तब माता लक्ष्मी निकली वोन् कार्तिक अमावस्या को दिवस लक्ष्मीपूजन करसेती। दिवारी को येन तिसरो दिवस सड़ा सारवन करके आंगन मा चौक (रांगोळी) टाकसेती। दिवस बुड़ता आंबा को पान की तोरण बांधसेती। घरं पंचपक्वान बनावसेती अना लक्ष्मी माता की पूजा करके दिवो की रोषणाई करसेती।

बलिप्रतिपदाला पोवार जातमा विशेष महत्व से। येनच दिवस भगवान कृष्ण न गोवर्धन पर्वत आपलों करगुली पर धारण करके गोकुलवासीं ला वरुनदेव को कोप लक बचाईतीस। येन दिवस भगवान वामन न महाराज बलीला तीन पग धरती मांगिस। तब बलीराजा न सहर्ष स्वीकार करिस, तब् भगवान वामन न एक पायमा आकाश, दूसरो पाय मा धरती, तीसरो पाय मा खुद ला दान करिस। मुन येन दिवस बलीराजा की पूजा होसे। मुन भी येन दिवसला विशेष महत्व से। सकारी पोवार समाजमा बेस्कड़ पर ना कोठा को फाटक पर सेन को सड़ा, चौक अना ओको पर सेन की डोकरी बनावसेत।

दुपारी गावमा की सब गाई, गायकी आखर परा जमा करसे। बिच मा सेन को गोधन मंडायेव जासे। आखर का गायकी गाई संप पांच चक्कर लगावसेत। नवीन जनी गाय ना ओको गोराला गोधन पर आनकर खेलावसेती। ओको बादमा लहान टुरु पोटुला गोधन पर सोवायेव जासे, सब ओन् गोधन को पाय लगसेत, ना गोधन की टिकली माथा पर लगावसेत। दिवस बूड़ता सड़ा अना गाय खुरी की रांगोळी बनाव् सेती। बादमा

चाऊर फिजाय कर बाट सेती। गेरू ना चाऊर को पीठ की सुंदर (रांगोळी) चवुक घरमा, उखरी पर, जातो पर, सिल पर बनावसेती। रातवा नवीन चाऊर की खीर बनायकर डोकरी जनावसेती। चाऊर को पीठ का दिवा बनायकर सब गोधन जवर अना डोकरी की पूजा करसेती। घरभर उखरी, सिल, जातो, मुसर पर दिवो ठेयकर उनकी पूजा करसेती ओको बादमा घोनाड गवत को प्रतिकात्मक बळूराजा अना दाभट की रानी बनायकर दोरी को खाट पर सोवावसेती। पायतोला मुसर ठेवसेती अना आसपास दिवो ठेयकर पूजा अर्जना कर सेती। नवीन जन्मेव बालक को खीर चरावन (अन्नप्राशन) की सुरुवात भी दिवारी की खीर खायेपरा होसे। बालकला कोरा कपड़ा लेसेती। ओला तुरसी जवर पीढो पर बसायकर घर का सदस्य खीर चरावसेती। दिवारिला सुरण की भाजी बनावसेती।

दिवारी को पाचवो दिवस भाऊबिज मनाई जासे। येन दिवस बहिन भाईला ओवारसे। भाई बहिन को प्रेम को प्रतीक को रूप मा येव दिवस मनावसेती।

आमरो ३६ कुल को पोवारमा लक्ष्मीपूजन ना बलिप्रतिपदा येन दुय दिवसला विशेष महत्व से। पर नवीन जमानो को संग आब् पोवार भी थोड़ा बदल्या सेत। असो येव खुशी को त्योहार बड़ो सादगी लक सब पोवार मनावसेती। ना आपलो संस्कृति संग नवीन जमानों को भी संग संग चलसेती। ✦

नरकासुरको वध

बांधो तोरण पताका आई लक्ष्मी वा हासत
पुजबिन भक्तिभाव वर्षा धन की करत

बलिपुजा को दिवस आय पोवारी दिवारी
वर्णी कथा पुरानमा येको महत्व से भारी

गायखुरी को चौऊक जातो, उक्षरी, घरमा
गोधनकी होसे पुजा गावंमाको आखरमा

बळीराजा घोनाडको राणी घड्या दाभटकी
पूजा डोकरी की कन्या खीर नवो चाऊर की

लक्ष ज्योतीकी आरास भाई बहीण को प्यार
ओवाडसे बहिनाई आशीषको उपहार

मड़ई, दंड्यार मस्त भेट खुशिलक होसे
आवसेती सखिगोई मन माहेर उडासे

खाजो दिवारीको लाडू अनारसा बन्या घरं
बांध देसे माय मोरी झोरा भर् भरकर

ज्ञानज्योती आती दीप बाती आय येव तन
भक्ती को रहे तेल तबवरी जरे बात

सौ. छाया सुरेंद्र पारधी

मी सांगत होती कहानी

मि सांगत होती कहानी, पर आयकत नोहोता कोणी।
अगा भाऊ बोलो आपलीच वाणी
अहो बाई बोलो आपलीच वाणी ।१।

आपलो बोली ला लाजसेव अना हिंदी मराठी बोलोसेव
सब पोवार संगमाच बससेव
तरी ओरखत नही कोणी ।।२।।

तुम्ही सांगोना आपलो पिढ़िला,
वोय सांगेत आपरो टुरु पोटू इनला।
नोको भूलो तुमी आपलो बोलीला
तुमला हासत नही कोणी ।।३।।

समाजमा सेती बहुत जाती, वु बोली आपली,नही भूलती।
सिंधी रव्ह या मांग गुजराती
सेती अब आपलोच वाणी ।।४।।

आपलो जात पर गर्व करोना,
आपलो बोलिला नोको भूलोना,
रूढी को आपलो जतन करोना,
या भाषा से बहुत पुरानी ।।५।।

मि सांगत होती कहानी,
पर आयकत नोहोता कोणी।
अगा भाऊ बोळो आपलीच वाणी,
अहो बाई बोलो आपलीच वाणी ।।

सौ. फुलवंताबाई चौधरी, काचेवानी

अखाड़ी

सौ. लक्ष्मीबाई पटले, महाकाली नगर, नागपुर

अखाड़ी लकच सब त्योहार की शुरुआत होसे। हर भारत वर्ष को हिन्दू किसान अना सामान्य ईंशान अखाड़ी को सन ला मनावसे। अखाड़ी मा माय भवानी की पूजा-अर्चना करी जासे। माय भवानी को मन्दिर मा जायकन दही भात प्रसादी चढ़ायी जासे। माय भवानी ला प्रसन्न करेव जासे माय भवानी ल स्वास्थ्य ठीक ठेवन; अन्न भण्डार; सुखमय परिवार को वरदान मांग्यो जासे। भवानी प्रसन्न होय सबको स्वपनला पूर्ण करसे; बूरो सपन ला नष्ट-भ्रष्ट कर देसे। अन्नपूर्णा देवी बन खेती-बाड़ी धान्य भण्डार ला; कार्य ला सुचारु रुप लक निगरानी कर निपटाय देसे सदा सहायक होसे।

अखाड़ी त्योहार ला गुरुपर्व त्योहार भी कसेती। येन दिन आदर्श गुरु आपरा शिष्य ला उचित शिक्षा; ज्ञान दक्षिणा देसे। गुरुवर अना शिष्य को परम अनुपम सम्बन्ध अखाड़ी लक आरम्भ होसे। शिष्य आपरो गुरूदेव को परम कर्तव्य आज्ञाकारी निष्ठावान गुणकारी पहिचान की भूमिका निभावसे।

मिरग मा लगायी गई खार परहा लगावन लायक होय जासे पहली पेंडीं धार्मिक किसान माय भवानी देवी ला चढ़ावसे। मंग कृषि परहा लगावनो आरम्भ करसे। कोन्ही किसान पानी बराबर-बराबर साथ देसे तो परहा लगावन को का शुरू कर देसे अखाड़ी को लगभग-लगभग काही किसान को परहा लगायकन होय जासे काहे कि मोटर कुंआ पानी साधन को माध्यम लक।

आता तो येव कलयुग मा अति शीघ्र ट्रेक्टर लक कृषि कार्य फटाफट घण्टों को काम मिनटों मा निपट जासे; पहले परहा लगावन ला एक डेढ़ महिना लग जात होतो आता तों आठ पन्द्रह दिवस मा परहा लगावनो को कार्यक्रम खतम/समाप्त होय जासे जी भाऊ; जमानों यंत्र युग कलयुग मा सब कृत्रिम साधन लक उत्पन्न; उत्पादन अनुसन्धान को कारण या प्रगति होय रही से जी।

अखाड़ी को सन् त्योहार मा नवती नवाड़ी बहु ला आननों ले जानो को दस्तूर पहले को जमानो मा रिती रिवाज लक चलत होतो। आता भी गाव मा या प्रथा चल रही से; किन्तु समय ला देख या दुनिया भी बदल रही से। काहे कि गीता को सार च परिवर्तन ला जाहिर करसे। या देवीक परम्परा युग संवंत कि अभिक्रिया ला क्रियान्वित करसे।

ऐला कोई माई को लाल भी रोक नही सक।

अखाड़ी त्योहार को बाद मा सब पर्व पन्द्रह दिन को अन्तर मा आव सेत।

अखाड़ी सब कार्यक्रम की जननी आय। अखाड़ी लकच संस्कृति; संस्कार को उद्भव/उदगम होसे। येव अखाड़ी को (अ) शब्द लकच अजन्मी अवतार अन्नपूर्णा देवी सृष्टि की पालनहार आरम्भला प्रारम्भ करीसेस। अखाड़ी मा माय को हर धार्मिक किसान अना ईंशान पूजा करन को बाद च कार्यला गति प्रदार करसे।

अखाड़ी बरसा ऋतु मा आवसे; या अयोनिजा देवी भी बन जासे अचानक पानी बरसावसे अकाल ला नही आवन दे। आपरो भक्त अर्थात हर मानव ला समय-समय मा संकट काल मा भिन्न-भिन्न रुप भेष ला बनायकन रक्षण करसे। तीन देव तैंतीस कोटी देव की रक्षा कर तीन लोक त्रिभुवन मा हर पाषाण का कण कण मा विराजमान से। या देवी खाड़ी मा अलख ला जगावसे। मन मन्दिर मा अलख खाड़ी खण्डहर मा अल्प बन हर अंग मा शोभायमान से। आध्यात्मिक सत्संग अन्तर्मन सजीव निर्जीव मा विद्यमान से।

प्राकृतिक सौन्दर्य की पराकाष्ठा अखाड़ी आय। सृष्टि सृजन मा अखाड़ी की परम अनुपम ख्याति धरती स्वरुपा अखाड़ी की ज्योति अद्वितीय अमर से। श्रंगार की देवी अखाड़ी हरियाली श्वसनक्रिया ला प्रदान/वरदान करसे।

अखाड़ी की महत्वता ला विद्वान भगवान ज्ञाता जानसे। जय जय जय हो माय गढ़काली। अखाड़ी आरम्भकरनवाली ।।

हर पर्व त्योहार मा आवनवाली। पवार/पोवार वाली; आपरो कूल वशंजला चलावनवाली।।

राजा भोज की आन बान शान शौकत वाली। निबंध मा तू ओ माय मोरों मिलन वाली।।

अखाड़ी की रूपरेखा दरशावनवाली।

संकट मा पवारी की पहचान

जय पवार, बैहर, जि. बालाघाट

आज हमारो समाज दिन दुनी राज चौगुनी चौतरफा उन्नति कर रही से, जो कि बड़ी साजरी बात आय। वर्तमान युग की आपाधापी मा हमारा भाई-बहिन, बेटा-बेटी, पढ़ाई-लिखवाई, धंधा-पानी, नौकरी-चाकरी लाई देश विदेश मा जायकर बस रही से, जो कि पंवार समाज लाई गर्व की बात आय।

किन्तु दुर्भाग्य लक आज हमी आपरी पहिचान ला खोयता जाय रह्या सेजन, जे को कारण यदि यात्रा, बाजार, समारोह या भीड़-भाड़ मा हमी यह नहीं जान सकजन की यो हमारो पंवार भाऊ या पंवारी बहिन आय। यदि हमीं कहीं पर भी यात्रा कर रही सेजन न हमारो बगल मा हमारा भाई-बहिन भी बसी से तो भी हमी बोला नहीं पहिचान सकजन कि ये हमारी जात का आतीन। अखिन विपत्ति आवनों पर हमी वो की कोई भी मदद नहीं कर सकजन। जब कभी हमीं देश विदेश मा जायकर अपरो ठिकाना बनावबो न हमारो बगल मा आपरो जात को भाई बहिन भी आपरो ठिकाना बनाह्ये, तो भी हमीं पूरी प्रमाणिकता नहीं कह सकजन की ये हमारा जाता का आतीन। काहे की रूपरंग, पहनावा, रहन-सहन, लक हमी नहीं पहिचान सकजन।

आज हमारी पंवार समाज की पहिचान संकट मा से। अपरो पहिचान बनायो राखन लाई भी प्रमुख चार बातों पर ध्यान देनो पड़े। यदि हमी ना इन चार बातों पर ध्यान नहीं दिया तो हमारी पंवारी जात की पहिचान खतम होन ला ज्यादा समय नहीं लगन को। येन संकट ला दूर करन लाई अपरो सुझाव देय रही सेंव।

पहली पहचान बोली :

हमारो पंवार समाज की पहली पहिचान हमारी पंवारी बोली लक होसे, जो कि हमारो मातृ बोली आय। असो हमारी पंवारी बोली जेको मा मोठी मधुरता, सरल, सहज, हृदय-स्पर्शी न सब लक साजरी से। हमारी पवारी बोली मा दुनिया की सब बोली न भाषा की झलक मिल से। हमारा पूर्वज पहिले सब प्रकार की बातचीत अपरी बोली मा करत होतिन। अखिन कई प्रकार का गीत, गाना, लोरी, नकल, पोवाड़ा गावत होतिन। जिंदगी करन लाई जेतरा भी काम धंधा करत होतिन उनका भी गीत पंवारी मा गावत होतीन। अखिन जन्म ले मरत तक का जेतरा भी संस्कार रीति-रिवाज, दस्तूर मा हमारी माय-बहिन-बेटी (शादी) मा जो दस्तूर होसेत वोन एक दस्तूर नवरदेव सार होसे वो का मा जो गीत गावत होतिन वो ला भी यहाँ पर गाय के लिख रही सेंव -

''नवरदेव भाऊ सार हो से, माय आड़वी हो से,
दे जो बार, दे जो बार, मोये दूध को दाम।
नवरी जीत कर आ हूँ माय, दे हूँ तोरो दूध का दाम,
तोरो लाई पानी देन्हार आनू माय, उतारू तोरो दूध को दाम।

आज दुर्भाग्य लक हमारी माय-बहिन बिहा (शादी) मा दस्तूर का गाना गावनो बंद कर रही सेत जो कि दुःख की बात आय। ये को लक हमारी जो परिवार एक दूसरो लक स्नेह (लाड़ प्यार) जुड़त होतो ऊ खत्म होत लग्यो।

दूसरी पहिचान देव खोली :

दूसरी पहिचाल हमरी देव खोली आय जे को मा हमी चौरी बसावत होता जे को मा हमी अपरो पूर्वजों हीन ला बसाव सेजन। अखिन सालभर मा दूय बार पूजा करत होता जे ला देव उतारनो कसेत। जे को मा हमी सबरई खनदान भर का इकट्ठा होय कर देव उतार सेजन न सब संग मा परसाद न भोजन करत होता। अखिन पायरी अनुसार एक दूसरों का पाय लगत होता तथा आशीर्वाद लेत होता तथा आशीर्वाद देत होता। असो हमी पूरा बेड़ा वाल साल मा दूय बाल मिल-जुलकर एक दूसरों की खबरमात लेत होता।

हमी जसा-जसा ज्यादा पढ़ लिख रहा सेजन, पैसा कमाय रहया सेजन मोठी-मोठी बिल्डिंग (घर) बनाया रहया सेजन जो कि बड़ी साजरी बात आय किन्तु दुःख येन बात को से कि हमी अपरी बिल्डिंग (घर) मा एक ठन कोना मा चौरी नहीं बनावजन न अपरा पूर्वज हीन ला अपरो घर या जाघा नहीं देजन नहीं अता हमी देव उतार सेजन जो कि खोबच दुख की बात आय येका बाद

मा बड़ा बुरा परिणाम आहेतीन या हमारी मोठी भूल आय ऐको कारण येतरी बेशर्मी आय जा हे कि कुछ समय बाद पूर्वजों को मान सम्मान भी नहीं रवहन को तथा बूढ़ा माय बाप ला अपरो जवर न राखकर वृद्धाश्रम मा राखन मा शरम महसूस नहीं करेत। ये को लाई मोरो सुझाव से कि अपरी बिल्डिंग मा देवखोली (चौरी) जरूर हान चाहिये तथा देव जरूर उतारन चाहिए। आखिन चौरी मा माय कालिका की तस्वीर लगावनो जरूरी से। अपरो घर मा राजा भोज, नल दम्यंती, राजा भतृहरी माय बेंदुला की भी तस्वीर हमारो घर मा रहना चाहिए।

तीसरी पहिचान संस्कृति :

कोई भी जाति सम्प्रदाय, समाज, समूह की पहिचान वो कि संस्कृहित लक हो से। संस्कृति की पहिचान रीति रिवाज, दस्तूर, परम्परा, मान बिंदु, आदर्श न वो को इतिहास लक हो से हमारी संस्कृति न इतिहास लाखो वर्ष पुराना आत। जसो की शुभ कार्य, मंगल कार्य, पूजा-पाठ, कथा, वार्ता मा धोती पेहरना न टीका लगावनो हमारी संस्कृति ना आवसे माय बहिनी द्वारा चूड़ी, कंगन, जेवर पेहरनो, बिंदिया, माहूर लगावनो, माँग भरनो तथा श्रृंगार करना भी संस्कृति मा आव से तथा कुछ परम्परा जाति हीन मा चल से जसो कि हमारी पवारी मा बिहा को समय लगून को दस्तूर मा राम नवरदेव - सीता नवरी कहनो हमारी परम्परा आय। या हमारी पोवारी की पहिचान आय ये ला चालू रखनो चाहिए।

जेन भी समाज, जाति, समूह न अवरी रीति रिवाज परम्परा, दस्तूर, मानबिंदु, आदर्श (संस्कृति) ल छोड़ देईन वोय जाति समाज, देश येन दुनिया लक मिट गयीन। जसो कि सब लक पुरानी संस्कृति मिश्र, यूनान, रोम की थी किन्तु आज ये दुनिया मा न तो ये संस्कृति बची न ही ये देश आज दुनिया मा न तो संस्कृति बची नहीं ये देश आज दुनिया को नक्शा मा नाहातीन। पंवार समाज को भी बहुत पुरानो से। राजा नल दम्यंती, राजा भतृहरि, माय बेंदुल ला तक हमारो इतिहास मिल से किन्तु दुर्भाग्य लक आज हमरो न त कोई प्रदेश से न राज्य से न ही हमारो देश से न ही हमारी ज्यादा जनसंख्या से आज हम ला इन सब बिंदुओं पर विचार करन की जरूरत से।

चौथी पहिचान ढाचा (संगठन) :

'संघै शक्ति कलयुगे' आज को युग मा जेन समाज या जाति को मजबूत संगठन नाहाय, वह समाज या जाति जाधा-जाधा भार रवासे न अपमानित हो से तथा वो न समाज ला तिरस्कार की नजरों लक देख सेतीन तथा वो समाज ला शक्तिशाली जात या समाज भ्रष्ट कर देसेत।

आज दुनिया मा कई जात, सम्प्रदाय, वर्ग अपरो जातिय संगठन को बल पर दुनिया का कई देश हीन पर राज कर रही सेतीन तथा दुनिया मा अपरी जाति या समाज को विस्तार कर रही सेती। रातदिन मात्र अपरी जनसंख्या बढ़ावनो न राजय व देश पर कब्जा करन की फिराक मा ही काम कर सेत। आज हम ला भी मजबूर संगठन बनायकर येन चुनौति लक निपटने लायी तैयार रहनो। पढे लिखे नहीं तो हमारो भी हरुन रोम, मिश्र, यूनान, हुण, शक, यवन न सो होन मा ज्यादा समय नहीं लगन को। मजबून संगठन को बल पर ही कोई जात या समाज दुनिया मा पहिचान बनाय सकसे न राज्य कर एक से नहीं तो समाप्त होने मा देरी नही लगी। हमरी भी पहिचान मिटन मा ज्यादा समय नहीं लग के मी अपरी बात चार पंक्ति मा येन प्रकार राख रही से। ✦

'का रंग भरिसे दुनिया मा'

का रंग भरिसे दुनियामा ।
सब सुख से तुम्हर आंगणमा ॥ टेक ॥

कहां भटकसेव सुख साठी। तुम्हर संग से जगजेठी ।
उनला धुंडो आपल घरमा।
सब सुख से तुम्हर आंगणमा ॥ १ ॥

माता पिता की सेवा करो। उनकी आज्ञाको मान करो ।
कहा धूंडसेव मंदीरमा। सब सुख से तुम्हर आंगणमा ॥ २ ॥

नारी को करो आदर। वा संम्भालसे घरसंसार।
लक्ष्मीको रूप देखो उनमा।
सब सुख से तुम्हर आंगणमा ॥ ३ ॥

तुमर घर जनम्या वीर। उनला देवो तुम्ही संस्कार।
किर्ती अमर करेत जगमा।
सब सुख से तुम्हर आंगणमा ॥ ४ ॥

कन्या रत्न जनमला आयी । जसी मिरा मुक्ता लक्ष्मीबाई।
वको गर्व करो कुलमा। सब सुख से तुम्हर आंगणमा ॥ ५ ॥

तुम्ही जनम्यात भारत भूमीपर। कर्म करो कर्म वीर ।
काही लिखेव नही रव्ह नशीबमा।
सब सुख से तुम्हार आंगणमा ॥ ६ ॥

सौ. फुलवंताबाई चौधरी, काचेवानी

राजा भोज की लोककथा

संजय पठाडे ''शेष'' मुलताई, जि. बैतुल, म.प्र.

१. राजा भोज, माघ पंडित अन बुढ़ी

राजा भोज आन् माघ पंडित येक बेरा घुमता-फिरता राजधानी पासीन दूर निकर गया. आवन क बेरा रात भयी. सुनसान जंगल म मानूस की येक बी निस्यानी नी। कसो करनु? तब वून ला दूर येक दिवो दिरव्यो. अंधार जंगल म वून ला या येक उम्मीद की किरन दिरव रहीती.

दुय झना दिवा क सीध म गया. वहान येक झोपडी होती आन् वोन झोपडी म येक बुढी होती. वोन इन को स्वागत कऱ्यो. 'बय, इ रस्तो कित जायेन?' माघ पंडित न पुस्यो. बुढी खूबच हुस्यार सुजान होती. 'रस्तो त यहानच रव्हस आन् रहेंन् पर येपर चालनीवाला लोगना च जायेन.' बुढी न जवाब देयो. 'तुमी कोन लोग होय आन् तुमारो पत्तो का स?' बुढी न वरख जानन क हिसाब कन पुस्यो.

राजो अन माघ ला आपलो परिचय देन को नी होतो. 'आमी तर यातरी स.' आपली वरख लुकावन क हिसाब कन माघ पंडित न जवाब देयो.

बुढी न कपडा अन् आंग पाय कन वून ला त वरखेतोच! 'यातरी त् दुय च स गा! येक चंदर आन दुसरो सूर्य! तुमी कोनता यातरी होय?' बुढी न अनजान बन कन पुस्यो. 'मु त राजो स.' आब राजा भोज न जवाब देयो. 'दुनिया म त दुय राजा स पह्यलो इंदरदेव आन् दुसरो यमराज! येम को तुमी कोनतो?' बुढी न दुनन पुस्यो. 'मु लय ताकतवर स.' आब राजा भोज न मोठ बिसवास आन् अभिमान कन कहये. 'ताकतवान त दुयचं स. पह्यली धरतिरी आन् दुसरी नारी! पर तुमी त मानुससरख्वा दिसस.' बुढी न जवाब देयो. राजा भोज कोचम गयो; तब माघ पंडित न बाजी संभाली. 'बय आमी साधु स.' माघ पंडित न सोच कन् जवाब देयो. 'दुनिया म त दुय च साधु स, पह्यलो सनिदेव आन् दुसरो संतोस तुमी नवा साधु कहां सिन आयास?' बुढी न तुरुत जबाब देयो.

बुढी क सवाल कन् माघ पंडित भन्नाये. 'बय आमी त परदेसी हय' माघ पंडित न झुंझलायकन कहये. 'परदेसी त दुय च रव्हस. येक जीव अन् दुसरो झाड को पत्तो!' बुढी न हुस्यारी कन जबाब देयो.

आब राजा भोज न मोरचो संभालयो. बुढी क कलगी तुरा कन् दुय झना घाडाच परेस्यान भयाता. 'आमी हाऱ्यावाला स.' राजा भोज न आखरी जबाब देयो. 'हाऱ्या त दुयच लोगना स, पह्यलो करजदार आन् दुसरो पोटी को बाप!' बुढी न दुय झना की मजा लेई. बुढी क ग्यान क आघ दुय झना न हथियार डाल देया. दुय झना येक दुसरा क मुंडा कित देखन ला लाग्या. 'मु न त तुमाला पह्यलेच वरखेतो. तुमी राजा भोज अन् तुमी माघ पंडित!' बुढी न हासकन् कहये.

'तुमी रस्ता भूल गया होयेन त इ च रस्तो सीधो धारानगरी ला जास.' बुढी न दुनन कहये.

राजा भोज अन् माघ पंडित बुढी ला राम राम कर कन् धारा नगर क रस्ता न लाग्या.

२. राजा भोज अन् परधान मंत्री

राजा भोज म हर हुन्नर होतो. तेकनच येक हजार बरस क बाद बी वून को नाव स... किरती स! राजा भोज दान पुन साठी जगपरसिद्ध स. 'सिंगासन बत्तीसी' म राजा भोज की महानता को पतो नी लागत. वोम सिरफ समराट बिकरमादित्य को च गुनगान बत्तीस पुतलिना करस. पर लोककथा म राजा भोज की खूब कथा स. वोम की च या येक कथा -

माय सरोसती का उपासक, धारमिक अन् मालवा को महान राजो भोज नितनेमकन सकारीच राजदरबार म आवत होता आन् जरूरंतवालाना ला मोठ मन कन् दान करत होतां.

राजा भोज क दानपुन को रोज को च नेम देखकन परधानमंत्री न सोच्यो, क राजो असोच धन

बाटेन त येक दिन खजानो खाली होय जायेन. इ बिचार कर कन वूनन मव को भेट्या पर महाल क दिवाल पर इ कथन लिख दियो - 'बिपदा-मुसिबत क बेरा राजा न धन बाचाउकन् रख्या पायजेन'.

जब राजा भोज ला दिवाल पर लिख्यो कथन दिख्यो त वूई समझ गया की, इ काम परधानमंत्री को च होयेन. वूननऽ वोक खलत लिख्यो, 'नसीबवालऽ मानूस ला मुसिबत कहान घेरस'. आब परधानमंत्री न येक रात दुनन खलत लिख्यो क, 'जब भाग। नसीब पलट जायेन त?'

राजा भोज न सोच बिचार कर कन् वोक खलत लिख्यो, 'अगर भाग पलटेन त जोडकन् धरे धन बी उजड सकस.' आखरी मा परधानमंत्री न आपली हार कबुलकन राजा के कोनतबी चांगलो नेक काम म बाधन नी बनन को पक्को बिचार कऱ्यो.

✦

पोहा

आमरो घर घर को यो नास्ता
कब कोन आहे नही से पता
मुट्ठाभर तरी ख्हसेत पोहा
पोहा राखसेत लाज बेरा परा
मस्त कापुस वानी मऊ पोहा
कभी पतला कागजी पोहा
कभी बख्खल दगड़ी पोहा
आमरो घर की सामा पोहा.....
खरियान मा टाकीसेन मोड़ा
रातभर चलसे दावन को फेरा
जब पेट मा दंड मारसेत चुहा
फाक लेसेत मुठभर भेली पोहा.....
आया बड़ी ला देखन पाहुना
बनाय खणखणित आलुपोहा
वऱ्याल टाके सेव संबार कांदा
लुसलुसित सबला भाये पोहा....
पोहा प्लेट मा सजे लिंबु फोड़
कोथिंबिर क पानकी महक
कारीभोर मोवरी का आवरण
पोहा को चमके सोनेरी रंग...
होटल मा भेट से सावजी पोहा
वाको पर मिलसे चना को रसा
संग मा मिलसेत नोनभऱ्या मिर्चा
तरी संग पोहा की अनिकच मज्या

- डॉ. ज्ञानेश्वर टेंभरे

सामाजिक प्रेम

उय भी का दिन होता
आम्हि अस गांव म रव्हत होता,
मुसलमान कव्ह ''राम-राम''
अन् हिन्दू ''सलाम'' कव्हत होता ।।
उय भी का दिन होता
आम्हि अस गांव म रव्हत होता,
''बिसेन'' क घर की भाकर,
''गौतम'' क घर की भाजी,
ओअक संग वोकी दादी
येक संग येकी आजी,
एकच थाली म बसकन
सारा जेवत होता ।।
उय भी का दिन होता
आम्हि अस गांव म रव्हत होता,
खेलन की आव जब बारी,
तब भुख नीं लाग बिचारी,
पोटी नून खेल ''फूगडी''
अन् पोऱ्या ''डाव-डुबली''
एक ला लाग्यो गलतीकन्,
सारा रोवत होता,
उय भी का दिन होता
आम्हि अस गांव म रव्हत होता,
नाऱ्या को जुड़ गयो ब्याहा,
बरात की आयाी बारी,
वोअक घर की ''खासर''
अन् येअक् घर का बईल,
जुगाड़ करकअन् सार,
मोहल्ला ला ढोवत होता,
उय भी का दिन होता
आम्हि अस गांव म रव्हत होता,
चार-पांच बहिन अन्,
रहवअ तीन-चार भाई,
राखी, दसरा, दिवाळी म,
तीन बहीन आयी,
एक नही आयी त,
सारा रोवत होता,
उय भी का दिन होता
आम्हि अस गांव म रव्हत होता,
मुसलमान कव्ह ''राम-राम''
अन् हिन्दू ''सलाम'' कव्हत होता....

- युवराज हिंगवे, सौंसर

पवारी/पौवारी/भौयरी
काव्य संग्रह

ठेका कुतर्क को -

लेया सेजन आमी
कुतर्कको ठेका
आमरो बाल बाका ।। करे कौन ?।।

कुतर्क को दादा
ठिय्या आमरो
सुतर्कला तुमरो ।। आमरो ठेंगा ।।

पिपल को पान
लगावबी आंबाला
चतुर खामला ।। आमरो भाऊ ।।

दीड स्याहानांला
कर बी आमी चेला
सव्वादुय तोला । बात आमरी ।।

बात को बतगंड
कर सेजन आमी
संवाद की कमी ।। गुर्मी आमरी ।।

तुमला नही पट्
आमरी चतुराई
बरसात की काई ।। आमरो शस्त्र ।।

असो येव् आमरो
ऐतिहासिक काम
पुरो बदनाम ।। ईत् उत् ।।

(एक उपरोधिक रचना)

कुतरा भुकत रह्या

रात का बारा बजनोपर बी
नही सोय सके होतो मी
मोरी झोप शायद नाराज
भय गयी होती मोरल्
मी बिस्तर पर लेटेव लेटेव
करवट बदलत रहेव
झोप मोला बहलावत रही
पर नही भयी मेहरबान मोर् पर ।

आखिर थककर मी बिस्तरल् उठेवॉ
अना निकल पडेव सडक पर
सुनसान सडक पर चलता चलता
मी शायद कोसो दूर आय गयेव,
ज्याहा बिखन्या बस्या - सोया होता
बहुत सा लावारिस कुतरा ।

मोला आपल् सामने देखकर
वोक् माल् एक कुतरा न खोलीस डोरा
अना लगेव भुकन् आलाप क् संग
बाकी कुतरा बी उठ बस्या
अना लग्या भुकन् एकसाथ
मी नही रूकेव रूकावट क् बावज
अना चलत् रहेव कुतरा इनक् बिचमा
उनक् संग संग निडर होयकर
अचानक तब कोंबडा न् बाग देईस
शायद भुमसारो होय रहे होतो
मी बीना रूकेव चलतच् रहेव
कुतरा बी चलत् रह्या मोर् संग संग
भुकत् भुकत् ।

मी पोहच् गयेव कही नविन जागा पर
ज्याहा काही शराबी कर रह्या होता मजाक
अना काही खेल रह्या होता जुवॉ
सब मस्त होता आपलो माच्
मी जब पोहचेव उनक् जवर्
उनन् मोला सम्हाल लेयीन अना
कुतरा भुकत् रह्या

खिलीराम भाऊ, बोरकन्हार, जि. गोंदिया

तुतारी

नांगर को बाद मा दतार की मज्या
उदरसे चिखवल जिंज्या ना उंज्या ।। टेक ।।

हो, खार की पेंडी डूवारनला
हात भया लंबा बगरावनला
फदक फदक चलस्यांनी बांधीमा
गड्डा गया सेत भेव का बुज्या
उदरसे चिखवल जिंज्या ना उंज्या ।।०१।।

बैल इनकी धूर भय गयी कारी
नोको टोचो कसेत फालतू तुतारी
बरसात को पानीलक खोदरा मा
हो, चेहरा की होय जासे हज्या
उदरसे चिखवल जिंज्या ना उंज्या ।।०२।।

देखकन कबी बांधी मा को टेकर
तूट जासे भाई मानुस की कमर
तीनगन देखसे आपरो हात ला
कब जासे दिवस ना केता बज्या
उदरसे चिखवल जिंज्या ना उंज्या ।।०३।।

परा को घात जनवर संग आदमी
दुईजन होय रवसेत बहु लाजमी
घर का ढोला-ढोली भरनसात
काटनो पडसे खेती की सज्या
उदरसे चिखवल जिंज्या ना उंज्या ।।०४।।

- देवेंद्र चौधरी

गणपति पूजा

माय-बाप ला घेर, भयी पृथ्वी प्रदक्षिणा
सांगिस जगला, जनम व्यर्थ उनको बिना ।

जनकला देईस जेन जग मा महत्व खास
मुहून ओला देसेत मिठो मोदक को घास ।

बल-बुद्धी संग् विवेक को लगित महत्व
वोको बिना जासेत बाहेर साजराच तत्व ।

सबको पियारो से नाहाय कोनीसंग् दुजा
मुहून जग मा सबसे पयले गणपति पूजा ।

शिव-पार्वती को अग्रज लक्ष्मी को दत्तक
वाहन से जी भाऊ वोको वू चतुर मुसक ।

प्रारंभ देवता को मान सनातन संस्कृति
वाकोबिना नही बढ अन्य देवता की गति

ब्रह्मान्ड की शांति वोको मुखपर बिराज
मुहून मंडाइसेन घर-घर गजानन आज

- देवेंद्र चौधरी

।। मृत्युला भेव ।।

सरणपर त मोला अब् । केतरो शांत लग रही से...।।
देखकर या शांतता मोरी । मृत्युला भेव लग रहीसे...।।

जगनको मोह ल सूटेव । येको आनंद लग रहीसे.....।।
दुश्मनी करने वालो मोला । मरघट मा भेट रहीसे....।।

जीवनमा होती कळकळ ।मरघट मा समज आयी।।
सोवताच सरण पर मी ।बस गहरीच् जप आयी।।

जरावत होती अग्नि मोला । मृत्युको सुख कळत होतो....।।
आत्मा अजर अमर होती । सरीर मोरो जरत होतो.....।।

जीत्तोपर नही समजेव ।मोला त जनम को महत्व.....।।
जब् सरण पर सोयेव तब् । समजमा आया मोरा तत्व ।।

जनम दुन मृत्यु श्रेष्ठ होती । कसो समजावू मी तुमला।।
जवर लक देखेव मृत्युला ।बंद डोरा भयगया खूला....।।

मोह माया को पसारो आय । सत्कर्म मा लगाओ नरतन ..।।
सरीर लक आत्मा निकली ।हिरदीलाल त भयेव निधन ...।।

श्री हिरदीलाल नेतरामजी ठाकरे

''चिरु को पानी ला मोठो महत्व''

पूर्वज लिखवन पढ़न मा रहया अनाड़ी ।
पोवारी संस्कार निभावनों मा खिलाड़ी ।।
आमरा पूर्वज पोवारी संस्कार मा काबील ।
आजा,बाबा पहिनत पंच्या, फतई, कमीज ।।

पोवारी संस्कार निभावनों की रव्ह तमीज ।
पूर्वज पोवारी संस्कार निभावनों मा काबील ।।
आजी अना माय पहिनत लुगडा अना आंगी ।
कपार पर मोठो कूंकू टिका, शोभे सौभांगी ।।

पूर्वज पोवारी संस्कार निभावनों मा काबील ।
गंगा माय ला नमन आंगधोनी मा आंग धोवन बेरा ।।
पाहूनाइनला पाय धोवन पानी देत आवन बेरा ।
पूर्वज पोवारी संस्कार निभावनों मा काबील ।।

पालकी आसन आडनी पिढ़ो भानी ठिकान जेवन बेरा ।
वाढ़नारी बाई रांधनखोली मा वाढ जेवन बेरा ।।
पूर्वज पोवारी संस्कार निभावनों मा काबील ।
पूर्वज अन्नदेवता ला चढ़ावत नैवेद्य जेवन बेरा ।।

रामायण, पठन, किर्तन, भजन करत रात बेरा ।
पूर्वज पोवारी संस्कार निभावनों मा काबील ।।
चिरू को पानी ला जूनों जमानो मा मोठो महत्व ।
चिरू को पानी साफ हाथ धोवन को मानत तत्व ।।

प्रस्तुती - सी. एच. पटले, नागपुर

''नोको करो गाव-गाव''

गाव कहो चाहे कहो देहात, सें एकच ।
सुधर्‌या शहर, पर रह्या खेड़ा जागा परच ।।
बिना कारण ना करो, दिमाग मती खरच ।
सकार को भूलेव आयें.दिनबुढ़ता परत ।।

गावन गाव गाना गावसेंव़, हिन्दी मराठी इंग्रजी ।
पवारी को त हाल भयेव बेगाना बदरंगी ।।
नहाना मोटा सब करें, गल्ली गोदरी मा बरवान ।
सबआंग सांगे मोरो गाव से, साक्षर महान ।।

मांदी चौकी क गोल गप्पा फाट्या, कान ।
खेत मा करों काम त बढ़े गाव की, शान ।।
गुड्या को भयीसें जनम पोषण गा शहर ।
लगी हवस वोला जान की पैतृक गाव पर ।।

रातभर भया बेहाल, घोंगात होता मच्छर ।
सकार भयी रे भयी, कसें दादा, चल शहर ।।
जय सियाराम, जय श्रीराम आय एकच ।
पर पहिलो गुंज सें गाव, दूजो गुंजे शहर ।।

प्रस्तुती - सी. एच. पटले, नागपुर

सप्ताक्षरी अभंगप्रकार

मोला स्वाभिमान । भारतीय जवान ।
भय गया कुर्बान । देश साती।।
भारत पाकिस्तान । युद्ध गां घनखोर ।
विजयी भया विर । भारतका।।
कारगील को युद्ध । भयेव सीमा-पर ।
पाकिस्तान नासुर । बेईमान।।
उन्नीस सौ अठ्यानव । युद्ध कारगील ।
चाटत होतो धूल । पाकिस्तान।।
छब्बीस जुलाईला । विजय की पताका ।
विर माय माताका । लड़वाया.....।।
सतत ग्यारा दिन । चली होती लड़ाई ।
भया गया विजयी । भारतीय.....।।
प्राण खून आहुति । दयीन देशसाती ।
गौरव शाली माती । रण भुमि।।
शाहिद देशभक्त । सत सत नमन ।
भावपूर्ण अर्पण । श्रद्धांजलि.....।।
हिरदीलाल कसे । जय जवान किसान ।
करो गा सम्मान । मीलकर।।

श्री हिरदीलाल नेतरामजी ठाकरे

कुल गोत्र

दोहाः सुमिरन कर गढ़ कालिका, दूजो राजा भोज ।
कथानक कुल गोत्र को, याद करो सब रोज ।।
पवारी कुल गोत्र बरोबर, उघडे, उकंडे, भादे, किनकर ।
बिरघड़े, घागरे फरकाड़े, काटोले, बोबाटे, बोवाड़े ।।
कालभोर, कामड़ी, हजारे ।, बारबोहरे, मुने खसारे ।।
चिकाने, टोपले, कसलीकर ।, धारपुरे कड़वे, पाठेकर ।।
भोयर, बिसेन, रहांगडाले ।, क्षीरसागर, बोपचे, कोल्हे ।।
जैतवार, परिहार, बघेले ।, शरनांगत, चौधरी, अंबुले ।।
हिंगवे, सवाई, बड़नगरे ।, ढोले, रमधम, रबड़े, ठवरे ।।
पराड़कर, पठारे, कोरडे ।, पिंजारे, शेरके, राखड़े ।।
बागवान, सरोदे, डोबले ।, भुसारी, बारंगे, रोड़ले ।।
आगरे, सहारे, करदाते ।, नाड़ीतो, धोंडी, गोहिते ।।
भगत, पारधी, तुरकर, गौतम ।, राऊत, राणा, पुंड, भैरम ।।
सोनवाने, ढोबारे एड़े ।, हनवत, पटले, हरिनखेड़े ।।
मानमोड़े, खोसे, डहारे ।, लाड़के, कुईके, दंडारे ।।
खापरे, डोंगरे, गागड़े ।,गाडरे, बैंग़ने, बोबड़े ।।
गाखरे, देशमुख, डिगरसे ।, खुसखुसे, बरखड़े, देवासे ।।
उकार, बिसने, दुःखी, धोटे ।, गिरहारे, चोपडे, व माटे ।।
टेंभरे, ठाकरे, चौव्हाण ।, कटरे आउर करो पहचान ।।
फरिद, रंदिवा, डाला, रावत ।, रंजहास कुल गोत्र रहमत ।।
दोहाः वैनगंगा तटीय कुल बने छत्तीस गोत ।
वर्धा तट के बहत्तर, एक से आठ होत ।।

आमदनी अठन्नी खर्च रुपया

थोडा सा म समाधान करो
आपलो जीवन आसान करो ।
अधिक खर्च बर्बादी को घर
करत जावो पैसा की कदर ।

पयले आपली दशा सुधारो
चादर देखकन पाय पसारो ।
आमद अठन्नी स खर्च रुपैया
कहान लगुत वा पुरेन माया ।

नही करनु कभी देखा-सेखी
होड़ नही करनु एकी - वोकी ।
आमदनी बढ़ाओ करो श्रम
सब सीन मोठो आपलो दम ।

कई करत करत काम खोटा
मिट गया लोग मोठा मोठा ।
पैसा पानी त गया व्यसन म
रह्यो पसताओ भर मन म ।

खर्च करो संतान क शिक्षा म
खर्च करो ज्ञान ध्यान रक्षा म ।
फिजूल खर्च कभी करनु नही
बर्बादी को रस्तो धरनु नही ।

तुकाराम किनकर, पांढुरना (म.प्र.)

मोरी या नहान सी दुनिया

मोरी या नहान सी दुनिया से बड़ी साजरी ।
मी अन मोरी कलम, जो लिखसे बात खरी खरी ।।

मोरो दिल की इक आवाज, से या कलम मोरी,
सच ला सच, गलत ला गलत नहीं मोरी तोरी ।
खुश होय नाचसे गावसे देख खुश वा सबला,
दुख मा देखकर दुःखी हो जासे रुन्धसे गला ।
भाव अन विचार की जो नित लगावासे झरी ।।

बड़ो पुरानो से कलम को न मोरो यो नाता,
समझनो चाव्ह से पर कोनि नहीं समझ पाता ।
काम त से कलम को नित नवो लिखनो वा लिखे,
अन ढूंढसे हर बार कोई नवो विषय तो मिले ।
उतरसे भाव की गहराई मा बहुत से गहरी ।।

कभी त असि लिखसे लगसे भूचाल आय जाहे,
क्रांति की बात लिखसे लगसे काल आय जाहे ।
लगासे आग पानी मा नहीं कोनि ला डरसे,
दूध को दूध अन पानी को पानी वा करसे ।
सभ्यता संस्कृति अन संस्कार सिन से भरी ।।

मोरी या नहान सी दुनिया से बड़ी साजरी ।
मी न मोरी कलम, जो लिखसे बात खरी खरी ।।

- अलका चौधरी

जीवन साथी

जीवन को सफर मा, तोरो संग चलु मी,
एक मीठी धुन संग, ताल सुर मा गाऊ मी ।।

भरोसा को धागा पर, साथ तोला देवू मी,
साहस अन ताकत बन आपरो धर्म निभावु मी ।।

हर मोठो मुश्किल को, हल तोला देवू मी,
जीवन की हर उलजन, पल भर मा सुलजावु मी ।।

जेन राह पर लगे तोला डर, तोरी हिम्मत बनु मी,
तोरो नहान सो जीत मा, मोठी खुशी ढुंडू मी ।।

हर ख्वाईश पुरी करके, खुश तोला ठेवू मी,
हमेशा कदर करू तोरी, तोला साथ देऊ मी ।।

तोरो नाव को मंगळसूत्र, जीवन भर पहनु मी,
ईश्वर को सामने, या शपत लेवु मी ।।

जीवनसाथी बनके, हर रिश्ता निभाऊ मी,
सात फेरा का सात वचन, मरतो दम तक याद ठेवू मी ।।

खुशबू बनके तोरो जीवन मा सुगंध फैलावू मी,
साथ तोरो पायके अमर भयो मोरो जीवन,
यो सबला सांगु मी ।।

कु. कल्याणी पटले, नागपुर***

टुरी

जेको घर अवतरन होसे टुरी को
वू बड़ो किस्मत वालो रव्हसे
माता को आगमन लक्ष्मी वास
घर को नसीब उज्ज्वल रव्हसे

माय की परी कायी इच्छा न से
धरा मा गुंफेव नाता टुरी रव्हसे
टुरा लक टुरीला कम नोको लेरवो
सोया नसीब वा जगावत रव्हसे

जेन् राघू संगजीवन जोडा जोडीन
उनका सब्द जीनगीमा पाडत रव्हसे
अनजान घरला बसावन साती
माहेर घर टुरी सदा सोडत रव्हसे

जन्मदाता की पगडी झुकाव नही
बरगत की सितल् छाया रव्हसे
मायबाप को करहाट कानमा पडे
टुराको पहिले धायधाय् आवत रव्हसे

टुरा हजार जुल्म सितम कर से
टुरी कबी बी सतावत नही रव्हसे
मायबाप को धडकन की नस से
धरामा गुंफेवबंधन अतुट टुरी रव्हसे

छगनलाल राहंगडाले, खापरखेडा

अजी

मोरो अजी को डोरा मा एक ख्वाब सो सजत देखी सेव ।
आमरो सपन ला पूरो करन लाखो कोस चलत देखी सेव ।।

माघ् महिना को दव् बिंदू पतझड की रग् रग् तिरीप ।
भादो महिना को धो धो बरसात चमकती बिजली की आवाज ।।

हिरवो बांधी को धुरो पर मी इत उत फिरत देखी सेव ।
कारो भुरो माटी पर बसत भुरवो घाम को अमृत टपत ।।

घर देव ग्राम माता कहानी पोवार पूर्वजन की सांगत ।
ऋषिमुनी को कथामा न्याय अनिती की बात सांगत देखी सेव ।।

संस्कृती परंपरा सभ्यता आधुनिक युग विकास की बात ।
समाज रिस्तो नातो ला हृदय की बारिक तुरपाई की बात ।।

सहजभाव लक उनला बांधी को धुरो बांधत देखी सेव ।
सब सपन पूरा करेत आमरा हृदय का दुय तुकरा ।।

सिख पढकर करेत नाव मोठा करके काही काम साजरा ।
गर्व से अजीला करके बिस्वास को जुगनू मलत देखी सेव ।।

जीवन चक्र कंही कंही देखावसे बोहुत रंग उनला ।
येन् घडी मा बी आपला बोहुत सतावसेत उनला ।।

असो धग् धग् तो अथनी मा मी न् उनला संभलतो देखी सेव ।
संस्कार मा सैतानी हदपार कर तब फटकार देसेत ।।

तब् मोरो अजी आमला हमेशा कटोर बेरहम लग सेत ।
सारो जीवन को डोरा पानी बिदायी मा गंगा बहत देखी सेव ।।

छगनलाल राहंगडाले, खापरखेडा

।। पर्रापानी ।।

यंदा पडेव भरपूर पानी
पर्रा लागावन चल ग रानी ।।

पटकन घरको काम करस्यानी ।
धरकर आव डबा पानी ।।

खेतभर चिखल बनायके भयोव
लगावन पर्रा मजूर नही आयेव ।।

खार एकटोच केतो सांग खब्बु
कर रही सेव तोला विनंती मनुन ।।

पर्रा आपलो मंगं रये
मग सांग फसल कशी होये ।।

माहितसे मोला तु पटिलकी टुरी
कामकाज मा चार हात की दूरी ।

पर्रा लगावन आवं नयी
पर आता इलाज नयी ।।

घरको कामकाज करनो पडं से
तबच या जिंदगानी चलं से ।।

वाकडो तिकडो पर्रा लगावजो
जल्दी जल्दी खेतमा आवजो ।।

पर्रा पानी सरे जबं
बाहेर फिरनला जाबिन तबं ।

नविन साडी तोला लेऊ
सुखमा रानी तोला ठेऊ ।।

- सौ. बी. टी. बोपचे

बिह्या

उमर भयी टुरी की तरी आब् जमेव नही बिह्या.
वोको मा टुरीन् की अपेक्षा लक्आवसे आड राहू
केत्या ।

खेती बाडी धंदा वालोनोको सर नोकरी वालो पायजे ।
तिनका तिनका खटा वालो नोको सरकारी पगार
वालो पायजे ।

टुरा मोला असो कारो नोको
गोरो गोरोपन वालो पायजे ।
दुय नंबर को काम नोको
कोरो करकरीत माल पायजे ।

घर पेक्शा दुय ताडी माडी
चार पायवाली गाडी पायजे ।
खेडा को नही शहर को टुरा
सासू सुसरो त्रास न् पायजे ।

उ रहे राजा मी रहू रानी ।
कोनी को विघ्न नोको ।
जब् मी गाऊ मायघर् बदी
कोनी को बी विरोध नोको ।

गर् गर् फिरने वालो
दोरी को जो रहे भोवरा ।
मोरो ताल पर नाचने वालो
वोलाच करू मी नवरा ।

टुरी की संख्या से कम
करके उनन् रूबाब बढायीन् ।
आब्दी को पिढी को गुस्सा
उनन् आमरोपर काढिन् ।

आमरो साती माय अजी न्
मारीन पोटमाच टुरील्लो ।
सांगो आता कसो पेटेत
आमरो संसार को चुल्लो ।

सौ. अरुणाबाई रहांगडाले, खापरखेडा

''नदी को पुर''

माऩ्सूनका थंडा वारा आणस,
काळा काळा ढग आभाळभर ।
वीज चमकस, ढगना गडगडस,
अनं पाऊस पडस जमीनपर ।।

सारो पाणी धावस नदीकितं,
अनं आवस नदीला पुर ।
काडीकचरो बहकन जास,
अनं पालटस नदीको नूर ।।

मुसळधार पाणी पडे तं,
नदीला आवस महापूर ।
गावमं पाणी घुसस तं,
कई धरना होय जास ढेर ।।

नदी, नालाला पुर आये तं,
तलावमं पाणी साठवस ।
पाणीको स्तर बाढस जमीनमं,
तं, बिहीरकोबी पाणी बाढस ।।

नदी नालाला आये पुर तं,
जलचर प्राणी मोठा खुश ।
उत्पत्ती बढावस पाणीमं,
पाणी इच उनको भेश ।।

देश को गुणगान

एच.पी. बिरगडे - कारंजा जि. वर्धा

भारतला लाभेस खूप मोठो,
निसर्गको सुंदर वरदान ।
म्हणूनच सं भारत जगमं,
अलग अनं सबमं महान ।।

प्रेम अनं शांतीको भाव सं,
हरएक भारतीयकं जहनमं ।
आक्रमन करे भारतपर तं,
खात्मो करनकी हिम्मत देसमं ।।

खूप सारी विविधताको दर्सन,
दिसस पुरं भारत देशमं ।
असी विविधताभरी देस,
नही दिसत पुरं दुनियामं ।।

भारत साधू संत महामुनी,
अनं तत्वज्ञानीको सं देस ।
अहिंसापर बिश्वास राखस,
नही करत कोनीकोच द्वेस ।।

भारतमं सं तरुनाईकी भरमार,
जोसकी नाय कोनती कमी ।
भारतला समृद्ध करनसाठी,
तरुनाईकीच सं मोठी हमी ।।

एच.पी. बिरगडे - कारंजा जि. वर्धा

नाच रही से तिरंगा

छाती ताने खुली हवामा नही कोनी भेव अड़ंगा
अगासमा खुब उंचाईपर नाच रही से तिरंगा ।।धृ।।

पुण्यभूमी भारतमाताको वीर पुत्रोंकी कहानी
मातीको जहां तिलक लगाईन वोनं माथाकी निशानी
आत्मबल पर्बतको देखके चूर भयेव फिरंगा ।।१।।

देश को वीर सपूत इनका हातच होता हथियार
हासत हासत कदम बढ़ाईन सरहदपर तयार
सांगो जगला इस्तोसीन कभी नही लेनको पंगा ।।२।।

प्रतिक तिरंगा बलिदानको कई कई बाहुबलको
भारत देशको भाग्य तिरंगा अधिनायक भूतलको
अचल लहर से वोकी हवामा लगी से मस्त मलंगा ।।३।।

केशरी रंग से विरताको श्वेत से शांती अमनको
हिवरो रंग से हरियालीको कमी नहीं हो अनको
बहती रहे हमेशा देशमा उन्नतीकी गंगा ।।४।।

सत्यधर्मपर अविरत चलनो अशोक चक्रलं सिखवो
चोबीस घंटा रहे सजग वू चमके सुर्य सरिखवो
राष्ट्रध्वजला सलामी देयके मन होय जासे चंगा ।।५।।

डॉ. प्रल्हाद हरिणखेडे - नवी मुंबई

याद आवसे लहानपण..

(चौदाक्षरी काव्य रचना)

याद आवसे मोला मोरो लहानपण
लगसे अधिक मिल जाता गया पल
शक्य नाहाय आता वापसी को सफर
पर याद से बितायो हर एक पल ।।
आवसे याद इच्छा पूरी कर वू हात
मिलं हर समय माय अजी को साथ
नोवती काही कमी उनको स्वभावमा
लहानपणमा होती वा अलग बात ।।
याद आवसेती मोला जुना मोरा खेल
संग होती बहुत सारी समय बेरा
खेल लका भरत मैदान फुल खुब
समय बितावनला होता संगी खरा ।।
पर आता रहेव बस सिर्फ पसारा
याद भयी मन को कोणामा आता जमा
भेटनका नहीं ये पल कभी दुबारा
याद की या स्मृति ठेयी रहें जीवनमा ।।

उमेंद्र युवराज बिसेन

माय ओ माय

सबलक महान से माय
येन जग संसार मा पहलों नाव आवसे
जरा सो काटा भी चूभ जासे तो
माय ओ माय कसे ।

भूख लगसे तों हर ईंशान
माय ओ माय कसे ।

मायला हाका मारसे
मायला हाका मारसे; मायला बुलावसे ।
बेटा-बेटी ला काही च मांगन को रहेव तो
मायला च मांगसे ।
बुखार आयोव तो;
माय ओ माय कुन्ना से ।
पैसा की गरज पड़से तों; बापला नहीं
पहले मायला च मांग से ।
इत उत लक आयकन;
माय ओ माय कसे ।
काही समस्या आयी तों;
पहले मायला च सांग से ।
केतरी महान अना प्रधान से माय
काहे कि माय को नाव पहले आवसे ।
जसोः.....
माय-बाप ! अर्थात माय को नाव पहले;
मंग बाप (अजी) को ।
भगवान की भी माय सेः
भगवानः.....भगवती ला बुलावसे ।
अओ आय जाय ओ भवानी कसे;
दुष्ट दानव असूर इनला मार दे कसे
असा अनेक उदाहरण; भक्त रामचरण
सांग से ।
जय जय जय हो माय गढ़काली भवानी
पहले कसे;
मंग बाद मा गीत ला लिखवसे ।
पेन कलम चलती जासे
माय लिखावत जासे

जय जय जय हो माय गढ़काली भवानी ।
ज्ञानी विज्ञानी तु च ओ महादानी ।

- रामचरण पटले, नागपुर

क्रांतीज्योती तू सावित्री

क्रांतीज्योती तू सावित्री शब्द शब्दको तू नांद
इंधारोमा लखलख चैती पूनवको चांद ।।१।।

सनातनी अत्याचार झेलकन् उभी आर्या
सिकसन गंगोत्रीला मार्ग देत चली भार्या ।।२।।

अंधश्रद्धा जारनला पेटी खंबीर मशाल
मोहमाया त्यागकन स्वाभिमानी स्वखुशाल ।।३।।

अष्टपैलू तोरी छबी तूच काव्यकी संपदा
भयी दीपस्तंभ नवी दूर करन आपदा ।।४।।

कर्मनिष्ठ तोरी गती मार्ग देसे युगाग्रजा
हर घर उंबराकी तूच अमर आत्मजा ।।५।।

वंदना कटरे - रामकमल, गोंदिया

माती की पुण्याई

पंचत्व स्वरूपा माती आमरी माय
मनुष्यला सुखी करन तोरा बहूविधी उपाय

झाड बेला पर्वत सेत उभा मातीपर
सारी सजीव सृष्टी तोरोपर सें निर्भर

तू कई रत्न खाण तोरो गर्भमा पिकंसे सोनो
लगावो माथोपर टिका मातीमाच जगनी मरणो

माती नही करं भेद ना जात पंथ ना धर्म
देसें अन्न वस्त्र निवारा बड़ो थोर सें येको कर्म

बिसरू नोको तू मानव मातीकी अनमोल पुण्याई
फेडके उपकार मातीका जीवन कर तू सुखदायी

श्रीमती शारदा चौधरी, भंडारा

जय श्रीराम

बडी मुशकिल लक श्रीराम घर संसार चल रही से,
तोरी भक्ति को दीवो मन मा टीम टीम जर रही से,
कसो कहु तोला तोरी भक्ति की शक्ती से उजागर,
मोठी मुशकिल मा फसया मानुष होय जासेत पार भवसागर
एक बार कर दया की नजर खडी तोरो द्वार पर,
तोरी भक्ति को दीवो मन मा टीम टीम जर रही से
का सांगु राम मुशकिल लक घर संसार चल रही से ।

देख तोरो भक्त की आशा नोको ठुकराय देजो,
देजो सहारा सबआंग हाथ मोरो थाम ले जो
डगमग डोलसे जीवन नैया किनारा लगाय देजो,
तोडो नोको विशवास मन मा जोत जराय देजो,
तोरी भक्ति को दीवो आज लक मन मा टीम टीम जर रही से,
का सांगु राम मुशकिल लक घर संसार चल रही से ।

रोतो ला तु हसायोस गिरतो ला तु उठावयोस
अंधरी से या दुनिया अंधी दौड मा चल पडी से,
तु एक सेस ऊजाडो नेकी धर्म करम को
बस आस तोरो लक लगी सत्कर्म राह देजो,
गर मी लडखडावु तु आसरा भी देजो,
तोरो जवर से सबको जीवन को कासरा सम्भाल लेजो,
बस आस्था की मन मा एक जोती जराय देजो,
तोरी भक्ति को दीवो अज भी मन मा टीम टीम जर रही से
का सांगु राम मुशकिल लक घर संसार चल रही से ।

चल चल रे मानुष तु चल

रात मोठी अधीयारी से बाट देख
ऊजाडो को बाट देख ऊजाडो को
तु चल चल रे मानुष चल चल ।

काटा गढत पाय मा ठोकर लगे
राह मी रुकनो तोला नही थकनो से तोला नही,
चल चल रे मानुष चल चल तु चल ।

उची निची डगर जीवन की कहानी
रास्ता रोक से मन अभीमानी,
कोनी झिकत पाय तोरा कोनी करत गढत कहानी,
सब अपरी मनमानी, तु चल रे मानुष चल चल ।

देखस नोको मघ पुढ कौन तोला रोक टोक
सोचस नोको बढत चल,
तु चल रे मानुष चल चल तु आगे चल ।

देखसे मंजील रस्ता तोरो कर नोको उदास मन,
हाथ से ढोसकी पर माय बाप को तोरो,
मग तोला काहे की गरज काहे की फिकर चल
चल ओ मानुष तु चल
चल चल आगे बढ़तो चल ।

सौ. विद्या बिसेन - बालाघाट

कुल देवा आराधना

ओम जयंती मंगलकारी भद्रकाली कृपालनी ।
दुर्गा क्षमा शिवाधायी स्वाहा सुधा नमस्तुते ।।
काली काली महाकाली कालिक परमेश्वरी ।
स्वानंद करै मां देवी नारायणी नमस्तुते ।।

गढ काली तोरी महिमा से जग मां निराली ।।
कृपा दृष्टि जेको पर बरसे ।। भरा गयो शक्तिसाली
वो गढ़ काली तोरी

उज्जैनी विक्रमादित्य पर, कृपा दृष्टि से भारी ।।
स्वसरीर जायेरवे स्वर्ग मा ।। भयौ न्याय अधिकारी
वो गढ़ काली तोरी

धारा नगर महाराजा भोज पर, कृपा दृष्टि से भारी ।।
चक्रवर्ती राजा चौरासी ।। लेरव मिली भारी
वो गढ़ काली तोरी

तोरो भक्त जगदेव पंवार पर कृपा दृष्टि से भारी ।।
शीश दान को भेंद देयके ।। छाई किरती भारी
वो गढ़ काली तोरी

कृपा दृष्टि तोरी सिंहद्वार पर धन्य माई पंवारी ।।
एकता की मिसाल बन गई ।। समाज मां

नत्थूलाल राणा, रूमाल, जि. सिवनी (म.प्र.)

मी कोण

मी एक ईश्वर
मनुष्य जन्म मा जन्मी सेव ।
मोह माया को जाल मां,
आज पल-पल फसी सेव ।

मी म्हणजेच अहंकार,
आम्ही म्हणजेच प्रेम की भावना
मांय को आचलमा समावसे,
उदर, कोक की भावना ।

मी येन संसार को, येन कुटूंब
येन परिवार को, येन पोवार गाथा

गौरवशाली समाजमां मीन जन्म
लेई सेव । येको मोला गर्व से ।

मोरो मांयन मोला जन्म देई सेस,
वा आब जींदगीकी लढाई लढ रही से ।
मी ओको साठी का कर सकूसु
ओन चिंता मां डुबी रहु सु ।

मी भगवान की प्रार्थना करू सु ।
माय मोरी घर सुखरूप आय जाय तुम्ही
भी दुवा करो मोरो मायसाठी
मी समझु मोरो जीवन धन्य होय जाय ।

सौ. उषा रमेशजी पटले, नागपुर

जहेर खाओ नोको.....

दुख मन पर लेओ नोको
पाठ संसार ला देखाओ नोको
तुमरो संग मा आम्ही सेजन ना अजी
जहेर खाओ नोको ।।१।।

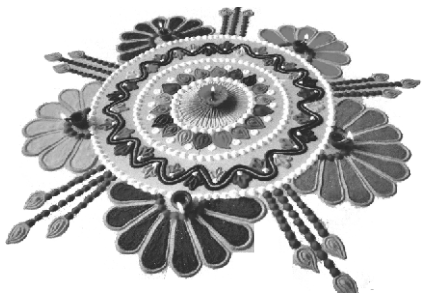
भई बिह्या लायक मोठी बाई
दहेज साठी नाहात पैसा काही
असा लाचार होवो नोको
टोपी गहान ठोवो नोको
बाई तैयार से ना, लइन साठी अजी
जहेर खाओ नोको ।।२।।

कर्ज धरकर दिवारी आई
पर यन साल भी फसल नहीं भई
नवा कपडा लेवो नोको
काही खानला देवो नोको
पाणी पिय कर दिवारी करता ना अजी
जहेर खाओ नोको ।।३।।

से संग मा सोनो सारखी खेती
घाम निकालकर पिकावता मोती
तीर्थ यात्रा ला जाओ नोको
चुनो खीसा ला लगाओ नोके
आमरो रूप मा देव ला देखो
जहेर खाओ नोको ।।४।।

दुख मन पर लेओ नोको
पाठ संसार ला देखाओ नोको
तुमरो संग मा आम्ही सेजन ना अजी
जहेर खाओ नोको ।।५।।

संतोष बिसेन - दासगांव (गोंदिया)

जी भाऊ बीड़ी नोको पियो

१) बिड़ी पिवने कोई बात नय,
सिगरेट पिवनो ल दूय बात होय सक से ।
''या तो टीबी होहे नयत कैन्सर''

२) टीबी होहे कोई बात नय,
कैन्सर ले दूय बात होय सक से ।
''यात मरी जलो महकारा ले
जायो जाहे नयत नर्सिंग होम''

३) नर्सिंग होम ले जाहो, कोई बात नय,
महकारा ले जानो मा दूय बात होय सक से ।
''या तो मरीज मर जाहे नयत जीय जाहे''

४) जितो रहो कोई बात नय,
दफनावनो मा दूय बात होय सक से ।
''या तो दफनायो जाहे, नत जरायो जाहे''

५) जरायो जाहे कोई बात नय.
दफनावनो मा दूय बात होय सक से ।
''या तो कार्बोहाईडेट बने,
नयत कार्बन डाईआक्साइड''

६) काबोहाईडेट बने कोई बात न,
कार्बन डाईऑक्साइड बननो
''या तो कुतरा नहावन की साबुन बने नयत लक्स''

७) कुतरा की साबुन बने कोई बात नय,
लक्स बने दूय बात होय सक से ।
''यात टूरा नहाये नयत टूरी''

८) लडका नहाये कोई बात नय,
लडकी नहाये दूय बात होय सक से ।
''यात खूबसूरत होहे नयत बदसूरत''

९) बदसूरत होहे कोई बात नय,
खूबसूरत होते दूय बात होय सक से ।
''या तो बीहा होहे नयत रहे कुवारी''

१०) कुवारी रहे कोई बात नय,
बीहा हो दूय बात होय सक से ।
''फिर टूरा पैदा होहे नयत टूरी''

११) टूरी पैदा भई कोई बात नय,
टूरा पैदा होहे दूय बात होय सक से ।
''फिर बीड़ी पीहे नयत सिगरेट''

प्रस्तुतकर्ता - **हरीश बिसेन**

पवारी साहित्य कला संस्कृति मंडल (भारत)

G/042/2019/F-8680

आजीवन सदस्य सूची (०४.११.२०१८ से ४.११.२०२१)

अ.क्र.	सभासद को नाव		कूर	ठिकान	भ्रमणध्वनी
१.	श्री. आशिष राजकुमार	(अ)	अंबुले	तिरोड़ा	८००७६७६९०२
२.	ॲड. लखनसिंह मोहनलाल	(क)	कटरे	आमगांव	७०६६९६७३५०, ८७६६५४९८२८
३.	श्री षढानन खुशाल		कटरे	तिरोडा	९६७६४१५६७८
४.	श्री राजु ब्रिजलाल		कटरे	तुमसर	९४०३६१४६८५
५.	श्रीमती वंदना 'राजकमल'		कटरे	गोंदिया	९१४६२७३९०३
६.	श्री धारासिंग		कटरे	नागपुर	९५८९००२०२२
७.	श्री रवीन्द्र रामचंद्र		कडवे	नागपुर	९७६६२७५४२९
८.	श्री दिलीप भभूतराम		कालभोर	नागपुर	९७३०४०३४८६
९.	श्री तुकाराम कोलबाजी		किनकर	पांढुर्णा	९४२४३१७५९३
१०.	श्री दिनेश बलीराम		किनकर	नागपुर	८३७९८१०७६६
११.	कु. शारदा रामराव		कौशिक	पांढुर्णा	८३१९२७२८३३
१२.	श्रीमती शीला सुरेश	(ग)	गौतम	तिरोडा	९४२३९११७०३
१३.	श्री टेकचंद		गौतम	ढाकनी	८८८८८५९२७७
१४.	श्री अरुण विठोबाजी	(घ)	घारपुरे	नागपुर	९०९६९१२५०५, ९१३०४७६७९७
१५.	श्री रामेश्वर	(च)	चोपडे	नागपुर	९३७०६७७१८१
१६.	प्रो. डॉ. शंकरराव		चोपडे	आर्वी	९७६३७९९३९६
१७.	श्री देवेन्द्र घनश्याम		चौधरी	तिरोडा	९२८४०२८७१४, ९९२३१४१२६३
१८.	सौ. निशा रामेश्वर		चौधरी	नागपुर	८३९०५४६२६२
१९.	श्री मोतीलाल जियालाल		चौधरी	नागपुर	९३६११६६५५६
२०.	श्री यादोराव चिंधूलाल		चौधरी	गोंदिया	९३१०४०२६०३
२१.	सुश्री अलका		चौधरी	बालाघाट	९८२७९३२८०२
२२.	सौ. रेखा यादोराव		चौधरी	गोंदिया	९०२१५९८९८१
२३.	सौ. नाभिकमल रूपचंद		चौधरी	गोंदिया	९४०४३१८५०५
२४.	श्री कौशिक शंकर		चौधरी	नागपुर	९१७५७३७२५२
२५.	सौ. अंजली कौशिक		चौधरी	नागपुर	९१७५७३७२५२
२६.	डॉ. सौ. जयश्री (बारंगे)		चौधरी	नागपुर	९९६०३६४५३३
२७.	डॉ. उदय विठ्ठल		चौधरी	नागपुर	
२८.	प्रो. डॉ. राम		चौधरी	भंडारा	७०३८०४७९७६
२९.	सौ. शारदा (रहांगडाले)		चौधरी	भंडारा	७४९९९८४३७६

अ.क्र.	सभासद को नाव		कूर	ठिकान	भ्रमणध्वनी
३०.	श्री गिरधारी छन्नुलाल		चौव्हान	नागपुर	९९६०७४९१६१
३१.	डॉ. ज्ञानेश्वर बापुजी	(ट)	टेंभरे	नागपुर	९०९६०८८४३६
३२.	श्री मुरलीधर जियालाल		टेंभरे	नागपुर	९४२३१०२०८३
३३.	श्री रविन्द्रकुमार जियालाल		टेंभरे	नागपुर	९४२१७३१६६६
३४.	श्री प्रफुल्ल धनपाल		टेंभरे	नागपुर	९४२२८०६५५६
३५.	श्री नानीकराम नंदराम		टेंभरे	भजियापार	९८५०८६६५०९
३६.	श्री गौरीशंकर		टेंभरे	मेंढा, तिरोड़ा	९३५६७८१९८५
३७.	श्री हरगोविंद		टेंभरे	दासगांव	९६७३१७८४२४
३८.	श्री श्यामसुंदर प्रल्हादराव		टेंभरे	यवतमाळ	९१७५१६७७००
३९.	श्री सेवकराम यादोराव		टेंभरे	नागपुर	९०११९९०४२१,९८८१६६७६७२
४०.	श्री युवराज गिरधारीलाल		टेंभरे	नागपुर	८२०८८९३९३७
४१.	श्री हिरदीलाल नेतराम	(ठ)	ठाकरे	नागपुर	७०२०१४४५८८
४२.	श्री झनकलाल कारूजी		ठाकरे	काचेवानी	९०४९२१९१९०
४३.	श्री संजय सुदनलाल		ठाकरे	नागपुर	९७६४११३३९१
४४.	श्री. नेवेंद्र		ठाकरे	नागपुर	९१७५६४०८०४
४५.	श्री जयपाल भैयालालजी		ठाकुर	आमगांव	९७६५९४३१४४
४६.	श्री वल्लभ (सुरववाड ई-दैनिक)	(ड)	डोंगरे	भोपाल	९४२५३९२६५६
४७.	श्री मदन विष्णुजी	(ढ)	ढोले	काटोल	८४४६१४००७९
४८.	प्रा. रितु उमराव	(त)	तुरकर	कोरणी	९६७३७१९२३०
४९.	श्री सुरेश महादेवराव	(द)	देशमुख	नागपुर	७०६६९११९६९
५०.	श्री विनोद धनराज		देशमुख	काटोल	९०९६०५९७७९
५१.	श्री मनोज बल्लू		देशमुख	पांढुर्णा	९७१३४६७५००
५२.	श्री सुभाष तुलसिता	(प)	पटले	नागपुर	९३७१५९९९२३
५३.	श्री प्रमोद श्रावण		पटले	नागपुर	९५२७६७८०५०,९४०३६१५०८९
५४.	श्री गिरधारी रामदासजी		पटले	भोपाल	९५८९००२०२२
५५.	श्री छननसिंह हेमराज (सी.एच.)		पटले	नागपुर	७५८८७४८६०६
५६	सौ. चंद्रकला छननसिंह		पटले	नागपुर	७५८८७४८६०६
५७.	श्री राधेलाल ब्रिजलाल		पटले	तिरोड़ा	९३७१५६९६९८
५८.	श्री महेन्द्र ईश्वरलाल		पटले	किंडगीपार	९५५२२५६१८९,९६३७६३१०७६
५९.	श्री लिलाधर जयपालजी		पटले	नागपुर	९८२३३३४८३१
६०.	सौ. उषाबाई रमेशजी		पटले	नागपुर	७७४१०००९२३
६१.	श्री रामचरण हरचंदजी		पटले	नागपुर	९५९५८४३२७७, ८२०८४८८०२८
६२.	श्री हिरालाल धोंडूजी		पटले	नागपुर	७७७४२२५४४८
६३.	श्री हिरालाल सेवकराम		पटले	नागपुर	९९७५४५१५८८

अ.क्र.	सभासद को नाव	कूर	ठिकान	भ्रमणध्वनी
६४.	श्री. उदयसिंह तुकाराम	पटले	सावंगी,कटंगी	९१६५४५४३६४
६५.	श्री टामसिंग दुर्गाप्रसाद	पटले	सावंगी,कटंगी	७९९९७९८०८४
६६.	श्री हितेश भैयालाल	पटले	नागपुर	९९२२३५७७४०
६७.	श्री परसुराम	परिहार	छिंदवाड़ा	९९७७९५८२०५
६८.	डॉ. उमावती मोहनचंद्र	पवार	गोंदिया	९०२१९६४८७९
६९.	श्री मनोहर रामरावजी	पठाडे	काटोल	८८०५२२४२२८
७०.	कु. पुष्पलता मोहनजी	पठाडे	काटोल	८७१९९०५८३२
७१.	श्री बन्डु रघुनाथ	पराडकर	कारंजा	९९२२७०३२४०
७२.	श्री तुफानसिंह उरकुड	पारधी	अगरवाडा	९९२१५२३४७२
७३.	सौ. छाया सुरेन्द्र	पारधी	तुमसर	९७६४५७७२०३
७४.	श्री भोजलाल डूलीचंद	पारधी	नागपुर	९२७१५२१५६३
७५.	श्री दिनदयाल नत्थुजी	पारधी	नागपुर	९१५८९७९७२५
७६.	श्री सुखदास मु.(एस.एम.)	पारधी	नागपुर	९४२२१०३८४६
७७.	श्री लालचंद	पारधी	नागपुर	९७६५१६९२५४
७८.	श्री मानिकचंद	पारधी	नागपुर	९५४५८९७८२३
७९	श्री तिर्थनंदन रामचंद्रजी **(ब)**	बन्नगरे	रोहणा, वर्धा	९८२२०९१०५९
८०.	श्री टेकराम गुलाबराव	बघेले	नागपुर	९५४५९६९१८६
८१.	इंजि. श्री टिकेश्वर दयाल	बिसेन	नागपुर	७७४४०५२२७७
८२.	सौ. विध्याबाई टिकेन्द्र	बिसेन	बालाघाट	९४२५१४००५०, ९४२४३१८१००
८३.	श्री रणदीप कंठीलाल	बिसेन	नागपुर	७७९८१२३६९९
८४.	श्री हिरालाल सेवकराम	बिसेन	नागपुर	९३७०६२१६७५
८५.	श्री गुलाब रमेश	बिसेन	गोंदिया	९४०४२३५१९१
८६.	डॉ. कु. शोभा दौलतराम	बिसेन	बालाघाट	९७६७७३८१२७
८७.	श्री पालिकचंद लक्ष्मणजी	बिसने	सिंदीपार	९४२१७१६१२८
८८.	श्री चिरंजीव पुनाजी	बिसेन	गोंदिया	९५२७२८५४६४
८९.	श्री ओमप्रकाश बकाराम	बिसेन	नागपुर	९८८१७१७८५२, ९५२७७५५३७२
९०.	श्री देवेन्द्र राधेलाल	बिसेन	नागपुर	९९२१६६३२६४
९१.	श्री किशोर दत्तात्रय	बिसेन	नागपुर	७७२२००६०६४, ९८९०२८२३३५
९२.	श्री छत्रपाल देवीलाल	बिसेन	नागपुर	९३२३७९९१००
९३.	श्री उमेन्द्र युवराज	बिसेन	गोंदिया	९६७३९६५३११
९४.	श्री हरिभजन	बिरगडे	कारंजा	९७६५८६०४५८
९५.	श्री उदय	बोपचे	तिरोड़ा	
९६.	श्री प्रेमकुमार नेतराम	बोपचे	नागपुर	९८५०७५९८७८
९७.	श्री डिलेश्वर सेवकराम	बोपचे	नागपुर	७७५५९१७७४२

अ.क्र.	सभासद को नाव		कूर	ठिकान	भ्रमणध्वनी
९८.	कु. पूजा प्रकाश (पवार)	(भ)	भगत	नागपुर	७३८५०७६७३९
९९.	श्री मुकेश पुरणलाल		भगत	गोंदिया	८६०५५३४९४६
१००	श्री धनप्रकाश काशीराम		भैरम		
१०१	डॉ. शेखराम परसराम	(य)	येळेकर	नागपुर	९४२३०५४१६०
१०२	श्री शेषराव वासुदेव		येळेकर	सिंदीपार	८८०६२०८१०२
१०३.	श्री पृथ्वीराज मनसजन	(र)	रहांगडाले	नागपुर	९४२२११२२६४
१०४.	श्री अजयकुमार हुलासराम		रहांगडाले	गोंदिया	९४२२८३४८०१
१०५.	श्री मुन्नीलाल लाड़कन		रहांगडाले	नागपुर	९१७२१५०८३२
१०६.	श्री छगनलाल गणपतराव		रहांगडाले	खापरखेडा	९१५८५५२८६०
१०७.	श्री हंसराज महादेव		रहांगडाले	तिरोड़ा	९५४३१३८५५०
१०८.	श्री महेन्द्र चन्दुलाल		रहांगडाले	भंडारा	९४०५७२९३१६
१०९.	श्री मोहन निलाराम		रहांगडाले	नागपुर	९४२२१२३६२१
११०	सौ.वर्षाबाई विजयकुमार		रहांगडाले	आमगांव	८६६९०९२२६०
१११.	श्री देवेन्द्र उर्फ बंटी		रहांगडाले	गोंदिया	९३२५६७९२५४
११२.	डॉ. छत्रपाल		रहांगडाले	बालाघाट	
११३.	श्री दिलीप श्यामलाल		रहांगडाले	नागपुर	८६२४०५१६५०
११४.	श्री कोमलप्रसाद धुन्धाप्रसाद		रहांगडाले	बरघाट	७६९४९५३३८८
११५.	श्री मुनेश शंकरजी		रहांगडाले	भजेपार	८८८८६६११३९
११६.	श्री तुकुडूदास दद्दुभाऊ		रहांगडाले	भजेपार	९३२५४५२७३३
११७.	श्री संजुभाऊ		रहांगडाले	नागपुर	७०३०४९७४४४
११८.	श्री मुकुंद		रहांगडाले	नागपुर	७७९८०८३२८१
११९.	श्री दिपक		रहांगडाले	नागपुर	९९२३६७६५८०
१२०	श्री राजेन्द्र के.		रहांगडाले	भिलाई	९५८९९३६९७८
१२१.	श्री हेमंत सुकलाल		रहांगडाले	नागपुर	९८८१४२२९६७
१२२.	श्री प्रमोद छोटेलाल		राणे	तिरोड़ा	९९२३३६०५७८
१२३.	सौ.शर्मिला हरिशंकर		राणे	तिरोड़ा	९९७५०९२२४१
१२४.	श्री राजेश		राणे	खाडीपार	७६२०४८८४९६
१२५.	डॉ. श्रीमती भारती तारेन्द्र	(श)	शरणागत	बालाघाट	९४०६२२९७७७
१२६	श्री जियालाल उदेलाल		शरणागत	नागपुर	९३७१९५२८६०, ९७६४७१९०२७
१२७.	डॉ. श्री प्रल्हाद	(ह)	हरिणखेडे	मुंबई	९८६९९१३९०७
१२८.	श्री दिलीप अमरलाल		हनवत	नागपुर	९९७०६५४२६४
१२९	श्री किशोर तेजरावजी		हजारे	कारंजा	७२१८७७७५४०
१३०	श्री धनराज जानरावजी		हिंगवे	काटोल	९७६३७१८४४५
१३१	श्री युवराज नामदेवजी		हिंगवे	छिंदवाड़ा	९४२४३२५३४०, ८५१७०८७६५९

Jetha & Associates
Chartered Accountants

204, Shri Sainath Enclave, Aagyaramdevi road,
Ganeshpeth, Nagpur.
Mob. no.: 9011373090/99
E mail: jethaassociates@gmail.com

THE BOMBAY PUBLIC TRUST ACT, 1950
SCHEDULE- VIII
{Vide Rule 17(1)}
PAWARI SAHITYA KALA SANSKRITI MANDAL
(Regd No. G/42/2019/F-8680)
Income and Expenditure Account For The Year Ended on 31st March, 2021

Expenditure	Amount	Income	Amount
To, Sthapna Samaroh Bhojan and Other Exp	15112	By, Jahirat Rashi	54,000
" Mudran Expenses (Nimntran,Smarika, Pramanpatra)	60700	" Sahyog Rashi	150
" Postage Expense	648		
" Bank Charges	354		
" Travelling Expense	3700		
" Audit Charges	5000	" Deficit carried over to B/S	31,364
Total	**85,514**	**Total**	**85,514**

As per our Report of Even Date
For Jetha & Associates
Chartered Accountants
FRN No.: 132812W

Om Jetha
Partner
M.No.:142404
Place: Nagpur
Date: 03rd Day of September 2021
UDIN:21142404AAAAAW8275

Pawari Sahitya Kala Sanskriti Mandal

Treasurer Secretary Chairman
कोषाध्यक्ष सचिव अध्यक्ष
पवारी साहित्य कला संस्कृती मंडल पवारी साहित्य कला संस्कृति मंडल पवारी साहित्य कला संस्कृति मंडल

Jetha & Associates
Chartered Accountants

204, Shri Sainath Enclave, Aagyaramdevi road,
Ganeshpeth, Nagpur.
Mob. no.: 9011373090/99
E mail: jethaassociates@gmail.com

THE BOMBAY PUBLIC TRUST ACT, 1950
SCHEDULE- VIII
{Vide Rule 17(1)}
PAWARI SAHITYA KALA SANSKRITI MANDAL
(Regd No. G/42/2019/F-8680)
Balance Sheet
As on 31st March, 2021

Capital & Liabilities	Amount/Schedule	Amount	Assets	Amount/Schedule	Amount
Corpus Fund :			**Current Assets**		
Op. Balance	45,000				
Addition during the year	13,500	58,500	Bank Balance		24,912
			Cash Balance		0
Loans (Secured or Unsecured)					
From Trustees	0				
From Others	0	0			
Sundry Payable		15,000	Income & Expenditure a/c		
Audit fees payable	15,000		Op. Balance	17,224	
			Add: Deficit as per Income & Expenditure A/c	31,364	48,588
Total		**73,500**	**Total**		**73,500**

As per our Report of Even Date
For Jetha & Associates
Chartered Accountants
FRN No.: 132812W

Om Jetha
Partner
M.No.:142404
Place: Nagpur
Date: 03rd Day of September 2021
UDIN:21142404AAAAAW8275

Pawari Sahitya Kala Sanskriti Mandal

Treasurer Secretary Chairman
कोषाध्यक्ष सचिव अध्यक्ष
पवारी साहित्य कला संस्कृती मंडल पवारी साहित्य कला संस्कृति मंडल पवारी साहित्य कला संस्कृति मंडल

